

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Viltės Račkauskaitės
Baudžiamosios justicijos studijų šakos
V kurso studentės

Magistro darbas

**Mediacijos baudžiamojoje justicijoje galimybės ir perspektyvos
Lietuvoje
Possibilities and Perspectives of Mediation in Criminal Justice in
Lithuania**

Vadovė: doc. dr. Ilona Michailovič

Vilnius

2026

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame magistro darbe yra nagrinėjama mediacijos kaip vieno iš atkuriamojo teisingumo modelių samprata, turinys ir nauda. Darbe taip pat išanalizuojami Lietuvos baudžiamojoje justicijoje įtvirtinti institutai, turintys atkuriamojo teisingumo elementų, įvertinant mediacijos taikymo juose galimybes. Be kita ko, šiame darbe nustatomos mediacijos taikymo baudžiamojoje justicijoje sąlygos, procesinė forma bei išanalizuojama mediacijos taikymo praktika Europos valstybėse ir perspektyvos Lietuvos baudžiamojoje justicijoje.

Pagrindiniai žodžiai: mediacija, atkuriamasis teisingumas, baudžiamoji justicija, susitaikymas.

This master's thesis examines the concept, content, and benefits of mediation as one of the models of restorative justice. The thesis also analyzes the institutes established in the Lithuanian criminal justice system that contain elements of restorative justice and evaluates the possibilities for applying mediation within them. Furthermore, this paper identifies the conditions and the procedural form of applying mediation in criminal justice, and analyzes the practice of mediation in European countries as well as its perspectives in Lithuanian criminal justice.

Key words: mediation, restorative justice, criminal justice, reconciliation.

TURINYS

IŽANGA	2
1. MEDIACIJOS SAMPRATA IR TURINYS ATKURIAMOJO TEISINGUMO KONTEKSTE	6
1.1. Atkuriamojo teisingumo samprata	6
1.2. Aukos ir kaltininko mediacijos baudžiamojoje justicijoje samprata, turinys ir nauda.....	10
2. MEDIACIJOS ELEMENTŲ TURINTYS INSTITUTAI LIETUVOS BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE	16
2.1. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiam asmeniui susitaikius bei nepilnamečiui atsiprašius nukentėjusiojo ir atlyginus ar pašalinus žalą (BK 38 straipsnis ir 93 straipsnio 1 d. 1 p.).....	16
2.2. Proceso užbaigimas baudžiamuoju įsakymu (BPK 418 straipsnis).....	20
2.3. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas tik pagal nukentėjusiojo skundą ar prokuroro reikalavimą (BPK 167 straipsnis)	23
2.4. Probacijoje taikytinos atkuriamojo pobūdžio priemonės.....	25
3. MEDIACIJOS TAIKYMO SĄLYGOS IR PROCESINĖ FORMA	31
3.1. Baudžiamosios bylos tinkamumas mediacijos taikymui	31
3.2. Aukos ypatumai ir mediacijos taikymas smurto artimoje aplinkoje atvejais	37
3.3. Mediacijos taikymas nepilnamečiams	41
3.4. Mediacijos taikymas baudžiamojo proceso stadijose ir terminai	45
3.5. Mediacijos taikymo galimos teisinės pasekmės	48
3.6. Mediacijos proceso organizavimas	51
4. MEDIACIJOS TAIKYMO PRAKTIKA EUROPOS VALSTYBĖSE IR PERSPEKTYVOS LIETUVOS BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE.....	56
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	61
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	63
SANTRAUKA.....	70
SUMMARY	71

Nagrinėjamos temos aktualumas

Nuo 2003 m. gegužės 1 d., kai įsigaliojo Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas¹ (toliau – BK), jis buvo keičiamas daugybę kartų, siekiant sudaryti sąlygas plėtoti subalansuotai baudžiamajai politikai, orientuotai į asmens resocializaciją ir tinkamą teisingumo principo įgyvendinimą. Nepaisant šių pastangų, Lietuvos baudžiamoji politika iki šiol vertintina kaip griežta ir, anot Romualdo Drakšo, pastarųjų metų baudžiamojo įstatymo pataisos nerodo baudžiamosios atsakomybės švelninimo ar teisingumo principo įgyvendinimo tendencijų, bet rodo tolesnį atsakomybės griežtinimą, orientuotą į atpildą². Kita vertus, geopolitiniai, socialinės ir ekonominės struktūros pokyčiai leidžia baudžiamojoje justicijoje plačiau taikyti alternatyvias, mažiau represyvias priemones, kurios gali prisidėti prie baudžiamosios teisės tikslų įgyvendinimo, pavyzdžiui, taikyti vieną labiausiai paplitusių atkuriamojo teisingumo modelių – mediaciją.

Apie mediacijos instituto poreikį Lietuvos baudžiamosios justicijos teisės moksle kalbama jau nuo XX a. paskutinio dešimtmečio pabaigos – XXI a. pradžios ir ne kartą buvo akcentuota, kad mediacija kaip atkuriamojo teisingumo forma turėtų atsispindėti baudžiamojoje justicijoje³. Tarptautiniu lygmeniu mediacijos baudžiamojoje justicijoje reguliavimas yra ganėtinai platus ir plėtojamas jau nuo seniai. Vienoje naujausių Europos Tarybos 2021 m. gruodžio 14 d. priimtose deklaracijos dėl atkuriamojo teisingumo vaidmens baudžiamosiose bylose 5 punkte pripažįstama, kad atkuriamuoju teisingumu susidomi vis daugiau Europos Tarybos valstybių narių, o tolesnė jo plėtra ir veiksmingas taikymas gali būti vertinamas kaip galimybė ir teigiamas iššūkis gerinant Europos baudžiamosios justicijos sistemas, kartu stebint, kad atkuriamojo teisingumo plėtra turėtų būti laikoma svarbia pasaulinio tvaraus vystymosi proceso dalimi, nes tokiu būdu prisidedama prie Jungtinių Tautų 16-ojo tvaraus vystymosi tikslo – teisingos, taikios ir įtraukios visuomenės skatinimo⁴.

Atkreiptinas dėmesys, kad dar 2015 m. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymu Nr. 1R-268 buvo patvirtinta taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos

¹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. Valstybės žinios, 2000, 89–2741.

² DRAKŠAS, Romualdas. (2024) Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso sisteminių pokyčių būtinumas. [interaktyvus] <https://doi.org/10.15388/LBJT.2024.5> 152–176, p.168.

³ Pavyzdžiui, ŠVEDAS, Gintaras, VERŠEKYS, Paulius., LEVON, Justyna, ir PRAPIESTIS, Darius. (2017) Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso Bendrosios dalies vientisumo ir naujovių (su)derinimo iššūkiai : monografija. Vilniaus universiteto leidykla, p. 165.

⁴ Europos Tarybos teisingumo ministrų 2021 m. gruodžio 14 d. deklaracija dėl atkuriamojo teisingumo vaidmens baudžiamosiose bylose.

plėtos koncepcija⁵. Šioje koncepcijoje buvo nustatyta, kad, be kita ko, siekiama teisiniu reguliavimu nustatyti teisinius pagrindus ir sąlygas taikinamajam tarpininkavimui (mediacijai) baudžiamajame procese. Visgi, iki šiol minėta koncepcija nėra įgyvendinta, todėl paskutinių tiek XIX⁶, tiek XX⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės programose taip pat kaip vienas iš prioritetinių tikslų yra efektyvios ir subalansuotos baudžiamosios justicijos vystymas. Šiam tikslui įgyvendinti iki 2028 m. III ketvirčio planuojama įtvirtinti mediacijos institutą baudžiamosios justicijos sistemoje, leisiantį užtikrinti pažeistos teisingumo pusiausvyros tarp kaltininko ir nukentėjusiojo atkūrimą ir sėkmingo taikinamojo tarpininkavimo atveju sukurs sąlygas sumažinti paskirtą ar skirtiną bausmę.

Atsižvelgiant į tai, kad mediacijos instituto įgyvendinimo baudžiamajoje justicijoje poreikis akcentuojamas tiek tarptautiniuose teisės aktuose, tiek užsienio ir Lietuvos teisės mokslininkų darbuose, o Lietuvos įstatymų leidėjas demonstruoja ketinimus įgyvendinti šį institutą, tikslinga išanalizuoti ir nustatyti mediacijos Lietuvos baudžiamajoje justicijoje galimybes ir perspektyvas.

Darbo tikslas: išanalizuoti mediacijos baudžiamajoje justicijoje galimybes ir perspektyvas.

Siekiant užsibrėžto tikslo, iškeliami šie **uždaviniai**:

1. Apibūdinti mediacijos sampratą atkuriamojo teisingumo kontekste.
2. Išanalizuoti atkuriamojo teisingumo elementų turinčius institutus baudžiamajoje justicijoje ir įvertinti mediacijos taikymo juose galimybes.
3. Nustatyti mediacijos taikymo baudžiamajoje justicijoje sąlygas.
4. Apibūdinti mediacijos procesinę formą.
5. Išanalizuoti mediacijos taikymo praktiką Europos valstybėse ir perspektyvas Lietuvos baudžiamajoje justicijoje.

Darbo objektas

Šio magistro darbo objektu laikytinos mediacijos baudžiamajoje justicijoje taikymo galimybės ir perspektyvos.

⁵ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. 1R-268 „Dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtos koncepcijos patvirtinimo“. TAR, 2015, 13939.

⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2025 m. kovo 12 d. nutarimas Nr. 151 „Dėl devynioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plano patvirtinimo. TAR, 2025, 4651.

⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2025 m. gruodžio 10 d. nutarimas Nr. 895 „Dėl dvidešimtosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plano patvirtinimo. TAR, 2025, 21408.

Tyrimo metodai

Šiame darbe naudojamas visetas įvairių mokslinių tyrimų atlikimo metodų. Lyginamasis metodas suteikia galimybę atskleisti Lietuvoje ir Europos valstybėse galiojančio reguliavimo ypatumus ir pozityviuosius aspektus, kurie būtų naudingi Lietuvos baudžiamajai justicijai. Be kita ko, teleologinio metodo pagalba nustatomi įstatymų leidėjo ketinimai ir tikslai analizuojant Europos valstybių ir Lietuvos reguliavimą mediacijos srityje. Analitinis ir sisteminis metodai leidžia suvokti mediacijos ir atkuriamojo teisingumo bei jo elementų turinčių institutų sampratą bei nustatyti mediacijos baudžiamojoje justicijoje galimybes ir perspektyvas.

Magistro darbo originalumas

Per pastaruosius penkerius metus Vilniaus universiteto Teisės fakultete ir Mykolo Romerio universiteto Teisės mokykloje buvo apginti 3 magistro darbai, kuriuose buvo nagrinėjama mediacija baudžiamojoje justicijoje. Viena darbe buvo nagrinėjamos mediacijos įgyvendinimo baudžiamojoje justicijoje perspektyvos⁸. Kitame magistro darbe buvo analizuojamas atkuriamojo teisingumo įgyvendinimas ir teisinis reglamentavimas probacijos procese⁹. Trečiame magistro darbe buvo nagrinėjamas mediacijos taikymas smurtinio pobūdžio konfliktuose¹⁰. Galima pastebėti, kad Lietuvos mokslinėje literatūroje daugiausia mediacijos taikymo galimybes baudžiamojoje justicijoje analizavo mokslininkai I. Michailovič ir R. Uscila, tačiau išsamiausios analizės atliktos daugiau nei prieš dešimtmetį¹¹. Pastaruoju metu publikuojami darbai orientuoti į mediacijos galimybes teisminėje bylos nagrinėjimo stadijoje¹², priėmus nuosprendį¹³ bei smurto artimoje

⁸ Vilniaus universiteto Teisės fakulteto studentės Augustės Valeikaitės magistro baigiamasis darbas „Mediacijos perspektyvos Lietuvos baudžiamajame procese“, 2022 m.

⁹ Vilniaus universiteto Teisės fakulteto studentės Evelinos Romeiko magistro baigiamasis darbas „Atkuriamojo teisingumo įgyvendinimas ir teisinis reglamentavimas probacijos procese“, 2025 m.

¹⁰ Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės instituto studentės Neimantės Nicienės magistro baigiamasis darbas „Mediacijos taikymas smurtinio pobūdžio konfliktuose“, 2021 m.

¹¹ Pavyzdžiui, MICHAILOVIČ, Ilona, BIKELIS, Skirmantas, ČEPAS, Algimantas, et al. (2014) Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje. Lietuvos teisės instituto tyrimai. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla; USCILA, Rokas. (2001) Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos samprata, pagrindiniai modeliai ir jų veikimo principai; Michailovič, I. (2000). Nepilnamečio kaltininko ir nukentėjusiojo mediacijos galimybės Lietuvoje. Teisė, 35 ir t. t.

¹² LIESIS, Mantas, MICHAILOVIČ, Ilona. (2018). Mediacija Lietuvos baudžiamojoje ir administracinių nusižengimų justicijoje teisminėje bylos nagrinėjimo stadijoje, Kriminologijos studijos, 5, 91–114. doi: 10.15388/CrimLithuan.2017.5.11734.

¹³ MICHAILOVIČ, Ilona. (2017). Mediacijos galimybės baudžiamojoje justicijoje priėmus nuosprendį. Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. [interaktyvus] <http://teise.org/wp-content/uploads/2017/11/Bausmiu-tendencijos-ir-perspektyvos-2017.pdf>.

aplinkoje atvejais¹⁴. Be to, buvo analizuoti kai kurie atkuriamojo teisingumo elementų turintys institutai ir jų įgyvendinimo problemos¹⁵. Taigi, nors Lietuvos mokslinėje literatūroje ir magistro darbuose mediacijos taikymo baudžiamajame procese analizių atlikta nemažai, šiame darbe daugiau dėmesio skiriama visų atkuriamojo teisingumo elementų turinčių institutų analizei bei galimybėms jų taikymą papildyti mediacija, taip pat mediacijos kaip minimalios priežiūros priemonės taikymo analizei. Kartu išanalizuojamos aktualios Europos valstybių mediacijos taikymo baudžiamajame justicijoje tendencijos, siekiant nustatyti, ar mediacija yra plačiai taikoma ir efektyvi kitose Europos valstybėse praėjus kelioms dešimtims metų nuo mediacijos instituto nacionalinėje baudžiamajame justicijoje įtvirtinimo. Taip pat siekiama nustatyti, kokią vietą mediacija Lietuvos baudžiamajame justicijoje galėtų užimti ir kokios jos įgyvendinimo perspektyvos.

Svarbiausi šaltiniai

Svarbiausiais šaltiniais galima laikyti Europos Sąjungos teisės aktus: Europos Parlamento ir Tarybos 2012 m. spalio 25 d. direktyvą 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimo aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR, Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1999 m. rugsėjo 15 d. rekomendaciją Nr. R(99)19 „Dėl mediacijos baudžiamosiose bylose“, taip pat Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2018 m. spalio 3 d. rekomendaciją Nr. CM/Rec(2018)8 „Dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamosiose bylose“. Itin reikšmingi Lietuvos mokslininkų darbai, tarp kurių vienu svarbiausių laikytina I. Michailovič, S. Bikelio, A. Čepo ir kitų autorių 2014 m. monografija „Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje“¹⁶. Be to, labai reikšmingu šaltiniu laikytina Europos Tarybos Penologinio bendradarbiavimo tarybos 2025 m. sausio 11 d. tarpinė ataskaita dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamosiose bylose Europoje¹⁷.

¹⁴ MICHAILOVIČ, Ilona. (2022) Mediacijos (sutaikymo) smurto artimoje aplinkoje atvejais galimybės Lietuvoje. Kelyje su Konstitucija: Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. <https://doi.org/10.15388/KSK.2022.10>.

¹⁵ MICHAILOVIČ, Ilona, POVILANSKAS, Mindaugas. (2025) „Kai kurie atkuriamojo teisingumo elementų turintys institutai ir jų įgyvendinimo problemos Lietuvos baudžiamajame justicijoje“, Kriminologijos studijos, 12, p. 75–92.

¹⁶ MICHAILOVIČ, Ilona, BIKELIS, Skirmantas, ČEPAS, Algimantas. et al. (2014) Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje. Lietuvos teisės instituto tyrimai. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla

¹⁷ Restorative Justice in Criminal Matters in Europe – Interim Report for the Penological Council of the Council of Europe1 Version 11 January 2025 [interaktyvus] <https://rm.coe.int/coe-interim-report-results-european-volume-complete-fd-21-december-202/1680b4e0a3?utm>.

1. MEDIACIJOS SAMPRATA IR TURINYS ATKURIAMOJO TEISINGUMO KONTEKSTE

1.1. Atkuriamojo teisingumo samprata

„Baudžiamosios teisės tikslas turėtų būti gydyti nusikaltimais padarytas žaizdas“¹⁸ – šią frazę Londone vykusioje tarptautinėje baudžiamosios teisės konferencijoje pasakė Australijos teisėjas John Kelly. Jo manymu baudžiamąją teisę praktikuojantiems teisininkams reikėtų save laikyti gydytojais, kadangi dažniausiai aukai nusikaltimą padariusio asmens nuteisimas ir bausmės paskyrimas nėra pakankamas. Tad baudžiamosios justicijos praktikams nusivylus tradicinių baudžiamosios justicijos metodų ribotumu bei supratęs, kad siekiant daryti teigiamą įtaką nusikaltėliui, aukai ir visuomenei, reikia aktyviai bendradarbiauti su visomis trimis grupėmis, pradėjo vystyti atkuriamojo teisingumo idėjos¹⁹.

Lietuvos teisės doktrinoje atkuriamojo teisingumo, kaip ilgos revoliucijos, ieškant tradicinio teisingumo alternatyvos, pasekmės, pradininku aprašomas Nils Christie, kuris 1976 m. kovo 31 d. skaitė paskaitą, kuri vėliau buvo publikuota žurnale ir tapo vienu svarbiausių tekstų šiuolaikinėje kriminologijoje. Nils Christie nusikaltimą traktavo kaip konfliktą, kuris yra nuosavybė ir turi priklausyti konflikto šalims. Kartu mokslininkas įvardino penkis elementus, būtinus sprendžiant konfliktus: 1) suinteresuotų šalių dalyvavimas, kurios 2) dažnai pasisako ir yra įdėmiai išklausomos auditorijos, 3) artimųjų ir draugų dalyvavimas, 4) vietos bendruomenės dalyvavimas, 5) teisėjai ir oficialieji ekspertai, net jei dalyvauja, tai mažiau įsitraukia, verčiau stebi, elgiasi pagal nustatytas taisykles ir leidžia šalims priimti sprendimą²⁰.

Užsienio teisės doktrinoje pastebima, kad pirmasis atkuriamojo teisingumo terminą 1977 m. pavartojo amerikiečių psichologas Albert Eglash, tačiau atkuriamojo teisingumo idėja, kaip ją apibūdino Albert Eglash, nemažai skiriasi nuo principų ir praktikos, kuri su šiuo terminu siejama šiandien²¹. Tonny Marshall, kuris taip pat vėliau stipriai prisidėjo prie atkuriamojo teisingumo sampratos plėtojimo, pirmą kartą 1977 m. pavartojo šiuo

¹⁸ VAN NESS, Daniel W., HEETDERKS STRONG, Karen, DERBY, Jonathan et al. (2022) Restoring Justice: An Introduction to Restorative Justice. New York, p. 3.

¹⁹ MARSHALL, Tonny F. (1999) Restorative Justice: An Overview. The Howard Journal of Criminal Justice, 38(4), p. 7.

²⁰ CHRISTIE, Nils. (1977) Conflict as Property // British Journal of Criminology, No. 17, p. 1. Iš: MICHAILOVIČ, Ilona, BIKELIS, Skirmantas, ČEPAS, Algimantas. et al. (2014) Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje. Lietuvos teisės instituto tyrimai. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, p. 5-6.

²¹ GADE, Christian. (2018). “Restorative Justice”: History of the Term’s International and Danish Use. [interaktyvus]:

https://www.researchgate.net/publication/324190159_Restorative_Justice_History_of_the_Term's_International_and_Danish_Use, p. 20

atkuriamojo teisingumo terminą laiko Randy Barnett²². Visgi, nors ir pastebimas tam tikras nesutarimas, kurį iš mokslininkų laikyti atkuriamojo teisingumo pradininku, sutariama, kad tiek Albert Eglash, tiek Nils Christie, tiek ir Randy Barnett bei Howard Zehr buvo pagrindiniai atkuriamojo teisingumo pradininkai bei propaguotojai, kadangi laikėsi nuomonės, jog tradicinė baudžiamoji teisė yra neveiksminga ir mažai padeda aukoms ir nusikaltėliams²³.

Atkuriamasis teisingumas gali būti apibūdinamas keliomis prasmėmis. Van Ness apibendrina, kad siaurąją prasme atkuriamojo teisingumo terminu apibūdinamos programos, kurių metu suinteresuotos proceso šalys susitinka, kad susitartų, kaip reaguoti į nusikaltimą. Plačiausia prasme šis terminas vartojamas apibūdinti įsitikinimą, kad pageidaujamas atsakas į visus konfliktus yra taikos stiprinimas per dialogą ir šalių susitarimą (transformacinė samprata)²⁴. Anot Howard Zehr, atkuriamojo teisingumo koncepcija remiasi trimis esminiais elementais: žala ir su ja susiję aukos, teisės pažeidėjas ir bendruomenės poreikiai; pažeidėjui ir bendruomenei kylantys įsipareigojimai, kilę iš šios žalos; aukų, pažeidėjų ir bendruomenės narių įtraukimas į konflikto sprendimą²⁵.

Pagal atkuriamojo teisingumo paradigmą nusikaltimas pirmiausia yra suvokiamas ne kaip abstraktus teisės normos pažeidimas, dėl kurio asmuo turi būti nubaustas, bet kaip nusikaltusiojo konfliktas su nukentėjusiuoju ir / ar bendruomene²⁶. Tad taikant atkuriamojo teisingumo priemones kreipiamas dėmesys į nusikaltėlio ir aukos susitaikymą, santykio atkūrimą ir dėl nusikalstamos veikos padarymo kilusio konflikto išsprendimą, kartu susitarant ir dėl žalos atlyginimo, o ne į bausmių, kurios turi būti atpildas nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui, taikymą.

Ši paradigma vadinama atkuriamuoju teisingumu dėl to, kad jos esmė yra atkūrimas. Į šį atkūrimą patenka aukos padėties atkūrimas, nusikaltėlio grąžinimas į gyvenimą laikantis teisės normų, nusikaltimu visuomenei padarytos žalos atlyginimas²⁷. Kartu iš šio termino aiškinimo galima pastebėti, jog atkuriamojo teisingumo priemonėmis orientuojamasi į tris subjektus – į auką, nusikaltėlį ir visuomenę.

²² MARSHALL, Tonny F. (1999) Restorative Justice: An Overview. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 38(4), p. 7.

²³ DALY, Kathleen. (2012) The Punishment Debate in Restorative Justice. *The Handbook of Punishment and Society*. London: Sage Publications, p. 5.

²⁴ ZELLERER, Evelyn, GAVRIELIDES, Theo, ARTINOPOULOU, Vasso. (2013) Realizing the Potential of Restorative Justice. In *Reconstructing Restorative Justice Philosophy*. Surrey, UK: Ashgate Publishing. Iš: JOHNSTONE, Gerry., VAN NESS, Daniel W. (2007) The meaning of restorative justice, in *Handbook of Restorative Justice*. Devon and Portland: Willan Publishing, p. 269.

²⁵ ZEHR, Howard. (2002) *The Little Book of Restorative Justice*. Intercourse, PA: Good Books, p. 23.

²⁶ USCILA, Rokas. (2011) Atkuriamasis teisingumas penitencinėje sistemoje. *Pedagogika*, Nr. 103, p. 92.

²⁷ MARSHALL, Tonny F. (1999) Restorative Justice: An Overview. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 38(4), p. 7.

Pats esminis atkuriamojo teisingumo bruožas yra tas, kad šio proceso centre yra auka, todėl šiame procese yra ypatingai pabrėžiama atkuriamojo teisingumo įtaka aukai. Nusikaltimas padaro didelę ir daugialypę žalą aukai, tad reakcija į nusikaltimą suvokiama kaip žalos atlyginimas nukentėjusiajam ir siekiama visapusiškai atsižvelgti į aukos materialinius bei psichologinius poreikius. Nors akcentuojama, kad atkuriamuoju teisingumu daugiausia dėmesio yra skiriama aukai, negalima paneigti, kad šiuo procesu išties siekiama abiejų tikslų, t. y. ir patenkinti aukos poreikius, ir auginti kaltininko asmenybę²⁸. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos CM/Rec(2018)8 valstybėms narėms dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamosiose bylose 15 punkte nustatyta, kad atkuriamasis teisingumas neturėtų būti kuriamas ar įgyvendinamas siekiant labiau ginti nei aukos, nei nusikaltėlio interesus. Jis veikiau suteikia neutralią erdvę, kurioje visos šalys yra skatinamos ir remiamos reikšti savo poreikius ir kuo labiau juos patenkinti²⁹.

Atkuriamojo teisingumo priemonėmis siekiama nestigmatizuoti nusikaltėlio, į ką įprastai neatsižvelgiama įprasto baudimo atveju. Nusikaltėliui yra sudaroma galimybė gailėtis savo padarytų veiksmų ir prisiimti atsakomybę už savo poelgi, padarytą žalą nukentėjusiesiems ir bendruomenei, kuri pažeidėjo nesmerkia, o leidžia jam integruotis į visuomenę. Be to, yra svarbus ir visuomenės dalyvavimas, pripažįstant bendrą pareigą spręsti dėl nusikalstamos veikos padarymo kilusį konfliktą. Tokiu būdu įtraukus visas suinteresuotas šalis į sprendimo procesą, atkuriamuoju teisingumu siekiama skatinti dialogą ir bendradarbiavimą.

Pagal atkuriamojo teisingumo paradigmą turi būti palaikomi ir stiprinami nusikaltusiojo ir bendruomenės narių ryšiai, išsprendžiami konfliktai tarp aukos ir nusikaltėlio dėl nusikalstamos veikos padarymo, sudarytos tinkamos sąlygos žalos atlyginimui, nuostolių kompensavimui. Visgi, nusikaltusiojo izoliavimas ir patalpinimas į įkalinimo įstaigas atskirais atvejais neprieštaruoja atkuriamojo teisingumo idėjoms, pavyzdžiui, tais atvejais, kai padaromi itin sunkūs, ypač smurtiniai, nusikaltimai, kai susiduriama su pataloginėmis kriminalinėmis asmenybėmis, kurios pripažintos pavojingais recidyvistais³⁰.

Atkuriamojo teisingumo proceso pagrindu laikomi nukentėjusiojo ir teisės pažeidėjo susitikimai, kurie vyksta vadovaujantis savanoriškumo ir konfidencialumo principais, o šių susitikimų metu tarpininkas padeda šalims – kaltininkui ir aukai – išnagrinėti probleminę

²⁸ MICHAILOVIČ, Ilona, BIKELIS, Skirmantas, ČEPAS, Algimantas. et al. (2014) Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje. Lietuvos teisės instituto tyrimai. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, p. 48.

²⁹ Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2018 m. spalio 3 d. rekomendacija Nr. CM/Rec(2018)8 Dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamosiose bylose.

³⁰ USCILA, Rokas. (2011) Atkuriamasis teisingumas penitencinėje sistemoje. Pedagogika, Nr. 92, p. 93.

situaciją, gauti atsakymus į kilusius klausimus, išspręsti konfliktą bei priimti konstruktyvų sprendimą³¹. Išskiriama keletas pagrindinių atkuriamojo teisingumo modelių: 1) aukos ir kaltininko mediacija, kurios metu šalys bendrauja tarpusavyje, o šį dialogą kontroliuoja mediatorius; 2) konferencijos – įtraukusis procesas, kurio metu auka, nusikaltėlis, jų atstovai, kartu su juos palaikančiomis bendruomenėmis, susirenka siekdami rasti socialiai konstruktyvų sprendimą problemoms ir žalai, kurią sukėlė nusikaltimas; 3) apskritojo stalo diskusijos, kurios yra skirtos spręsti konfliktus, kilusius vietos bendruomenėje, kuri ir dalyvauja sprendžiant iš nusikaltimo kilusias pasekmes. Pastarasis modelis įsitvirtinęs Jungtinių Amerikos Valstijų ir Kanados teisinėse sistemose³². Manoma, kad tokių susitikimų metu padedama aukoms atkurti saugumo jausmą, suteikiama galimybė pasidalyti jausmais, kurie kilo nusikalstamos veikos padarymo metu, būti išklaustyti, o tokio proceso rezultatu gali būti atsiprašymas, kompensacija ar kita žalos atlyginimo forma. Kartu šis procesas skatina nusikaltėlį suprasti savo elgesio priežastis ir pasekmes, pakeisti savo elgesį ir būti vėl priimtam į visuomenę³³.

Europos Tarybos Penologinio bendradarbiavimo tarybos 2025 m. sausio 11 d. tarpinėje ataskaitoje dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamosiose bylose Europoje apibendrinta, kad per pastarąjį dešimtmetį visoje Europoje buvo pastebimas teisinio reguliavimo, apimančio vis daugiau atkuriamojo elementų vystymasis, nors ir skirtingu tempu bei skirtingomis kryptimis. Tad iki 2025 m. atkuriamojo teisingumo idėja buvo įtraukta į visų Europos šalių baudžiamąjį procesą, nors ir nevienoda apimtimi. Visgi, daugumai Europos valstybių atkuriamojo teisingumo įgyvendinimas nesukėlė drastiškų pokyčių baudžiamosios justicijos sistemoje ir kol kas lieka baudžiamosios justicijos prakraštyje³⁴.

Taigi, apibendrinant galima matyti, kad atkuriamojo teisingumo paradigma yra pakankamai sena ir ja su laiku susidomėjo vis daugiau Europos valstybių, o iki 2025 m. ši paradigma skirtinga apimtimi buvo įgyvendinta visose Europos valstybėse. Pagal atkuriamojo teisingumo sampratą, reakcija į nusikaltimą suvokiama pirmiausia kaip žalos atlyginimas aukai. Kaltininkas prisiima atsakomybę už savo neteisėtais veiksmais sukeltus padarinius, turi galimybę kartu su nukentėjusiuoju priimti sprendimą dėl kompensacijos formos, o aukai, kuri kaltininko nesmerkia, o leidžia jam integruotis į visuomenę,

³¹RECHES, Ruth. (2010) Psichologinio pasipriešinimo atkuriamajam teisingumui problema. Socialinių mokslų studijos, p. 257-374. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, Nr. 2(6), p. 359-360.

³² WALGRAVE, Lode. (2008) Restorative Justice: An alternative for Responding to Crime? International Handbook of Penology and Criminal Justice, p. 629-631.

³³RECHES, Ruth. (2010) Psichologinio pasipriešinimo atkuriamajam teisingumui problema. Socialinių mokslų studijos, p. 257-374. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, Nr. 2(6), p. 359-360.

³⁴ Restorative Justice in Criminal Matters in Europe – Interim Report for the Penological Council of the Council of Europe1 Version 11 January 2025 [interaktyvus] <https://rm.coe.int/coe-interim-report-results-european-volume-complete-fd-21-december-202/1680b4e0a3?utm>, p. 59.

suteikiama galimybė pasidalyti jausmais, būti išklausyti, gauti atsakymus į dėl nusikalstamos veikos padarymo kilusius klausimus. Tokio proceso pagrindas yra nukentėjusiojo ir nusikaltėlio susitikimai.

1.2. Aukos ir kaltininko mediacijos baudžiamojoje justicijoje samprata, turinys ir nauda

Vienas iš atkuriamojo teisingumo modelių yra aukos ir kaltininko mediacija. Siekiant šiame magistro darbe išanalizuoti mediacijos galimybes ir perspektyvas baudžiamojoje justicijoje, būtina atskleisti pačią mediacijos sampratą, turinį ir naudą.

Mediacijos apibrėžimas yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos mediacijos įstatyme³⁵. Visgi, šis apibrėžimas yra suformuluotas atsižvelgiant į tai, jog minėtas įstatymas yra taikomas tik nacionaliniams civiliniams ir administraciniais ginčams ir tarptautiniams civiliniams ginčams spręsti mediacijos būdu (Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymo 1 straipsnio 4 dalis). Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymo 2 straipsnio 4 dalyje mediacija apibrėžiama kaip ginčų sprendimo procedūra, kurios metu vienas ar keli mediatoriai padeda ginčo šalims taikiai spręsti ginčą. Mediacija, išskyrus teisėjų vykdomą teisminę mediaciją ir Lietuvos administracinių ginčų komisijos, jos teritorinių padalinių narių vykdomą neteisminę mediaciją, yra profesinė veikla. Paprasčiau mediacija apibūdinama kaip lanksti, konfidenciali ginčų sprendimo procedūra, kurioje vienas ar keli nepriklausomi ir nešališki asmenys aktyviai padeda besiginčijantiems pasiekti priimtina ginčo sprendimą, ir ginčo šalys išlaiko savo rankose sprendimą, ar susitarti ir kokiomis sąlygomis³⁶.

Mediacija baudžiamosios justicijos įstatymuose apibrėžiama įvairiai. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme yra vartojamas mediacijos terminas, tačiau šio įstatymo 2 straipsnio 9 dalyje yra nukreipiama į Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymą, nurodant, kad šiame įstatyme neapibrėžtos sąvokos suprantamos taip, kaip jos apibrėžtos išvardintuose įstatymuose, tarp kurių nurodytas ir Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymas³⁷. Lietuvos Respublikos pagalbos nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiems asmenims įstatymo 2 straipsnio 2 dalyje yra vartojamas atkuriamojo teisingumo terminas. Pagal šį įstatymą atkuriamuoju teisingumu

³⁵ Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymas. 2008 m. liepos 15 d. Nr. X-1702, Valstybės žinios, 2008, 87-3462.

³⁶ KAMINSKIENĖ, Natalija, SONDAITĖ, Jolanta, TVARIONAVIČIENĖ, Agnė. (2019) Mediatoriaus vadovas: metodinis leidinys. Vilnius: Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, p. 15.

³⁷ Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas. 2007 m. birželio 28 d. Nr. X-1238, Valstybės žinios, 80-3214.

laikoma procedūra, kurią taikant sudaromos sąlygos nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiam asmeniui ir nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui laisva valia, padedant nešališkai trečiajai šaliai, aktyviai dalyvauti sprendžiant su nusikalstama veika susijusius klausimus, siekiant sušvelninti šios veikos padarinius³⁸.

Lietuvos Respublikos probacijos įstatyme³⁹ bei Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekse⁴⁰ (toliau – BVK) mediacijos terminas taip pat nėra vartojamas. Minėto įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 5 punkte bei 19 straipsnio 8 punkte ir BVK 52 straipsnio 3 dalies 8 punkte nustatyta, kad probacijoje yra taikomos atkuriamojo pobūdžio priemonės, kuriomis užtikrinamas nukentėjusiojo asmens ir probuojamojo sutaikymas ir tarpininkavimas siekiant atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą.

Europos Sąjungos teisės aktuose baudžiamosiose justicijoje taikytinos mediacijos apibrėžimas yra įtvirtintas, tačiau neretai vietoje jo taip pat yra vartojamas platesnis atkuriamojo teisingumo terminas. Europos Tarybos Ministrų Komitetas 1999 m. mediaciją apibrėžė kaip bet kurį procesą, kuriame auka ir kaltininkas įgalinami, jeigu jie laisvai sutinka aktyviai dalyvauti sprendžiant iš nusikaltimo kylančius klausimus padedami nešališkos trečiosios šalies (tarpininko) (Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos Nr. R(99)19 1 punktas). Visgi, Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos Nr. R(99)19 memorandume pažymėta, kad tokiu apibrėžimu siekta apimti įvairiose Europos valstybėse taikomas atkuriamojo teisingumo formas ir trečiojo asmens (mediatoriaus) bei šalių dalyvavimą, kurios, priklausomai nuo istorinių aplinkybių ar kitų priežasčių, įvardijamos kaip „mediacija“, „atkūrimas“, „atkuriamasis teisingumas“ ar pan.⁴¹.

Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2018 m. spalio 3 d. rekomendacijos Nr. CM/Rec(2018)8 Dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamosiose bylose priedo 3 punkte pateikiamas beveik identiškas apibrėžimas, tačiau vartojamas terminas – atkuriamasis teisingumas. Šis procesas apibrėžiamas kaip bet koks procesas, leidžiantis nusikaltimo aukoms ir už žalą atsakingiems asmenims, jei jie savanoriškai sutinka, aktyviai dalyvaujant spręsti su nusikaltimu susijusius klausimus, pasitelkiant apmokytą ir nešališką trečiąją šalį. Šios rekomendacijos 5 punkte taip pat yra įtvirtinta, kad priklausomai nuo šalies, kurioje jis taikomas, ir jo įgyvendinimo būdo, atkuriamasis teisingumas gali būti vadinamas, be

³⁸ Lietuvos Respublikos pagalbos nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiems asmenims įstatymas. 2021 m. sausio 14 d., Nr. XIV-169, TAR, 908.

³⁹ Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas. 2011 m. gruodžio 22 d. Nr. XI-1860, Valstybės žinios, 2012, 4-108.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. 2002 m. birželio 27 d. Nr. IX-994, Valstybės žinios, 2002, 73-3084.

⁴¹ Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1999 m. rugsėjo 15 d. rekomendacija Nr. R(99)19 Dėl mediacijos baudžiamosiose bylose.

kita ko, aukos ir nusikaltėlio mediacija, baudžiamuoju tarpininkavimu, atkuriamosiomis konferencijomis, šeimos konferencijomis, apskritojo stalo diskusijomis ir pan.

Jungtinių Tautų Ekonominės ir socialinės tarybos rezoliucijoje Nr. 2002/12 patvirtintų „Pagrindinių atkuriamojo teisingumo programų panaudojimo baudžiamosiose bylose principų“ priedo 2 punkte įtvirtintas taip pat platus atkuriamojo teisingumo terminas, kuris apima mediaciją, sutaikymą, konferencijas ir nubaudo ratus: tai bet koks procesas, kuriame auka ir kaltininkas, ir kur tai priimtina, bet kurie kiti nusikaltimo paveikti asmenys arba bendruomenės atstovai kartu dalyvauja sprenddami iš nusikaltimo kylančius klausimus, paprastai padedami tarpininko⁴².

Teisės doktrinoje mediacija apibūdinama kaip savanoriškumo bei konfidencialumo principais grįstas tarpininkavimo procesas, kurio metu mediatorius padeda dviems arba daugiau šalių išnagrinėti probleminę situaciją, sužinoti atsakymus į iškilusius klausimus, išspręsti konfliktą bei priimti konstruktyvų sprendimą⁴³. Taip pat mediacija, kaip viena iš atkuriamojo teisingumo formų, gali būti suprantama kaip tarpininkavimas, siekiant nusikalstamos veikos kaltininko ir nukentėjusiojo susitarimo. Pats svarbiausias yra šalių tarpusavio supratimas, kurio pasekmė gali, bet neprivalo būti pasiektas susitaikymas⁴⁴. Mediaciją galima apibūdinti ir kaip visuomet kontroliuojamą dialogą, kurio metu pasitelkus susitarimo techniką yra kontroliuojamas užtikrinimas, kad abi šalys girdi ir supranta tą patį⁴⁵.

Teisės moksle mediacijoje vykstantis dialogas apibūdinamas kaip apimantis bendravimą, nukreiptą į: a) keitimąsi požiūriais, kad kaltininkas ir auka vienas kitą galėtų labiau suprasti; b) atsiprašymą ir savanorišką susitarimą, pagal kurį kaltininkas atlygina aukai žalą; c) savanorišką susitarimą, pagal kurį kaltininkas imasi kokių nors kitų atkuriamųjų veiksmų, pavyzdžiui, savanoriško neatlygintino darbo bendruomenėje arba dalyvavimo reabilitacijos programoje („netiesioginio atkūrimo“); d) sprendimą bet kokio konflikto tarp kaltininko ir aukos arba tarp jų šeimų ar draugų; e) sutartų bausmių ir veiksmų programą, kuri teikiama teismui kaip atitinkamų sankcijų siūlymas⁴⁶.

⁴² Jungtinių Tautų Ekonominės ir socialinės tarybos 2002 m. liepos 24 d. rezoliucija Nr. 2002/12 patvirtinti Pagrindinių atkuriamojo teisingumo programų panaudojimo baudžiamosiose bylose principai.

⁴³ USCILA, Rokas. (2001) Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos samprata, pagrindiniai modeliai ir jų veikimo principai, p. 74.

⁴⁴ MICHAILOVIČ, Ilona. (2001) Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas: mokomoji knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001, p. 77.

⁴⁵ LIESIS, Mantas, MICHAILOVIČ, Ilona. (2018). Mediacija Lietuvos baudžiamosiose ir administracinių nusižengimų justicijoje teisminėje bylos nagrinėjimo stadijoje, Kriminologijos studijos, 5, 91–114. doi: 10.15388/CrimLithuan.2017.5.11734, 97.

⁴⁶ MICHAILOVIČ, Ilona, BIKELIS, Skirmantas, ČEPAS, Algimantas, et al. (2014) Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje. Lietuvos teisės instituto tyrimai. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, p. 75.

Jungtinių Amerikos Valstijų mokslininkas Mark. S. Umbreit mediaciją apibūdina kaip procesą, suteikiantį suinteresuotiems nuo nusikaltimų nukentėjusiems asmenims galimybę su kaltininku susitikti saugioje aplinkoje, siekiant, kad nusikaltėlis atsakytų už savo elgesį, tuo pačiu suteikiant aukai rekšmingą pagalbą ir žalos atlyginimą. Padedama apmokyto tarpininko auka gali paaiškinti nusikaltėliui, kaip nusikaltimas ją paveikė, gauti atsakymus į kilusius klausimus ir tiesiogiai dalyvauti sprendime dėl žalos atlyginimo, o kaltininkas gali prisiimti atsakomybę už savo elgesį, sužinoti savo neteisėtų veiksmų pasekmes⁴⁷. Tony F. Marshall aiškindamas mediacijos sampratą nurodo, jog mediacijos procese rengiami susitikimai siekiant teisės pažeidėjams suteikti galimybę imtis aktyvių veiksmų ir savanoriškai atlyginti žalą aukoms. Toks žalos atlyginimas apima kur kas daugiau nei tik finansinę kompensaciją – apima atsiprašymą, paaiškinimą, kaip ir kodėl įvyko nusikaltimas, kaltininkas išklauso aukos istoriją apie nusikalstamą veiką, nuo kurios nukentėjo, todėl toks bendravimas laikomas terapiniu ir daro pastebimą teigiamą įtaką teisės pažeidėjams, kurie turi tiesiogiai susidurti su savo veiksmų pasekmėmis⁴⁸.

Taigi, išanalizavus mediacijos apibrėžimą, galima apibrėžti ir mediacijos turinį:

1. mediacijoje dalyvauja dvi ar daugiau dėl nusikaltimo padarymo kilusio konflikto šalių – auka ir teisės pažeidėjas;
2. mediacijos procese dalyvauja trečioji nešališka šalis – mediatorius. Šis ginčų sprendimo būdas pasireiškia pozityviaja trečiojo asmens intervencija, kuriai būdingas šalių palaikymas, pagalba joms siekiant įveikti kliuvinius, palengvinimas derinant požiūrius ir nuomones⁴⁹;
3. mediacijoje proceso šalys dalyvauja savanoriškai, t. y. laisva valia nusprendusios dalyvauti mediacijoje. Savanoriškumas pasireiškia tuo, kad mediacijos dalyviai negali būti verčiami dalyvauti mediacijos procese ar priimti tam tikrus sprendimus dėl konflikto baigties. Mediacijos tikslas yra susitaikymas, tačiau nei mediatorius, nei teismas negali įpareigoti konflikto šalis susitaikyti ir sudaryti susitarimo dėl žalos atlyginimo, jei šalims išspręsti konfliktą nepavyksta;
4. mediacijoje daugiausia dėmesio turėtų būti skiriama proceso šalių dialogui. Dialogas patenkina informacinius ir emocinius aukos poreikius, o ir kai kuriais

⁴⁷ UMBREIT, Mark S. (2001) The handbook of victim offender mediation: an essential guide to practice and research. Jossey-Bass, p. 39.

⁴⁸ Marshall, T. (1999). Restorative Justice: An Overview. The Howard Journal of Criminal Justice, 38(4), 384-395, p. 11.

⁴⁹ MICHAILOVIČ, Ilona, BIKELIS, Skirmantas, ČEPAS, Algimantas, et al. (2014) Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje. Lietuvos teisės instituto tyrimai. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, p. 73.

atvejais nusikaltimo aukai restitucinė sutartis gali būti mažiau reikšminga nei galimybė tiesiogiai kalbėtis su nusikaltėliu apie patį nusikaltimą⁵⁰;

5. mediacijoje yra skatinamas nusikalstamą veiką padariusio asmens atsakomybės prisiėmimas;
6. mediacijoje yra suteikiama galimybė šalims pačioms aktyviai spręsti dėl nusikaltimo padarytos žalos atlyginimo. Šiame procese turi vykti aktyvus šalių bendravimas, kuriam vykstant šalys bando pačios spręsti ginčytinus klausimus ir šalinti konflikto priežastis, būtent tai leidžia pasireikšti mediacijos efektui⁵¹.

Analizuojant mediacijos proceso naudą, pastebima, jog mediacija yra naudinga tiek teisingumo sistemai, tiek pačiai visuomenei, tačiau pirmiausia ir svarbiausia, kad ji yra naudinga aukai. Šio proceso metu auka gali susitikti su nusikaltėliu bei tiesiogiai jam išsakyti savo mintis bei jausmus, sužinoti nusikaltėlio vidinius jausmus ir priežastis, kodėl pasirinko auka būtent tą asmenį, sumažinti su nusikaltėliu susijusį baimės jausmą, taip pat turi galimybę prašyti ar priimti atsiprašymą, pajauti, kad nusikaltėlis prisiima atsakomybę ir dėl savo veiksmų gailisi. Taip pat mediacija aukai naudinga dėl to, kad jos metu auka gali sužinoti, kaip ir kada bus atlyginta dėl nusikaltimo padaryta žala, reikalauti tinkamo jos atlyginimo būdo, auka gali realiai veikti dėl nusikaltimo iškilusios problemos sprendimą, taip pat atsiranda galimybė išvengti ilgai trunkančio teismo bylos nagrinėjimo ir pajauti, kad buvo įgyvendintas teisingumas⁵². Kroatijoje 2015 m. atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad po mediacijos šiame procese dalyvavusios aukos pranešė apie palengvėjimo ir pasitenkinimo emocijas, taip pat pripažino, kad gavo atsakymus į klausimą, kodėl ši nusikalstama veika buvo padaryta būtent joms. Be to, nusikaltėlio atsiprašymas padėjo aukoms patikėti, kad nusikaltėlis tokio nusikaltimo nedarys dar kartą⁵³.

Kita vertus, mediacija naudinga ir teisės pažeidėjui, kadangi jos metu pastarasis turi galimybę suvokti nusikaltimo padarinius, atsiprašyti ir paaiškinti savo veiksmus, taip pat jis gali būti matomas ne tik kaip teisės pažeidėjas, bet ir asmuo, kuris suklydo, prisiima atsakomybę, įsisąmonina savo kaltę ir nori susigrąžinti savo, kaip gero žmogaus reputaciją, o ne būti tik nubaustas. Taip pat mediacijos nauda matoma dėl to, kad nusikaltėlis gali dalyvauti sprendžiant žalos atlyginimo klausimą, tartis, derėtis ir atlyginti padarytą žalą, be

⁵⁰ USCILA, Rokas. (2001) Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos samprata, pagrindiniai modeliai ir jų veikimo principai, p. 76.

⁵¹ MICHAILOVIĆ, Ilona, BIKELIS, Skirmantas, ČEPAS, Algimantas. et al. (2014) Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje. Lietuvos teisės instituto tyrimai. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, p. 73.

⁵² USCILA, Rokas. (2001) Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos samprata, pagrindiniai modeliai ir jų veikimo principai, p. 78.

⁵³ Restorative Justice in Criminal Matters in Europe – Interim Report for the Penological Council of the Council of Europe1 Version 11 January 2025, [interaktyvus] <https://rm.coe.int/coe-interim-report-results-european-volume-complete-fd-21-december-202/1680b4e0a3?utm>, p. 121.

to, tai galimybė išvengti teismo bylos nagrinėjimo ir sulaukti švelnesnių teisinių padarinių dėl padarytos nusikalstamos veikos⁵⁴. 2003 m. atlikto Danijos mokslininkų tyrimo rezultatai parodė, jog 70-80 procentų kaltininkų, dalyvavusių kaltininko ir aukos mediacijoje, pabrėžė, kad tai jiems buvo naudinga ir suteikė galimybę atsiprašyti ir įrodyti, kad jie gailisi savo poelgių. Taip pat 70-80 procentų atsakė, kad dabar jie geriau arba bent jau šiek tiek geriau supranta auką⁵⁵. Taigi, tyrimų rezultatai patvirtina, kad mediacija padeda geriau atliepti aukos poreikius, tuo pačiu skatinant nusikaltėlio atsakomybės prisiėmimą už savo veiksmus ir supratimą apie aukos patiriamus jausmus po nusikalstamos veikos padarymo.

⁵⁴ USCILA, Rokas. (2001) Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos samprata, pagrindiniai modeliai ir jų veikimo principai, p. 78.

⁵⁵ Restorative Justice in Criminal Matters in Europe – Interim Report for the Penological Council of the Council of Europe1 Version 11 January 2025, [interaktyvus] <https://rm.coe.int/coe-interim-report-results-european-volume-complete-fd-21-december-202/1680b4e0a3?utm>, p. 121.

2. MEDIACIJOS ELEMENTŲ TURINTYS INSTITUTAI LIETUVOS BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE

2.1. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiam asmeniui susitaikius bei nepilnamečiui atsiprašius nukentėjusiojo ir atlyginus ar pašalinus žalą (BK 38 straipsnis ir 93 straipsnio 1 d. 1 p.)

Atskleidus atkuriamojo teisingumo bei vieno labiausiai paplitusių jo modelių – mediacijos – sampratą, tikslinga išanalizuoti šiuo metu galiojančiame teisiniame reguliavime įtvirtintus institutus, turinčius atkuriamojo teisingumo elementų. Pilnamečių nusikalstamą veiką padariusių asmenų susitaikymo su nukentėjusiuoju institutas įtvirtintas BK 38 straipsnyje, kurio 1 dalyje nustatyta, jog asmuo, padaręs baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, gali būti teismo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu: 1) jis prisipažino padaręs nusikalstamą veiką ir 2) savo noru atlygino ar pašalino fiziniam ar juridiniam asmeniui padarytą turtinę ir (ar) neturtinę žalą arba susitarė dėl šios žalos atlyginimo ar pašalinimo, ir 3) susitaikė su nukentėjusiu asmeniu arba juridinio asmens ar valstybės institucijos atstovu, ir yra pagrindo manyti, kad jis nedarys naujų nusikalstamų veikų.

BK nustatyta viena iš sąlyginių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės rūšių – kaltininkui ir nukentėjusiajam asmeniui susitaikius – neretai prilyginama mediacijai ar įvardijama kaip atkuriamojo teisingumo elementų turinis institutas. Teismų praktikoje galima matyti pavyzdžių, kuomet teismas BK 38 straipsnyje įtvirtintą institutą prilygina atkuriamojo teisingumo institutui. Pavyzdžiui, Kauno apygardos teismas 2018 m. balandžio 25 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-238-485/2018 pasisakė, jog įvertinęs visų šalių pozicijas nagrinėjamoje byloje ir pabrėždamas atkuriamojo teisingumo svarbą šiuolaikinėje baudžiamojoje teisėje ir visuomenėje bei įžvelgdamas galimybę užtikrinti nukentėjusiosios ir kaltininko interesų pusiausvyrą, mano, kad nagrinėjamoje byloje teisingumas bus pasiektas atleidus kaltinamąjį nuo baudžiamosios atsakomybės BK 38 straipsnio pagrindu. Teismas nurodė, kad baudžiamasis procesas turi kiek įmanoma labiau prisidėti prie teisinės santarvės atkūrimo visuomenėje, o viena iš teisinių galimybių – kai nukentėjusiajam asmeniui yra suteikiama galimybė gauti žalos atlyginimą, jaustis saugiau ir siekti, kad būtų galutinai išspręsta įvykusio konflikto problema, o teisės pažeidėjui leidžiama įžvelgti savo elgesio priežastis, padarinius ir sąmoningai prisiimti atsakomybę. Tokia galimybė inkorporuota BK 38 straipsnyje įtvirtintus atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius institutą. Tai, kad

teismai taikydami BK 38 straipsnyje įtvirtintą institutą remiasi atkuriamojo teisingumo koncepcija, galima pastebėti ir kitose baudžiamosiose bylose⁵⁶.

Nepilnamečių nusikalstamą veiką padariusių asmenų atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės atsiprašius nukentėjusiojo ir atlyginus ar pašalinus žalą institutas įtvirtintas BK 93 straipsnio 1 dalies 1 punkte. Esminė sąlyga, kuri turi egzistuoti, yra ta, kad nepilnametis turi būti pirmą kartą padaręs baudžiamąjį nusižengimą ar neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą. Taip pat siekiant, kad asmuo būtų atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės atsiprašius nukentėjusiojo, nepilnametis turi atsiprašyti nukentėjusiojo asmens ir visiškai ar iš dalies savo darbu ar pinigais atlyginti arba pašalinti turtinę ir (ar) neturtinę žalą. Visgi, jei nepilnametis neatsiprašo nukentėjusiojo, nesiekia atlyginti nukentėjusiajam nusikalstama veika padarytą žalą, atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės vis tiek gali būti taikomas, jeigu tenkinama bet kuri kita iš alternatyvių sąlygų, įtvirtintų BK 93 straipsnio 1 dalies 2 ir 3 punktuose.

BK 93 straipsnio taikymas yra teismo diskrecija, todėl net ir esant visoms formalioms šiame straipsnyje nustatytoms sąlygoms, teismas motyvuotai gali apsispręsti tiek dėl nepilnamečio asmens atleidimo, tiek dėl atsisakymo jį atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės⁵⁷. Kasacinio teismo praktikoje nurodoma, kad nors baudžiamajame įstatyme nėra imperatyvaus reikalavimo, tačiau sisteminis nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės paskirties ir jos ypatumų aiškinimas, atsižvelgiant į bendrą baudžiamojo įstatymo paskirtį bei jo normų sistemą, leidžia teigti, jog kiekvieną kartą, kai pirmą kartą nusikaltusio nepilnamečio padarytos veikos pavojingumas, konkrečios veikos padarymo aplinkybės, asmenybė ir jo elgesys po nusikalstamos veikos padarymo atitinka BK 93 straipsnio 1 dalies sąlygas, teismas turėtų svarstyti, ar yra pakankamas pagrindas manyti, kad tinkamas kaltinamojo veikos įvertinimas ir teigiamų nepilnamečio elgesio pokyčių ateityje siekimas yra galimi be kriminalinės bausmės skyrimo. Toks reikalavimas kildinamas iš nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirties⁵⁸.

BK 38 straipsnio taikymas taip pat yra teismo teisė, bet ne pareiga⁵⁹, kas reiškia, kad net ir egzistuojant visoms formalioms įstatyme nustatytoms sąlygoms, teismas pasilieka teisę pasirinkti nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį. Teisės moksle galima

⁵⁶ Pavyzdžiui, Šiaulių apygardos teismo 2019 m. lapkričio 19 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-285-316/2019, Vilniaus apygardos teismo 2018 m. gruodžio 13 d. nuosprendyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-710-1020/2018, Kauno apygardos teismo 2018 m. gegužės 30 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-324-485/2018, Vilniaus apygardos teismo 2017 m. lapkričio 28 d. nuosprendyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-386-1020/2017.

⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. kovo 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-22-648/2024.

⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. vasario 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-24-976/2016.

⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-273-788/2020.

pastebėti nuomonę, kad toks teisinis reguliavimas riboja galimybę baudžiamuosius konfliktus spręsti atkuriant socialinę taiką⁶⁰. Taigi, diskrecinis atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto pobūdis riboja didesnės siekiamybės (socialinės taikos), nei kaltininko nubaudimas, įgyvendinimą.

Lyginant BK 38 straipsnį ir BK 93 straipsnio 1 dalies 1 punktą galima matyti, kad jie skiriasi. Pirmiausia, iš nepilnamečio nėra reikalaujama, kad jis prisipažintų padaręs nusikalstamą veiką. Visgi, netiesiogiai prisipažinimo reikalavimas įžvelgiamas, kadangi nepilnametis turi atsiprašyti nukentėjusiojo, tad, kad tai galėtų padaryti, jis turi bent jau neneigti to, kad jis padarė nusikalstamą veiką. Taip pat šių dviejų institutų skirtumas įžvelgiamas tame, kad BK 38 straipsnyje nėra keliamas reikalavimas, jog asmuo būtų padaręs nusikalstamą veiką pirmą kartą. BK 38 straipsnio 1 dalyje numatytais pagrindais negali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės pavojingas recidyvistas, taip pat asmuo, kuris jau buvo atleistas šiuo pagrindu nuo baudžiamosios atsakomybės ir nuo tokio sprendimo priėmimo praėjo mažiau negu treji metai (BK 38 straipsnio 2 dalis). BK 93 straipsnio atveju, nepilnamečiai turi būti nusikalstamą veiką padarę pirmą kartą. Kasacinės instancijos teismo plenarinė sesija dar 2008 m. suformavo praktiką, kad BK 93 straipsnyje kalbama apie nusikalstamos veikos padarymą pirmą kartą vienaskaitos forma, taip pabrėžiant pakartotinumą negalimumą, todėl pagal BK 93 straipsnį asmuo laikomas pirmą kartą padariusiu nusikalstamą veiką, jeigu pripažįstama, kad jis, nebūdamas anksčiau nusikaltęs, yra padaręs tik vieną nusikalstamą veiką arba kelias nusikalstamas veikas, kurios viena kitos atžvilgiu nėra pakartotinės ir sudaro idealiąją sutaptį⁶¹. Manytina, kad šis reikalavimas nepilnamečių atleidimui nuo baudžiamosios atsakomybės yra per griežtas.

Tai, kad tik pirmą kartą nusikalstamą veiką padaręs nepilnametis gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, iškreipia nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmę, kadangi tokiu būdu yra susiaurinamos galimybės nepilnamečius atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės ir taikyti jiems auklėjamojo poveikio priemonės. Atsižvelgiant į tai, mediacijos proceso taikymas galėtų padėti įgyvendinti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirtį, o ir proceso šalys galėtų būti nukreipiamos mediacijai ne tik tuo atveju, kai nepilnametis nusikalstamą veiką padaro pirmą kartą. Mediacijos proceso metu nusikalstamą veiką padaręs nepilnametis su nukentėjusiuoju galėtų užmegzti

⁶⁰ MICHAILOVIČ, Ilona, POVILANSKAS, Mindaugas. (2025) „Kai kurie atkuriamojo teisingumo elementų turintys institutai ir jų įgyvendinimo problemos Lietuvos baudžiamojoje justicijoje“, Kriminologijos studijos, 12, 75–92, p. 81.

⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. gegužės 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-85/2008.

tarpusavio ryšį, dialogą, o kartu ir aktyviai dalyvauti sprendimo paieškose dėl neteisėtais veiksmais padarytos žalos kompensavimo.

BK 38 straipsnyje nustatytos atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam sąlygos taip pat yra artimos mediacijos instituto sampratai. Visgi, taikant susitaikymo institutą apsiribojama formaliu susitaikymu – jei šalims pavyksta susitarti dėl nusikaltimo padarytos žalos dydžio, kurį nusikalstamą veiką padaręs asmuo įsipareigoja atlyginti, tuomet laikoma, kad susitaikymas pasiektas. Jei nukentėjusįjį tenkina nusikalstamą veiką padariusio įsipareigotos atlyginti žalos dydis, tuomet tarsi nukentėjusysis ir nusikalstamą veiką padaręs asmuo susitaiko. Visgi, tai daugiau ne susitaikymas, tačiau formalus susitarimas dėl greitesnio interesų patenkinimo – nukentėjusysis tikisi operatyviau gauti žalos atlyginimą, o kaltininkas – siekia švelnesnės baudžiamosios atsakomybės. Visgi, šiame procese šalys asmeniškai dažniausiai net nesusitinka: tyrėjai dažnai su šalimis susitinka atskirai, jos pasirašo susitaikymo protokolą, kuriame esminis klausimas yra žalos atlyginimo dydis ir jos išmokėjimo tvarka⁶². Taigi, šio susitaikymo instituto taikyme nėra išpildomas vienas esminių mediacijos privalumų – asmeninis nukentėjusiojo ir kaltininko susitikimas, kuris, jei konkrečios bylos atveju yra įmanomas, leidžia šalims užmegzti dialogą, kalbėti apie padarytą nusikalstamą veiką ir bendrai ieškoti konflikto sprendimo būdo. Be to, šis susitaikymo institutas negali būti tapatinamas su mediacija ne tik dėl formalaus susitaikymo, bet ir dėl to, kad procese nedalyvauja mediatorius.

Teisės doktrinoje pastebima nuomonių, jog, nepaisant sisteminio mediacijos įteisavimo trūkumo, Lietuvos teisinė bazė ir dabar sudaro sąlygas efektyviam, kūrybingai aiškinančiam teisę teisėjui taikyti mediacijos procesą teisminėje bylos nagrinėjimo stadijoje. Institucinė sąranga, o būtent probacijos tarnybose dirbantys mediatoriai, sudaro galimybes tais atvejais, kai kaltininkas taikosi su nukentėjusiu asmeniu, teisėjui į teismą kviešti mediatorius kaip probacijos tarnybos atstovus ir išklausus jų bei proceso šalių nuomones, bylą perduoti mediacijos procesui⁶³. Analizuojant šią nuomonę galima matyti, kad nepaisant pozityvios idėjos, jos įgyvendinimas yra gana komplikotas. Net jei ir teisėjas randa procesinę galimybę kviešti mediatorius dalyvauti procese, tokia galimybė nėra tiesiogiai reglamentuota Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau

⁶² MICHAILOVIČ, Ilona, BIKELIS, Skirmantas, ČEPAS, Algimantas. et al. (2014) Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje. Lietuvos teisės instituto tyrimai. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, p. 209.

⁶³ LIESIS, Mantas, MICHAILOVIČ, Ilona. (2018). Mediacija Lietuvos baudžiamojoje ir administraciniuose nusižengimų justicijoje teisminėje bylos nagrinėjimo stadijoje, Kriminologijos studijos, 5, 91–114. doi: 10.15388/CrimLithuan.2017.5.11734, p. 110.

– BPK)⁶⁴. Taigi, tokiu atveju teisėjas pats turi plečiamai aiškinti teisinį reguliavimą ir priimti tokio procesinio veiksmo apskundimo riziką.

Europos Tarybos Penologinio bendradarbiavimo tarybos 2025 m. sausio 11 d. tarpinėje ataskaitoje dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamosiose bylose Europoje pažymima, jog šis Lietuvoje bei kai kuriose Rytų Europos šalyse, kurių teisinei sistemai didelę įtaką yra padariusi buvusios Sovietų Sąjungos teisė, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas, kuris apsiriboja formaliu susitarimu dėl žalos atlyginimo, nebūtinai reikalaujant asmeninio nusikaltėlio ir aukos susitikimo, priskirtinas institutams, kurie tik iš dalies atitinka atkuriamojo teisingumo idėją. Visgi, nereikėtų nuvertinti šio instituto svarbos, nes jis gali turėti tam tikrą prevencinį poveikį nusikaltėliui, skatindamas jo atsakomybę ir reintegraciją ir kartu gali patenkinti nukentėjusiojo poreikį greitai gauti kompensaciją. Tikėtina, kad šio instituto privalumai būtų didesni, šioms priemonėms priartėjus prie tikrųjų atkuriamojo teisingumo priemonių⁶⁵.

Taigi, BK 38 straipsnyje įtvirtino susitaikymo ir nepilnamečiams taikytino BK 93 straipsnio 1 dalies 1 punkte įtvirtinto instituto nereikėtų tapatinti su mediacija, nes pastaruoju atveju kaltininkui ir nukentėjusiajam asmeniui spręsti dėl nusikaltimo kilusį konfliktą padeda specialiai apmokytas nešališkas mediatorius, o ir pačiu procesu siekiama emocinio kontakto, kad nusikaltimą padaręs asmuo kartu su auka išspręstų kilusį konfliktą.

2.2. Proceso užbaigimas baudžiamuoju įsakymu (BPK 418 straipsnis)

Teisės doktrinoje baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas taip pat laikomas kaip atkuriamojo teisingumo elementų turintis institutas. Vertinant atkuriamąjį teisingumą plačiau, o valios išraišką užbaigti baudžiamąjį persekiojimą supaprastinto proceso tvarka vertinant kaip apibusių nuolaidų būdu pasiektą kompromisą, tokiu atveju teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas gali būti vertinamas kaip atkuriamojo teisingumo elementų turintis institutas.

BPK 418 straipsnyje reglamentuota prokuroro teisė nuspręsti užbaigti procesą baudžiamuoju įsakymu ir jo priėmimo sąlygos. Galima išskirti penkias teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo sąlygas: 1) nusikalstamos veikos pobūdis ir sunkumas – galima taikyti šį straipsnį už tas nusikalstamas veikas, kurių atitinkamo BK straipsnio sankcijoje nėra

⁶⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. 2002 m. balandžio 9 d. Nr. IX-785, Valstybės žinios, 2002, 37-1341.

⁶⁵ Restorative Justice in Criminal Matters in Europe – Interim Report for the Penological Council of the Council of Europe 1 Version 11 January 2025, [interaktyvus] <https://rm.coe.int/coe-interim-report-results-european-volume-complete-fd-21-december-202/1680b4e0a3?utm, p. 61-62>.

numatyta vien tik laisvės atėmimo bausmė; 2) prokuroro diskrecija – pasirinkti šią ikiteisminio tyrimo užbaigimo formą turi teisę tik prokuroras; 3) kaltinamojo valia – kaltinamasis turi sutikti su šios supaprastinto proceso formos taikymu; 4) aiškios nusikalstamos veikos aplinkybės; 5) kaltininkas turi atlyginti arba susitarti dėl žalos atlyginimo.

BK 418 straipsnyje, reglamentuojančiame teismo baudžiamąjo įsakymo priėmimo sąlygas, prie sąlygų nėra įtvirtinto kaltininko prisipažinimo dėl nusikalstamos veikos padarymo. Visgi, kadangi šios procesinės formos taikymui yra reikalingas kaltininko sutikimas, neretai kaltininkas pripažįsta savo kaltę. Šios procesinės formos taikymo atveju nėra skiriamas didelis dėmesys nukentėjusiojo valiai, išskyrus žalos atlyginimo klausimo išsprendimą. Kitaip tariant, išimtinai prokuroras nusprendžia dėl šios procesinės formos taikymo, taip pat reikalingas nusikalstamą veiką padariusio asmens sutikimas (neprieštaravimas). Nukentėjusysis šiame etape neturi teisės išreikšti nesutikimo su šios procesinės formos taikymu, tačiau tai nereiškia, kad apskritai jokios teisės nukentėjusiajam nėra suteikiamos. Nukentėjusysis, gavęs prokuroro pareiškimą dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu, turi teisę skųsti šios procesinės formos pasirinkimą ikiteisminio tyrimo teisėjui (BPK 418 straipsnio 4 dalis).

Ikiteisminio tyrimo užbaigimas teismo baudžiamuoju įsakymu, vėlgi, yra tam tikro formalus susitarimo baudžiamajame procese įgyvendinimo forma. Nukentėjusiojo ir nusikalstamą veiką padariusio asmens konflikto sprendimo šiame procese nėra. Šiame procese tam tikra prasme ikiteisminio tyrimo subjektai tarsi derina abiejų šalių interesą – nukentėjusiojo interesą dėl žalos, o įtariamojo – interesą, kad būtų būtų operatyviai išnagrinėta ir būtų skiriama kuo mažesnė bausmė. Psichologinio elemento šiame procese taip pat nėra, paliekant dėl nusikalstamos veikos kilusio konflikto sprendimą formaliam susitarimui dėl žalos.

Kita vertus, labai svarbus elementas šioje supaprastintoje proceso formoje yra prokuroro valia, nuo kurios priklauso jos taikymas. Taigi, net ir esant abiejų šalių valiai spręsti konfliktą ir kad kaip to pasekmė išsispęstų klausimas dėl žalos atlyginimo, ši supaprastinta proceso forma gali būti netaikoma vien dėl tokio prokuroro sprendimo.

Visgi, vertinant šį atkuriamojo teisingumo elementų turintį institutą, galima pastebėti, kad visos galimybės procesus užbaigti randant kompromisus ir juos tinkamai formalizuojant, taip greitai ir operatyviai iki galo neišnaudotos, kadangi tik retais atvejais ikiteisminio tyrimo subjektai deda pastangas tinkamai formalizuoti proceso šalių valią

susitarti dėl nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo⁶⁶. Pavyzdžiui, galima išanalizuoti Vilniaus apygardos teismo 2021 m. rugsėjo 21 d. nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 1S-250-576/2021. Vilniaus miesto apylinkės teisme buvo gauta baudžiamoji byla su pareiškimu dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu. Vilniaus miesto apylinkės teismas, įvertinęs tai, kad prokuroro pareiškimas surašytas pažeidžiant BPK 418 straipsnio 1 dalyje nustatytus reikalavimus, t. y. teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas taikomas tik tais atvejais, kai kaltininkas atlygina ar pašalina padarytą žalą, jeigu žala buvo padaryta, arba įsipareigoja žalą atlyginti arba pašalinti, nutarė perduoti prokurorui trūkumams pašalinti. Teismas sprendė, kad nepaisant to, jog kaltinamojo apklausos protokole yra nurodyta aplinkybė, kad jis nori susitarti su nukentėjusiąja dėl pinigų grąžinimo, jis tik dalinai atlygino žalą, todėl tai negali būti vertinama kaip įsipareigojimas atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą, o civilinio ieškovo išreikštas sutikimas, jog byla būtų baigta baudžiamuoju įsakymu, negali būti vertinamas kaip susitarimas su kaltinamuoju dėl žalos atlyginimo. Prokurorė, nesutikdama su minėta nutartimi pateikė skundą, kuriame, be kita ko, pažymėjo, kad įstatyme nėra apibrėžta, kokių būdu turi būti išreikštas kaltinamojo įsipareigojimas atlyginti žalą ar nukentėjusiojo asmens susitarimas dėl žalos atlyginimo. Šiuo atveju kaltinamasis neturėjo jokių prieštaravimų dėl žalos atlyginimo, o nukentėjusioji neprieštaravo bylos užbaigimui supaprastinto proceso tvarka. Visgi, Vilniaus apygardos teismas konstatavo, kad šiuo atveju kilusios abejonės dėl teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo proceso gali būti pašalintos priėmus nutartį perduoti bylą nagrinėti teisme ir išnagrinėjus bylą bendrąja tvarka. Analogiška situacija buvo nagrinėjama Kauno apygardos teismo baudžiamojoje byloje Nr. e1S-10-348/2022.

Taigi, iš analizuojamos bylos aplinkybių matyti, kad nukentėjusioji įvardijo prašomą atlyginti žalos dydį, o kaltinamasis dalį jos atlygino dar ikiteisminio tyrimo metu, o dėl kitos dalies atlyginimo neprieštaravo, tačiau norėjo atlyginti išdėstant per du metus. Šioje situacijoje nebuvo ginčo dėl žalos atlyginimo, šalys konkliudentiniais veiksmais išreiškė savo valią tai laikydamos susitarimu dėl žalos atlyginimo. Visgi, toks konkliudentiniais veiksmais sudarytas susitarimas nėra tinkamas tam, kad būtų priimamas teismo baudžiamasis įsakymas – reikia teismui pateikti rašytinį šalių susitarimą dėl žalos atlyginimo.

Šiuo atveju byla buvo perduota teismui nagrinėti bendrąja tvarka ne dėl proceso šalių ar prokurorės valios išspręsti konfliktą trūkumo, tačiau dėl formalaus trūkumo – susitarimo

⁶⁶ MICHAILOVIČ, Ilona, POVILANSKAS, Mindaugas. (2025) „Kai kurie atkuriamojo teisingumo elementų turintys institutai ir jų įgyvendinimo problemos Lietuvos baudžiamojoje justicijoje“, Kriminologijos studijos, 12, 75–92, p. 83.

dėl žalos atlyginimo neformalizavimo. Tokia situacija akivaizdžiai nulemta ikiteisminio tyrimo subjektų indėlio sutaikyti šalis ir padėti joms susitarti dėl žalos atlyginimo trūkumo. Šioje vietoje išvelgtina galimybė teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procese sudaryti galimybę šalims sudalyvauti mediacijoje. Tokiu būdu proceso šalys turėtų galimybę susitikti ir taikiai išspręsti konfliktą susitardamos dėl žalos atlyginimo, o sudarytą susitarimą mediatorius galėtų padėti formalizuoti.

Tai, kad procesas dėl teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo turi potencialo plėstis, pastebima ir teisės doktrinoje. Ikiteisminius tyrimus atliekančių subjektų nenoras gilintis į sudėtingesnius žalų atlyginimo klausimus kartu su nukentėjusiųjų delsimu naudotis jiems įstatymo garantuojamomis teisėmis ir „procesinis lenktyniavimas kas greičiau nesvarbu kaip“ yra tie neišnaudoti mediacijos resursai, kurių dėka galima „žengti didelį žingsnį į priekį greitesnio teisingumo link“⁶⁷. Prie spartesnės atkuriamojo teisingumo plėtros galėtų prisidėti teisminės mediacijos įvedimas baudžiamosiose bylose, tame tarpe ir bylose dėl teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo, kadangi mediatorius šiame procese galėtų padėti ne tik šalims rasti kompromisą, tačiau ir padėtų formalizuoti susitarimą dėl žalos atlyginimo⁶⁸.

Taigi, baudžiamojo įsakymo institutas, kai jis taikomas tais atvejais, kada nusikalstama veika yra padaroma žala ir šio proceso metu sprendžiama dėl jos atlyginimo, gali turėti ryškių sąsajų su atkuriamuoju teisingumu. Visgi, jei taikant šį procesą būtų sudaroma galimybė pasinaudoti mediacija, daugiau iš nusikalstamos veikos padarymo kilusių konfliktų būtų užbaigiami pavykus sėkmingai susitarti dėl žalos atlyginimo ir tinkamai šiuos susitarimus formalizavus. Be kita ko, mediacijos procese būtų sudarytos galimybės spręsti ir iš nusikalstamos veikos kilusio konflikto psichologinius aspektus.

2.3. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas tik pagal nukentėjusiojo skundą ar prokuroro reikalavimą (BPK 167 straipsnis)

Atkuriamojo teisingumo požymių galima išvelgti ir vadinamojo privačiai viešo kaltinimo instituto nuostatose (BPK 167 straipsnis). BK yra įtvirtintas sąrašas nusikalstamų veikų, kurių padarymo atveju būtent nukentėjusysis turi teisę (be kitų BPK nustatytų pagrindų) spręsti (paduodamas skundą ar jo nepaduodamas), ar dėl tam tikros nusikalstamos veikos

⁶⁷ POVILANSKAS, Mindaugas. (2020). Mediacija baudžiamosiose bylose: ar įmanoma, o gal jau turime? Teise.pro. [interaktyvus] <https://www.teise.pro/index.php/2020/12/10/m-povilanskas-mediacija-baudziamosiose-bylose-ar-imanoma-o-gal-jau-turime/>.

⁶⁸ MICHAILOVIČ, Ilona., JAKAITYTĖ, Ugnė. (2024) Terapinės jurisprudencijos galimybės Lietuvos baudžiamojoje justicijoje: kaltininko ir nukentėjusio asmens susitaikymo atvejais. Lietuvos baudžiamosios justicijos teisė. Patirtis ir ateitis : recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys, p. 85.

padarymo kilęs konfliktas su kaltininku turėtų būti sprendžiamas pradedant ir vykdant baudžiamąjį procesą.

Kadangi įstatymas suteikia teisę nukentėjusiajam spręsti, ar jis nori paduoti skundą, kad būtų pradedamas ikiteisminis tyrimas (išskyrus smurto artimoje aplinkoje atvejus) ir konfliktas sprendžiamas teisėsaugos institucijų pagalba, ar mano, kad pavyks kilusį konfliktą išspręsti nukentėjusiajam su kaltininku tarpusavyje, tai suteikia galimybę be baudžiamojo persekiojimo pareigūnų įsikišimo asmenims patiems spręsti dėl nusikalstamos veikos padarymo kilusias problemas, tame tarpe ir žalos atlyginimo klausimą. Nepavykus be teisėsaugos institucijų pareigūnų įsikišimo konfliktą išspręsti, įstatymo nustatyto termino laikotarpiu nukentėjusysis gali pareikšti skundą ir prašyti pradėti ikiteisminį tyrimą. Kita vertus, pareikšto skundo pradėjus ikiteisminį tyrimą atsiimti nukentėjusysis neturi teisės, nepaisant to, kad galbūt proceso eigoje šalims pavyko sudaryti taikų susitarimą dėl žalos atlyginimo ir išspręsti kitus klausimus.

Privačiai viešo kaltinimo institutas yra išimtinis ikiteisminio tyrimo pradėjimo prasme. Šio pobūdžio bylose ikiteisminio tyrimo pradėjimui negalioja legalumo ir teisėtumo (oficialumo) principai. Kitaip tariant, šio proceso metu ikiteisminį tyrimą atliekantys ir organizuojantys subjektai neturi pareigos kiekvienu atveju, kai paaiškėjo nusikalstamos veikos požymių, imtis visų įstatymų numatytų priemonių, kad būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika.

Be to, analizuojant teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo nuostatas, galima pastebėti, kad įstatymų leidėjas išreiškė savo poziciją, jog, atsižvelgiant į šių nusikalstamų veikų pavojingumo laipsnį ir pobūdį, geriausiai dėl poreikio į šalių konfliktą įsikišti baudžiamojo persekiojimo pareigūnams gali spręsti pats nukentėjusysis, o ne valstybė. Didžioji dalis BPK 167 straipsnyje išvardintų nusikalstamų veikų, kurių padarymo atveju ikiteisminis tyrimas pradedamas tik pagal nukentėjusiojo skundą, yra susijusios su asmenų tarpusavio santykiu. Tad nukentėjusiojo valios prasme galima matyti, ar tam tikra elgesio forma laikytina tokia pavojinga, kad ji siekia nusikaltimo lygį, gali nuspręsti tik pats nukentėjusysis, t. y. pats nukentėjusysis turi nuspręsti, ar jo atžvilgiu padaryta skriauda yra tokia, kuri gali būti laikoma nusikalstama.

Išanalizavus šį institutą galima matyti, jog ikiteisminio tyrimo pradėjimas priklauso nuo vienos iš konflikto šalių valios, todėl kilus konfliktui nukentėjusysis ir nusikalstamą veiką padaręs asmuo turi galimybę jį išspręsti tarpusavyje. Taigi, nors šis institutas turi atkuriamojo teisingumo požymių, jis negali būti vertinamas kaip grynas atkuriamojo teisingumo pavyzdys. Atsižvelgiant į tai manytina, jog būtų naudinga įtvirtinti galimybę šalims prieš kreipiantis dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo pasinaudoti mediacija.

Mediacijos metu šalys turėtų galimybę išsiaiškinti konflikto priežastis, kaip jie jaučiasi dėl kilusio konflikto, auka sužinotų atsakymus į jai kilusius klausimus, o kaltininkas turėtų galimybę suvokti savo veiksmų žalingumą bei atsiprašyti. Tokiame procese mediatorius užtikrintų tinkamą ir į sėkmę lydinčią šalių dialogą ir pavykusios mediacijos atveju šalys išvengtų ikiteisminio tyrimo pradėjimo.

Nepavykus mediacijos metu išspręsti kilusio konflikto, šalims bet kuriuo atveju būtų išlikusi teisė kreiptis dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo. Visgi, galima pagrįstai manyti, kad tokių atvejų ženkliai sumažėtų, kadangi neretu atveju šalims pavyktų sėkmingai išspręsti konfliktą mediacijoje.

2.4. Probacijoje taikytinos atkuriamojo pobūdžio priemonės

Lietuvos probacijos tarnyba yra pirmoji institucija Lietuvoje, kuri pradėjo mediacijos kelią baudžiamojoje srityje. Tai lėmė Vilniaus apygardos probacijos tarnybos 2014 m. – 2016 m. vykdytas projektas „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (toliau – MIPT projektas). Šis projektas buvo pirmoji reali iniciatyva įtvirtinti mediaciją baudžiamojoje justicijoje Lietuvoje, kuri buvo išties vertinga ir pasiteisinusi, kadangi vykstant šiam projektui buvo suformuluotas probacijoje vykdomos mediacijos modelis, parengta metodinė mediacijos medžiaga, apmokyti probacijos tarnybos darbuotojai.

MIPT projekto įgyvendinimo laikotarpiu, t. y. nuo 2014 metų iki 2016 metų, mediatoriai visoje šalyje gavo 1 957 paklausimus dėl mediacijos paslaugų, atliko 1 010 mediacijos atvejų, iš kurių net 891 atvejis buvo sėkmingas, t. y. baigėsi abipusiais susitarimais. Apie 60 proc. (597) visų atvejų buvo tariamasi dėl žalos atlyginimo, apie trečdalį atliktų mediacijų (338) sudarė smurto artimoje aplinkoje atvejai, 7 proc. (75) atvejų buvo sprendžiami civilinius santykius paliečiantys ginčai. Didžiąją dalį (apie 90 proc.) visų mediacijos atvejų sudarė probacijos tarnybų pareigūnų nukreipti atvejai. Iš viso mediacijose dalyvavo 2 084 asmenys⁶⁹. Atsižvelgiant į tai, kad šio projekto įgyvendinimo metu nebuvo BPK ar kituose įstatymuose nustatytų teisinių prielaidų mediacijai, tokie mediacijos efektyvumo rodikliai vertintini kaip neįtikėtinai sėkmingi.

Teisinis pagrindas mediacijos taikymui probacijoje yra Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo 4 straipsnio 2 dalies 5 punktas, kuriame nurodyta, jog probacijoje siekiama atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo, kas reiškia, kad probacijos metu yra taikomos atkuriamojo pobūdžio priemonės, kuriomis užtikrinamas nukentėjusiojo asmens

⁶⁹ GIEDRAITYTĖ-MAČIULIENĖ, Renata, VENCKEVIČIENĖ, Judita. (2016). Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose Lietuvoje. Teisės problemos, 92 (2), 69–87. p. 77.

ir probuojamojo sutaikymas ir tarpininkavimas siekiant atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą. Be to, atkuriamojo pobūdžio priemonių taikymas siekiant sutaikyti probuojamąjį ir nukentėjusįjį bei atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą Probacijos įstatymo 18 straipsnio 9 punkte bei BVK 52 straipsnio 3 dalies 8 punkte yra įvardijamas kaip viena iš probuojamojo resocializacijos formų (priemonių). Būtina paminėti ir BVK 52 straipsnio 1 dalį, kurioje nustatyta, jog nuteistųjų resocializacija grindžiama nuteistųjų nusikalstamo elgesio rizikos valdymu ir atkuriamojo teisingumo įgyvendinimu.

Be to, mediacijos vykdymas Lietuvos probacijos tarnyboje detalizuojamas mediacijos vykdymo Lietuvos probacijos tarnyboje tvarkos aprašu (toliau – Mediacijos vykdymo probacijoje tvarkos aprašas), kuris buvo išdėstytas nauja redakcija Lietuvos probacijos tarnybos direktoriaus 2025 m. sausio 6 d. įsakymu Nr. V-3 „Dėl Lietuvos Respublikos probacijos tarnybos direktoriaus 2022 m. liepos 1 d. įsakymo Nr. V-184 „Dėl Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo ir Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo sistemos įstatymo 13 straipsnio įgyvendinimo“ pakeitimo“. Šis Tvarkos aprašas nustato mediacijos Lietuvos probacijos tarnyboje principus, mediacijos organizavimo ir vykdymo tvarką, reikalavimus mediatoriams ir jų kompetenciją bei atsakomybę. Taigi, galima pastebėti, kad Lietuvoje yra gana platus reguliavimas, sudarantis galimybes probacijoje taikyti mediaciją.

Minėto Mediacijos vykdymo probacijoje tvarkos aprašo 8 punkte nustatytos sąlygos, kurioms egzistuojant galima dalyvauti mediacijoje. Pati pirmoji sąlyga yra ta, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo ir nukentėjęs asmuo sutinka dalyvauti mediacijoje. Ši sąlyga atspindi vieną pamatinių mediacijos principų, jog mediacija yra savanoriškas procesas, kuriame turi norėti dalyvauti abi šalys, be to, jos turi teisę bet kuriuo metu iš mediacijos pasitraukti. Vis dėlto, ši sąlyga, kuri išties objektyviai būtina mediacijos procesui, yra priežastis, dėl kurios probacijoje gali neįvykti mediacija.

Praktikoje pastebima, kad nusikaltėlio kriminalistinė charakteristika, priklausomai nuo nusikalstamos veikos rūšies, neretai nėra vertinama kaip itin teigiama. Neretai nusikalstamą veiką padaręs asmenys būna menko išsilavinimo, nedirbantys, neturintys stabilų pajamų, socialiai pažeidžiami ir pan., todėl jiems gali būti būdinga neturėti motyvacijos dalyvauti mediacijoje⁷⁰. Atsižvelgiant į tai, nėra lengva probacijoje tokius asmenis įkvėpti dalyvauti mediacijoje. Kita vertus, kvalifikuotas mediatorius turėtų gebėti paprasta, ne teisine kalba paaiškinti nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui dalyvavimo mediacijoje naudą, kad mediacija gali būti jam labai naudinga, todėl jo dalyvavimas mediacijoje yra labai svarbus.

⁷⁰ GUDEIKĖ, Donata, MEŠKAUSKIENĖ, Sigita (2023-10-17) renginių ciklas „LRM Mediacijos savaitė 2023“. Mediacijos baudžiamajame procese diena [video] <https://www.youtube.com/watch?v=fwIQkxRQTrs&t=9526s>.

Vis dėlto, ne ką mažiau svarbu, kad ir nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo norėtų dalyvauti mediacijoje.

Taip pat minėto Tvarkos aprašo 8 punkte nustatyta, kad mediacijos taikymui būtinas ne tik nusikalstamą veiką padariusio asmens ir nukentėjusio asmens sutikimas, bet ir nusikalstamą veiką padaręs asmuo turi neturėti aiškių kriminalinės asmenybės bruožų, turi nebūti akivaizdžios antrinės viktimizacijos rizikos ir nusikalstamą veiką padaręs asmuo turi neturėti akivaizdžių psichikos sveikatos sutrikimų, kurie neleistų savarankiškai dalyvauti mediacijos procese.

Nepaisant to, kad Mediacijos vykdymo probacijoje tvarkos apraše yra nustatytos sąlygos mediacijos taikymui, prie šių sąlygų ar kituose punktuose nėra nustatyta, kokiais konkrečiais atvejais mediacija gali būti taikoma. Taip pat nėra oficialios statistikos, kuri leistų išanalizuoti, kokiose srityse, kokių konfliktų atveju ar pan. mediacija taikoma dažniausiai. Visgi, 2023 m. spalio 16-20 dienomis vykusio renginių ciklo „LRM Mediacijos savaitė 2023“ mediacijos baudžiamajame procese dienoje Lietuvos probacijos tarnybos atstovė išskyrė tris pagrindines sritis, kuriose probacijoje vykdoma mediacija.

Pirmoji ir pati dažniausia sritis yra žalos atlyginimas. Asmuo, kuriam teismas paskiria probaciją, neretai turi atlyginti ir nusikalstama veika padarytą žalą, kuri yra priteista civiliniu ieškiniu, todėl mediatorius, vykdydamas mediaciją probacijoje padeda atlikti techninio pobūdžio veiksmus. Tai tokie veiksmai kaip susitarimo dėl žalos atlyginimo išdėstymo dalimis parengimas, nukentėjusiojo kontaktų paieška ir pan. Visgi, tikroji mediacija vyksta tuomet, kai mediatorius kontaktuoja su abiejomis šalimis ir siekia bendro šalių susitikimo, o tiek nusikalstamą veiką padaręs asmuo, tiek nukentėjusysis sutinka dalyvauti mediacijoje ir susitikti⁷¹. Tokiais bendraisiais susitikimais siekiama ne tik žalos atlyginimo, tačiau ir kitų ne ką mažiau svarbių tikslų – pakeisti nusikaltusio asmens požiūrį į nusikaltimų darymą, suteikti šansą prisiimti atsakomybę, atsiprašyti nukentėjusiojo ir pan.

Bendras šalių susitikimas mediacijos metu yra siekiamybė, kadangi sėkmingo susitikimo atveju yra pasiekama ženkliai svarbesnių tikslų nei tik tiesioginis žalos atlyginimas. Siekiant pagrįsti šią poziciją galima paanalizuoti hipotetinę situaciją – teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu nuteistas nepilnametis asmuo, teismo priteista žala yra nedidelė, ją nesunkiai galėtų padengti nepilnamečio tėvai, kurie turi nukentėjusiojo asmens kontaktus. Galima palyginti, kad tuo atveju, jei nepilnamečio nuteistojo tėvai padengia nukentėjusiojo patirtą žalą, nauda nukentėjusiajam tiesioginė – nukentėjusysis gauna

⁷¹ GUDEIKĖ, Donata, MEŠKAUSKIENĖ, Sigitą (2023-10-17) renginių ciklas „LRM Mediacijos savaitė 2023“. Mediacijos baudžiamajame procese diena [video]
<https://www.youtube.com/watch?v=fwIQkxRQTrs&t=9526s>.

satisfakciją, o nuteistojo atveju akivaizdžiausia nauda ta, kad jis išvengs priverstinio skolos išieškojimo Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso nustatyta tvarka. Visgi, ženkliai daugiau naudos tiek nukentėjusiajam, tiek nuteistajam galima įžvelgti tuo atveju, jei probacijos metu mediatorius suorganizuotų bendrą susitikimą, kurio metu šalys diskutuotų apie padarytą nusikalstamą veiką, nuteistasis suprastų savo veiksmų ydingumą, nuoširdžiai atsiprašytų nukentėjusiojo ir tuomet jam atlygintų priteistą žalą.

Antroji sritis, kurioje vykdoma mediacija probacijoje, yra smurtas artimoje aplinkoje. Lietuvos probacijos tarnybos atstovė paaiškino, kad probacijoje vykdomos mediacijos metu nesiekama bet kokia kaina sutaukyti šalių, tačiau praktika rodo, jog šalys pačios nepriima jokių teigiamų sprendimų keisti susiklosčiusią situaciją ir neretai toliau kartu gyvena pagal tą patį santykių modelį. Tais atvejais, kai matomas potencialus pavojus aukai ir kai šeimai likti kartu nėra saugu, rekomenduojama ir skatinama, kad šalys nutrauktų savo santykius. Visgi, tais atvejais, kai matoma galimybė padėti šalims keisti jų įprastą santykių modelį, būtent mediacijos procese šalims suteikiama pagalba, jos turi galimybę išsikalbėti, išsiaiškinti probleminius aspektus, susitaikyti, o esant poreikiui šalys nukreipiamos tolesnei pagalbai pas atitinkamus specialistus, pavyzdžiui, į institucijas priklausomybei alkoholiui mažinti, pas psichologus ar pan.⁷².

Dėl mediacijos taikymo smurto artimoje aplinkoje atvejais matoma daug skirtingų nuomonių. 2019 m. atlikto kokybinio tyrimo apie mediatorių požiūrį į artimoje aplinkoje įvykusių smurtinių konfliktų mediaciją, rezultatai parodė, kad praktikų pozicija dėl smurtinių konfliktų mediacijos yra skirtinga. Ši sritis yra labai jautri ir yra nemažai nuomonės šalininkų, kad šių nusikalstamų veikų atveju neturėtų būti vykdoma mediacija. Visgi, nepaisant neigiamos nuostatos, tai nestabdo nuo šio proceso organizavimo ir mediacija yra vis tiek vedama, tačiau neretai mediatoriai turi išlygą – mediaciją vykdo tik tada, kai šeimoje smurtauta pirmą kartą⁷³. Visgi, tai individualus mediatoriaus sprendimas, kadangi Mediacijos vykdymo probacijoje tvarkos aprašo 8 punkte, kuriame aprašomos sąlygos, kurioms esant mediacija yra galima, nėra numatyto draudimo vykdyti mediaciją smurtinės nusikalstamos veikos atveju.

Taip pat yra ir mediacijos taikymo smurtinių konfliktų atvejais šalininkų. Turintys šią nuomonę mokslininkai ir praktikai pabrėžia, kad jei šalys išreiškia norą mediacijai, ją galima vykdyti esant bet kokio pobūdžio atvejui, kadangi smurtaujantys asmenys mediacijoje mokomi spręsti konfliktus taikiau, aukai ir smurtautojui padedama kurti ateities

⁷² *ibid.*

⁷³ KLASINSKAITĖ, Arneta, ČIUDALIENĖ, Gražina. (2020). Artimoje aplinkoje įvykusių smurtinių konfliktų mediacija: mediatorių patirtis. *Socialinis darbas*, 18(1), 80–97, p. 88.

santykius, taip pat padedama taikiai aptarti atskirus ginčytinus apsektus, kylančius jų skyrybų atvejais⁷⁴.

Trečioji sritis, kurioje vykdoma mediacija probacijoje, yra teismo įpareigojimo atsiprašyti nukentėjusiojo vykdymas. Vėlgi, iš vienos pusės vertinant galima neįžvelgti mediacijos požymių, jei yra vykdomas teismo įpareigojimas ir nėra jokio savanoriškumo. Visgi, mediacijos procese, kai abi šalys sutinka joje dalyvauti, sudaroma galimybė ir terpė kalbėti apie pačią nusikalstamą veiką, jos padarymo priežastis, kaip po nusikalstamos veikos jaučiasi nukentėjusysis, kokią žalą ir įtaką jo gyvenimui padarė ši nusikalstama veika ir pan.⁷⁵. Nepaisant to, kad tokiu atveju yra vykdomas teismo įpareigojimas, mediatorius neverčia nusikalstamą veiką padariusio asmens atsiprašyti nukentėjusiojo – galutinis sprendimas yra paliekamas žmogui, o įvykus sėkmingai bendro susitikimo sesijai ir vertingam šalių pokalbiui, nuteistasis neretai gali atsiprašyti savaime be jokių pastangų ar skatinimų. Kitais atvejais nusikalstamą veiką padariusio asmens įsitikinimai gali būti svarbesni už viską ir netgi žinodamas, kad turės neigiamų pasekmių dėl teismo įpareigojimo nevykdymo, asmuo neatsiprašys.

Taigi, pagal šiuo metu galiojantį teisinį reguliavimą yra sudarytos tinkamos sąlygos vykdyti mediaciją probacijoje ir šis institutas yra naudojamas. Visgi, galima įžvelgti tam tikrą problematiką dėl galimybės teisme patvirtinti probacijoje sudarytą susitarimą dėl žalos atlyginimo. Pastebėtina, jog probacijos metu taikomos mediacijos atveju reikalingas papildomas reguliavimas, kadangi jei kaltininkas ir nukentėjusysis mediacijoje sudaro susitarimą dėl žalos atlyginimo, nėra teisinių instrumentų, kurie padėtų užtikrinti ir kontroliuoti minėto susitarimo vykdymą. Susitarimo vykdymo užtikrinimas galimas tik tuo atveju, jei susitarimu kreipiamasi į teismą dėl teismo įpareigojimo pakeitimo. Kitais atvejais nėra tinkamo teisinio reguliavimo, kurio pagrindu šalys galėtų kreiptis į teismą dėl jų sudaryto susitarimo patvirtinimo.

Apibendrinant Lietuvos baudžiamojoje justicijoje nustatytą reguliavimą, galima matyti, kad net ir esama teisinė bazė sukuria tam tikrą galimybę teisminiame procese taikyti mediacijos elementų turinčius institutus, o probacijoje – taikyti ir pačią mediaciją. Taip pat galima matyti, jog siekiant taikyti šiuos institutus, būtinas ikiteismininio tyrimo subjektų ir teisėjų aktyvumas, pastangos bei kompetencija išnaudoti esančius institutus, o taip pat ir noras pasiekti ne tik teisingą, bet ir taikų sprendimą. Visgi, tai daugiau pavieniai elementai, atkuriamojo teisingumo apraiškos, o ne tikroji mediacija, kurios procese šalys būtų

⁷⁴ ibid.

⁷⁵ GUDEIKĖ, Donata, MEŠKAUSKIENĖ, Sigita (2023-10-17) renginių ciklas „LRM Mediacijos savaitė 2023“. Mediacijos baudžiamajame procese diena [video] <https://www.youtube.com/watch?v=fwIQkxRQTrs&t=9526s>.

įgalintos ieškoti galimybių ir ne teisėjai ar prokurorai taptų kvazi-mediatoriais, tačiau mediatoriaus funkciją vykdytų kvalifikuoti ir į mediatorių sąrašą įtraukti asmenys. Todėl tam, kad būtų teisinės prielaidos taikyti tikrąją mediaciją baudžiamojoje justicijoje, būtinas tinkamas ir išsamus teisinis reguliavimas.

3. MEDIACIJOS TAIKYMO SĄLYGOS IR PROCESINĖ FORMA

3.1. Baudžiamosios bylos tinkamumas mediacijos taikymui

Lietuvos baudžiamojoje justicijoje atkuriamojo teisingumo elementų turinčių institutų ištis yra, tačiau pati efektyviausia atkuriamojo teisingumo forma – mediacija – įtvirtinta tik vienoje baudžiamojo proceso stadijoje, t. y. tik probacijoje. Pripažįstant poreikį Lietuvos baudžiamajame procese įgyvendinti mediacijos institutą, tikslinga išanalizuoti, kokios turėtų būti nustatytos sąlygos mediacijos taikymui.

Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2012/29/ES preambulės 46 punkte įvardinti veiksniai, į kuriuos turėtų būti atsižvelgiama vykdant mediaciją. Kaip reikšmingi veiksniai įvardijami nusikaltimo pobūdis ir sunkumas, padarytų traumų dydis, pakartotinis aukos fizinės, seksualinės ar psichologinės neliečiamybės pažeidimas, skirtinga aukos ir nusikaltėlio galia, taip pat aukos amžius, branda ar intelektiniai gebėjimai, kurie galėtų riboti ar mažinti aukos gebėjimą pasirinkti atsižvelgiant į gautą informaciją arba turėti įtakos tam, kad aukai rezultatas nebus palankus.

Atitinkamai atsižvelgiant į šiame ir kituose tarptautiniuose dokumentuose įtvirtintas mediacijos taikymui keliamas sąlygas, Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymo „Dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtos koncepcijos patvirtinimo“ 87 punkte siūlomos nustatyti baudžiamųjų bylų tinkamumo mediacijai privalomos sąlygos. Tarp šių sąlygų įvardijama, kad mediacija galėtų būti taikoma tik esant nukentėjusiojo ir įtariamojo, kaltinamojo, nuteistojo sutikimui; aiškioms nusikalstamos veikos aplinkybėms; kaltininko kaltės pripažinimui. Tikslinga išanalizuoti kiekvieną iš šių išvardintų sąlygų, taip pat teisės doktrinoje išryškinamas kitas papildomas baudžiamosios bylos tinkamumo mediacijai sąlygas.

Pirmiausia, vienareikšmiškai sutinkama dėl to, kad prieš taikant mediaciją turi būti išreikštas aiškus rašytinis nukentėjusiojo ir nusikaltėlio sutikimas, kadangi tai, kaip jau šiame darbe minėta, yra vieno iš esminių mediacijos principų – savanoriškumo – įgyvendinimo išraiška.

Antra, mediacija galėtų būti taikoma tik esant aiškioms nusikalstamos veikos aplinkybėms. Aiškių nusikalstamos veikos aplinkybių apibrėžimas yra įtvirtintas Generalinio prokuroro rekomendacijose „Dėl proceso baigimo pagreitinoto proceso tvarka“, patvirtintose Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu Nr. I-47 „Dėl ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“. Atitinkamai nesukeliant prieštaravimų aiškos nusikalstamos veikos aplinkybės turėtų būti suvokiamos taip pat ir sprendžiant mediacijos taikymo klausimą. Lietuvos Respublikos

teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymo dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo 88 punkte pažymėta, kad aplinkybės galima laikyti aiškiomis, kai iš karto sulaikomas ar kitaip nustatomas galimai nusikalstamą veiką padaręs asmuo, procese nereikia taikyti sudėtingų įrodinėjimo priemonių; yra asmenų, mačiusių nusikalstamos veikos padarymą ir galinčių duoti apie tai parodymus; surasti nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti teisme reikšmę turintys daiktai ar dokumentai ir kt. Šis aiškių aplinkybių reikalavimas vertintinas kaip pagrįstas, kadangi mediacijai baudžiamosiose bylose šalys turėtų būti nukreipiamos tuomet, kai tarp šalių yra konfliktas dėl padarytos nusikalstamos veikos, tačiau ne dėl tam tikrų nusikalstamos veikos aplinkybių buvimo ar nebuvimo. Taigi, mediacija neturėtų būti taikoma tais atvejais, kai nukentėjusysis ir kaltininkas nesutaria dėl tam tikrų nusikalstamos veikos aplinkybių ar tos aplinkybės yra painios, reikalaujančios sunkaus įrodinėjimo.

Trečia, mediacija turėtų būti taikoma tik tais atvejais, kai kaltininkas pripažįsta savo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo. Nukreipiant šalis mediacijai turėtų būti įsitikinta, kad kaltininkas pilnai pripažįsta savo kaltę dėl padarytos nusikalstamos veikos, kadangi mediacijoje nėra nustatinėjamos bylos aplinkybės, todėl ir kaltės klausimas negali būti sprendžiamas⁷⁶. Be kita ko, jei mediacijos metu kaltininkas neigtų savo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo, nepaisant to, kad yra pakankamai duomenų spręsti, kad būtent jis padarė nusikalstamą veiką, tai gali daryti labai didelį neigiamą poveikį aukai, kartu gali sudaryti sąlygas antrinei viktimizacijai.

Ketvirta, Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakyme dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo tarp nustatytų privalomųjų sąlygų baudžiamųjų bylų tinkamumui mediacijai, nėra įvardijama kaltininko kriminalinė praeitis. Visgi, manytina, kad šis kriterijus galėtų būti taip pat vertinamas sprendžiant dėl mediacijos taikymo. Teisės doktrinoje pabrėžiama, kad paprastai mediacija netaikoma recidyvistų atžvilgiu, taip pat jei anksčiau panašiomis aplinkybėmis jau buvo taikyta mediacija, tačiau kaltininkas nesilaikė mediacijos metu pasiekto susitarimo⁷⁷. Pagal šį kriterijų galima vertinti kaltininko charakteristiką, kuri gali suponuoti tai, jog asmuo abejingai vertina savo įsipareigojimus prieš nukentėjusįjį, taip pat nesigaili dėl savo neteisėtų veiksmų ir nuo jų nesusilaiko, todėl abejojama, kad tokios intervencijos pakaks, kad asmuo ateityje nenusikalstų.

⁷⁶ MICHAILOVIČ, Ilona, BIKELIS, Skirmantas, ČEPAS, Algimantas. et al. (2014) Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje. Lietuvos teisės instituto tyrimai. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, p. 108.

⁷⁷ ibid.

Manytina, kad neturėtų būti ribojama taikyti mediaciją tik dėl tos priežasties, kad asmuo praeityje buvo teistas dėl kitų nusikalstamų veikų. Jei individualiai įvertinus situaciją galima matyti, kad kitos sąlygos mediacijos taikymui egzistuoja, turėtų būti sudarytos galimybės asmeniui, turinčiam teistumą, dalyvauti mediacijoje. Visgi, tokiu atveju turėtų būti taikomos atitinkamos, t. y. ne tokios radikalias, mediacijos taikymo teisinės pasekmės.

Penkta, taip pat kaip svarbus kriterijus, į kurį reikėtų atsižvelgti sprendžiant dėl mediacijos taikymo, yra bylos sudėtingumas dėl didelio proceso dalyvių skaičiaus. Mediacija neturėtų būti taikoma sudėtingose baudžiamosiose bylose, kuriose daug įtariamųjų / kaltinamųjų ir nukentėjusiųjų, o jų vaidmenys susipynę. Tokiose bylose kiekvienas ar bent keli dalyviai gali būti patyrę žalos, bet tuo pačiu metu ir būti kalti dėl nusikalstamos veikos padarymo. Galima matyti, kad tokiais atvejais, kai nusikalstamą veiką padarė keletas asmenų, kurie kartu ir nukentėjusieji, gali būti sunku organizuoti efektyvų dialogą bei užtikrinti nukentėjusiųjų saugumą. Visgi, būtų galima įžvelgti galimybę taikyti mediaciją tokiais atvejais, kaip, pavyzdžiui, viešoje vietoje įvykusios muštynės, kurios kilo tarp kaimynų, klasiokų, draugų ar kitos subjektų grupės, kuri turi tam tikrą bendrą interesą ir net po šios nusikalstamos veikos padarymo jiems gali tekti bendrauti. Šiuo atveju mediacija galėtų padėti sumažinti emocinę įtampą tarp abiejų interesų pusių ir padėti išdiskutuoti kilusio konflikto priežastis ir kaip kitu atveju tokioje situacijoje reikėtų elgtis, todėl didelis proceso dalyvių skaičius neturėtų būti laikomas vienareikšmiu kriterijumi, kuriam egzistuojant negalėtų būti taikoma mediacija.

Šešta, analizuojant kriterijus, kuriais remiantis vertinamos galimybės baudžiamosios bylos šalis perduoti mediacijai, naudinga įvertinti ir nusikalstamos veikos sunkumą (pavojingumą). Paprastai mediacija baudžiamosiose bylose taikoma nesunkių ar vidutinio sunkumo nusikaltimų bylose⁷⁸. Viena vertus, sunkių ir labai sunkių nusikaltimų atvejais tokios nusikalstamos veikos nebūtų tinkamos mediacijai ne tik dėl jų sunkumo, tačiau ir dėl objekto, kuris pažeidžiamas nusikalstama veika. Įvardintomis nusikalstamomis veikomis yra pažeidžiamos fundamentalios konstitucinės vertybės, todėl taikant mediaciją tokių nusikalstamų veikų atvejais galėtų silpnėti visuomenės pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis. Be to, galėtų būti sukuriamas baudžiamosios teisės tikslų disproporcija, kadangi būtų iškeliamas kaip prioritetas individualios prevencijos tikslas, beveik ignoruojant bendrosios prevencijos ir atgrasymo tikslus.

Europos Tarybos Penologinio bendradarbiavimo tarybos 2025 m. sausio 11 d. tarpinėje ataskaitoje dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamosiose bylose Europoje apibendrinta, kad dauguma Europos valstybių numato teisinius apribojimus mediacijos taikymui dėl

⁷⁸ ibid, p. 105.

nusikaltimo sunkumo ar pobūdžio. Dauguma valstybių mediaciją taiko tik tokių nusikaltimų atvejais, kurie nacionalinėje teisėje laikomi nesunkiais ir už kuriuos gali būti skiriama iki trejų ar penkerių metų laisvės atėmimo bausmė. Visgi, net ir tose Europos valstybėse, kuriose iš esmės visų nusikalstamų veikų padarymo atveju proceso šalys gali būti perduodamos mediacijai (Danija, Suomija, Prancūzija, Belgija), vis tiek yra tam tikri apribojimai, susiję su konkrečios nusikalstamos veikos aplinkybėmis (nusikalstamos veikos padarymo būdas, pasekmės, nukentėjusiojo ir nusikaltėlio santykis ir pan.), kurie turi būti vertinami individualiai kiekvienos nusikalstamos veikos atveju, prieš nusprendžiant taikyti mediaciją⁷⁹.

Manytina, kad sunkių ir labai sunkių nusikaltimų atvejais mediacija galėtų būti taikoma tik itin atsakingai įvertinus kiekvieną individualų atvejį ir kad atkuriamojo teisingumo priemonėmis nebūtų daroma žala aukai. Be to, tokių nusikaltimų atvejais didžiausią efektyvumą mediacija turėtų po apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo, kadangi tokiu būdu mediacija nepakeistų tradicinio baudžiamojo proceso, tačiau galėtų jį papildyti, sudarant sąlygas aukai būti išklausytai ir sulaukti iš kaltininko nusikaltimo pripažinimo ir atsiprašymo⁸⁰. Kitaip tariant, galėtų būti sudaryta galimybė šalims pasinaudoti mediacija, tačiau tokiais atvejais turi būti taikomos atitinkamos, t. y. ne tokios radikalios, mediacijos taikymo teisinės pasekmės.

Septinta, taip pat labai svarbu sprendžiant dėl mediacijos taikymo įvertinti tai, ar yra konkretus nukentėjusysis. Įžvelgtina tam tikra problematika galimybėje taikyti mediaciją bylose, kuriose asmuo teisiamas už nusikalstamas veikas, kuriose nėra konkretaus nukentėjusiojo. Tai tokios nusikalstamos veikos, kuriose nukenčia valstybė arba juridinis asmuo, todėl konfliktas yra ne tarp kaltininko ir aukos, kuri yra fizinis asmuo ir asmeniškai nukentėjo dėl nusikalstamos veikos, o su teisine fikcija, kurios atstovas dalyvautų mediacijoje. Manytina, kad mediacija nebūtų tokia efektyvi, jei joje dalyvautų auka, kurios interesai nebuvo pažeisti asmeniškai.

Kai kuriose Europos valstybėse neretai viena iš baudžiamosios bylos tinkamumo mediacijai sąlygų yra konkretaus nukentėjusiojo, patyrusio žalą, buvimas (Vokietija, Nyderlandai). Ši sąlyga susijusi su fundamentaliu mediacijos pobūdžio klausimu – ar juridiniai asmenys mediacijos procese laikomi nukentėjusiais ar nusikalstamą veiką padariusiais asmenimis, kaip kad, pavyzdžiui, yra Rumunijoje bei kai kuriose kitose

⁷⁹ Restorative Justice in Criminal Matters in Europe – Interim Report for the Penological Council of the Council of Europe¹ Version 11 January 2025, [interaktyvus] <https://rm.coe.int/coe-interim-report-results-european-volume-complete-fd-21-december-202/1680b4e0a3?utm, p. 68-70>.

⁸⁰ Wellikof I. Victim-Offender Mediation and Violent Crimes: On the Way to Justice. [interaktyvus] <http://cardozo.jcr.com/vol5no1/note02.html#_ftnref129>.

Europos valstybėse, kartu ir Lietuvoje. Be to, ši sąlyga susijusi su klausimu, koku mastu (kaip stipriai) konkretūs asmenys turi būti paveikti nusikalstamos veikos, kad galėtų būti laikomi tiesioginiais nukentėjusiais. Norvegijoje nusikalstamos veikos be konkretaus nukentėjusiojo paprastai nepatenka į mediacijos taikymo sritį. Vis dėlto, tais atvejais, kai nukentėjusiųjų nėra, tačiau yra asmenų, kurie vienaip ar kitaip nukentėjo nuo nusikalstamos veikos, jiems gali būti taikoma mediacija. Visgi, tokiais atvejais mediacijos metu negali būti sudaromi susitarimai dėl kompensacijos, kadangi šie asmenys nebūna pripažinti nukentėjusiais baudžiamojoje byloje⁸¹.

Lietuvoje mediacija gali būti taikoma civiliniuose bei administraciniuose ginčiuose, kai juose viena ar abi konflikto šalys gali būti atitinkamos institucijos atstovai, tačiau net ir šiuose ginčiuose asmeniui „susitaikyti su valstybe“ ar juridiniu asmeniu, tikėtina, nėra paprasta, o susitaikymas yra formalus, siekiant abipusių nuolaidų būdu sudaryti susitarimą. Kita vertus, Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymo „Dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo“ 91 punkte siūloma baudžiamajame procese įtvirtinti nukentėjusiojo ir kaltininko mediaciją, taip pat reguliuojant atvejus, kas atstovauja juridiniams asmenims, valstybei, kai žala padaroma šiems subjektams. Visgi, sutinkama su įvardintų valstybių teisiniu reguliavimu ir laikomasi nuomonės, kad baudžiamosios justicijos mediacijos procese turėtų dalyvauti asmuo, kuriam asmeniškai padaryta skriauda, o kita šalis – asmuo, kuris tą skriaudą ir padarė, t. y. neturėtų būti sudarytos galimybės baudžiamajame procese dalyvauti juridiniam asmeniui ir valstybės atstovams, kadangi tokiu būdu būtų tik iš dalies pasiekiami mediacijos tikslai.

Europos Tarybos Penologinio bendradarbiavimo tarybos 2025 m. sausio 11 d. tarpinėje ataskaitoje dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamosiose bylose Europoje pastebėta, kad kai kurios valstybės leidžia taikyti mediaciją tik tais atvejais, kai baudžiamasis persekiojimas priklauso nuo nukentėjusiojo iniciatyvos arba kai dėl nusikaltimo gali persekioti tik pats nukentėjusysis (vadinamasis privataus kaltinimo institutas) (Albanija, Bulgarija, Italija, Juodkalnija, Portugalija, Rumunija, Serbija, Ispanija, Turkija ir kt.). Šių valstybių teisinėse sistemose matomas glaudus ryšys su teisėtumo principu, kadangi ne prokuroras pradeda ikiteisminį tyrimą, tačiau pats nukentėjusysis turi pasirinkimo laisvę ir jis gali spręsti, ar inicijuoti baudžiamąjį persekiojimą, ar ne. Pavyzdžiui, Vokietijoje privataus kaltinimo bylose nukentėjusysis pirmiausia privalo pabandyti susitaikyti (vok. *Sühneversuch*), t. y.

⁸¹ Restorative Justice in Criminal Matters in Europe – Interim Report for the Penological Council of the Council of Europe 11 January 2025, [interaktyvus] <https://rm.coe.int/coe-interim-report-results-european-volume-complete-fd-21-december-202/1680b4e0a3?utm>, p. 70.

kreiptis į taikinimo instituciją dėl taikinamojo posėdžio. Jeigu susitarimas tarp nukentėjusiojo ir pažeidėjo nepasiekiamas arba pažeidėjas neatvyksta į posėdį, tik tuomet nukentėjusysis gali pateikti skundą teismui. Tokios susitaikymo procedūros tikslas yra dvejopas: viena vertus, siekiama sumažinti teismų krūvį ir užkirsti kelią neapgalvotiems privataus kaltinimo skundams, kita vertus – siekiama išsaugoti ar atkurti bendruomenės santarvę, sudarant galimybę piliečiams susitaikyti be teismo įsikišimo⁸².

Minėtoje tarpinėje ataskaitoje pagrįstai pabrėžiama, kad teoriškai mediacija privataus kaltinimo bylose visuomet yra įmanoma, net ir tose valstybėse, kuriose nėra aiškaus teisinio pagrindo taikyti mediaciją baudžiamosiose bylose. Lietuvoje privataus kaltinimo institutas panaikintas nuo 2017 m. spalio 1 d. Tuo laikotarpiu, kol Lietuvoje galiojo privataus kaltinimo institutas, prieš pradedant baudžiamąją bylą buvo skiriamas taikinamasis posėdis, kurio metu kaltinamasis ir nukentėjusysis galėjo susitaikyti, o pareiškėjas galėjo atsisakyti skundo, dėl ko procesas buvo nutraukiamas. Taigi, iš esmės buvo sudaryta galimybė šalims susitaikyti, taip nutraukiant baudžiamąją bylą.

Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymo „Dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo“ 86 punkte siekiant skatinti mediacijos plėtrą baudžiamajame procese buvo siūloma numatyti privalomą mediaciją bylose, nagrinėjamosiose privataus kaltinimo tvarka, kadangi tokio pobūdžio bylose buvo tinkamos prielaidos mediacijai ir susitaikymui, o pasiekus susitarimą mediacijos būdu būtų eliminuojamas nubaudo elementas. Vertinant šį institutą, galima matyti, kad šis institutas iš kitų šiuo metu galiojančių atkuriamojo teisingumo elementų turinčių institutų išties buvo artimiausias mediacijai, kadangi buvo sudaromos sąlygos tiesioginiam susitikimui, kuriame šalys gali susitaikyti, o tai joms padaryti padėjo trečiasis asmuo – teisėjas. Visgi, šis institutas turėjo kitų sisteminių trūkumų, pavyzdžiui, privatus kaltintojai nesuformuluodavo tinkamo kaltinimo, nepagrįsdavo jo tinkamais įrodymais, o teismas negalėdavo pažeisti rugtyniškumo principo ir savo iniciatyva pradėti rinkti trūkstamus įrodymus, todėl įstatymų leidėjas nusprendė jį panaikinti. Atsižvelgiant į tai, kad šis baudžiamosios justicijos institutas šio darbo rengimo metu yra panaikintas, šiame darbe jis plačiau neanalizuojamas.

Apibendrinant užsienio valstybių reguliavimą, Lietuvos įstatymų leidėjo ketinimus bei teisės doktriną galima daryti išvadą, kad baudžiamosios bylos tinkamumą mediacijai nusako šios privalomos sąlygos: yra nukentėjusiojo ir įtariamojo, kaltinamojo, nuteistojo sutikimas; aiškios nusikalstamos veikos aplinkybės; kaltininkas pripažįsta kaltę; padarytas

⁸² ibid, p. 72.

baudžiamasis nusižengimas, nesunkus ar apysunkis nusikaltimas; yra konkretus nukentėjusysis. Taip pat turėtų būti atsižvelgiama ir kiekvienos baudžiamosios bylos atveju prieš nusprendžiant taikyti mediaciją įvertinama kaltininko teistumo (ne)buvimas, baudžiamojo proceso dalyvių skaičius, nusikalstamos veikos pavojingumas.

3.2. Aukos ypatumai ir mediacijos taikymas smurto artimoje aplinkoje atvejais

Išanalizavus baudžiamosios bylos tinkamumą mediacijai, būtina išanalizuoti ir su auka susijusius veiksnius, kurie turi būti vertinami sprendžiant dėl mediacijos taikymo. Dažniausiai nusikalstama veika pažeidžiami esminiai asmens įsitikinimai bei lūkesčiai, todėl asmenims, kurie atsiduria nusikalstamos veikos padarymo vietoje, toks įvykis kelia itin neigiamas emocijas ir gali būti net traumuojantis. Ypatingai asmenims, kurie nukenčia nuo nusikalstamos veikos, tai sukelia traumuojantį poveikį, intensyvų stresą, baimę ar net elgesio ar psichinius pokyčius. Manoma, kad po nusikalstamos veikos dauguma aukų turi tris pagrindinius poreikius: poreikį jaustis saugiai, poreikį išreikšti savo emocijas ir poreikį žinoti, kas bus toliau⁸³. Tad nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiems asmenims turėtų būti užtikrinama apsauga nuo antrinės viktimizacijos, bauginimo bei keršto, joms turėtų būti teikiama tinkama parama siekiant joms padėti atsigauti, be kita ko, joms turėtų būti užtikrinta teisė kreiptis į teismą (Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2012/29/ES preambulės 9 punktas).

Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2012/29/ES preambulės 46 punkte yra įvardijami ne tik su pačia nusikalstama veika susiję veiksniai, į kuriuos turėtų būti atsižvelgiama sprendžiant dėl atkuriamojo teisingumo taikymo, tačiau įvardijami ir veiksniai, susiję su auka. Kaip reikšmingi veiksniai įvardijami pakartotinis aukos fizinės, seksualinės ar psichologinės neliečiamybės pažeidimas, skirtinga aukos ir nusikaltėlio galia, taip pat aukos amžius, branda ar intelektiniai gebėjimai, kurie galėtų riboti ar mažinti aukos gebėjimą pasirinkti atsižvelgiant į gautą informaciją arba turėti įtakos tam, kad aukai rezultatas bus nepalankus.

Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje 2012/29/ES yra išskiriami asmens pažeidžiamumo kriterijai, o būtent aukos asmeninės savybės tokios kaip amžius, lytis, psichinė ir fizinė sveikata, nusikaltimo pobūdis bei kitos objektyvios aplinkybės, lemiančios nukentėjusiojo pažeidžiamumą. Paprastai patiriama antrinė ir pakartotinė

⁸³ HOLDER, H. Eric, ROBINSON, O. Laurie, et. al. (2010). First response to Victims of Crime: A guidebook for law enforcement officers. U.S. Department of Justice. [interaktyvus] <https://ovc.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh226/files/media/document/2010firstresponseguidebook.pdf>, p. 2.

viktimizacija, bauginimas ir kerštas prekybos žmonėmis, terorizmo, organizuotų nusikaltimų, artimųjų smurto, seksualinio smurto ar išnaudojimo, smurto dėl lyties, neapykantos nusikaltimų aukų ir aukų su negalia ir aukomis tapusių vaikų atvejais (Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2012/29/ES preambulės 57 punktą), todėl reikėtų itin atidžiai vertinti šias aukas ir įprastai tokių nusikaltimų atvejais aukoms turi būti taikomos specialios apsaugos priemonės.

Manytina, kad tais atvejais, kai nustatoma, kad aukos yra pažeidžiamos, mediacija neturėtų būti taikoma. Seksualinio pobūdžio nusikalstamų veikų, žiaurių kankinimų ar kitų smurtinių nusikaltimų, nusikalstamų veikų, kurių metu buvo panaudotas ginklas, organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo narių įvykdytų nusikaltimų atvejais sukelia daugiausiai neigiamų emocinių ir psichologinių išgyvenimų nuo jų nukentėjusiems asmenims, o jų padariniai gali išlikti dar ilgą laiką ar net visą likusį gyvenimą. Be to, nuo tokių nusikaltimų nukentėję asmenys patiria ne tik turtinę, bet ir visais atvejais patiria tiesioginę neturtinę žalą – fizinį skausmą, dvasinius išgyvenimus, nepatogumus, dvasinį sukrėtimą, emocinę depresiją, pažeminimą, reputacijos pablogėjimą, bendravimo galimybių sumažėjimą⁸⁴. Taigi mediacijos taikymas tokiais atvejais neatitiktų mediacija siekiamų tikslų ir, tikėtina, galėtų padaryti aukai tik dar didesnę žalą.

Taip pat aukos pažeidžiamumas dėl ryškaus jėgos ir galios disbalanso neretai pastebimas smurto artimoje aplinkoje atveju. Tarptautiniai dokumentai draudžia privalomą mediacijos taikymą smurto artimoje aplinkoje atvejais. Pavyzdžiui, 2011 m. Europos Tarybos konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos bei kovos su juo (Stambulo konvencijos) 48 straipsnyje yra numatytas draudimas taikyti privalomus alternatyvius konfliktų sprendimo procesus. Šis draudimas Stambulo konvencijos aiškinamosios ataskaitos 252 punkte motyvuojamas tuo, kad tokio smurto aukos niekada negali dalyvauti alternatyviame ginčų sprendimo procese lygiu statusu su kaltininku. Konvencijoje įtvirtintų nusikaltimų pobūdis lemia, kad jų aukos jaučia gėdą, bejėgiškumą ir pažeidžiamumą, o kaltininkas išsiskiria savo galia ir dominavimu, todėl valstybės pareiga yra suteikti galimybę naudotis teismo rungimosi procedūromis ir neutralaus teismo paslaugomis tam, kad būtų galima išvengti smurto artimoje aplinkoje ir smurto prieš moteris reprivatizavimo bei suteikti aukai galimybę siekti teisingumo⁸⁵.

⁸⁴ CHOMENTAUSKAS, Gintaras, DEREŠKEVIČIŪTĖ, Edita, MURAUSKIENĖ, Dovilė. (2015) Psichologinė parama aukoms ir liudytojams bei jų apsauga teismo procese. Nacionalinė teismų administracija. Žmogaus studijų centras, p. 42.

⁸⁵ Europos Tarybos konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo aiškinamoji ataskaita. [interaktyvus] <https://rm.coe.int/ic-and-explanatory-report/16808d24c6>

Taip pat privalomas mediacijos taikymas draudžiamas Jungtinių Tautų moterų diskriminacijos panaikinimo (CEDAW) komiteto 2017 m. liepos 26 d. priimtoje bendrojoje rekomendacijoje Nr. 35 CEDAW/C/GC/35 Dėl smurto lyties pagrindu prieš moteris. Šia bendrąja rekomendacija siekiama užtikrinti, kad smurtas prieš moteris dėl lyties nebūtų privalomai perduodamas alternatyvioms ginčų sprendimo procedūroms, įskaitant mediaciją ir sutaikymo procedūras. Šių procedūrų taikymas turėtų būti griežtai reglamentuojamas ir leidžiamas tik tada, kai iš anksto atliktas profesionalios specialistų komandos įvertinimas užtikrina laisvą ir informuotą aukų / smurtą išgyvenusių asmenų sutikimą ir nėra jokių tolesnio pavojaus šiems asmenims ar jų šeimos nariams požymių. Svarbu ir tai, kad alternatyvios ginčų sprendimo procedūros neturėtų sudaryti kliūčių moterims siekti formalaus teisingumo vykdymo (Bendrosios rekomendacijos Nr. 35, 45 p.).

Nors CEDAW dokumentai draudžia privalomą mediaciją smurto artimoje aplinkoje atvejais, CEDAW komitetas, savo pateiktose rekomendacijose Lietuvai buvo paraginę nustoti naudoti susitaikymą smurto artimoje aplinkoje atvejais, nes tokios procedūros didina moterų smurto aukų pažeidžiamumą (CEDAW/C/LTU/CO/5, 2014) bei smurto artimoje aplinkoje atvejais baudžiamajame procese teikti pirmenybę baudžiamajam persekiojimui, o ne susitaikymui ar tarpininkavimui (CEDAW/C/LTU/CO/6, 2019). Visgi, 2023 m. pranešime komitetas šiuo klausimu pastabų neišreiškė (CEDAW/C/LTU/7, 2023). Be to, ganėtinai naujai priimtoje Europos Parlamento ir Tarybos Direktyvoje (ES) 2024/1385 dėl kovos su smurtu prieš moteris ir smurtu artimoje aplinkoje apie atkuriamąjį teisingumą užsimenama tik fragmentiškai – turėtų būti skatinama rengti mokymus advokatams, prokurorams bei teisėjams ir specialistams, kurie teikia paramos aukoms ar atkuriamojo teisingumo paslaugas (77 punktas)⁸⁶.

Europos Tarybos Penologinio bendradarbiavimo tarybos 2025 m. sausio 11 d. tarpinėje ataskaitoje dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamosiose bylose Europoje pabrėžiama, kad Europos valstybės dėl smurto artimoje aplinkoje turi visiškai priešingus požiūrius. Kai kurios valstybės tokiais atvejais riboja mediacijos taikymą, tačiau dažniausiai šie ribojimai nėra įtvirtinti įstatymuose. Visgi, Maltos Respublikos įstatymų leidėjas Atkuriamojo teisingumo įstatymo 516 skyriaus 30 straipsnio 2 dalyje įtraukė nuostatą, kad nusikaltimai, susiję su smurtu dėl lyties arba smurtu artimoje aplinkoje, nelaikomi tinkamais aukos ir nusikaltėlio mediacijos taikymui⁸⁷. Panašus reglamentavimas, draudžiantis tarpininkavimą smurto artimoje aplinkoje bylose, galioja Armėnijoje, Prancūzijoje, Kosove, Šiaurės

⁸⁶ Europos Parlamento ir Tarybos 2024 m. gegužės 14 d. direktyva (ES) 2024/1385 dėl kovos su smurtu prieš moteris ir smurtu artimoje aplinkoje. Europos Sąjungos oficialus leidinys, OL L, 2024/1385.

⁸⁷ Att dwar il-ġustizzja riparatriċi (2012). Cap.516.

Makedonijoje ir Ispanijoje. Kita vertus, kai kurios valstybės leidžia ir netgi skatina mediacijos taikymą smurto artimoje aplinkoje atvejais (pvz., Austrija, Kipras). Kipre ir Graikijoje teisės aktų reformų, susijusių su mediacijos įgyvendinimu, pagrindas buvo iniciatyvos, skirtos skatinti mediaciją smurto šeimoje ar kitų formų smurto artimoje aplinkoje atvejais. Estijoje būtent smurto artimoje aplinkoje atvejais mediacija yra taikoma dažniausiai⁸⁸.

Remiantis Lietuvoje atliktų mokslinių tyrimų duomenimis, susitaikymo taikymas yra vienas pagrindinių nesutarimų tarp prokurorų ir specializuotos kompleksinės pagalbos centrų darbuotojų taškų, kalbant apie smurto artimoje aplinkoje aukos interesus bei apsaugos užtikrinimą⁸⁹. Dalis ekspertų nerekomenduoja šiais atvejais taikyti mediacijos dėl jos neefektyvumo ir galimos žalos smurtą patyrusioms moterims, kurios dažniausiai tampa šio smurto aukomis. Kartu kaip argumentas naudojamas jėgos ir galios disbalansas, kuris disfunkciškoje patriarchalinėje šeimoje tarp moters ir vyro yra per didelis ir per ryškus sąžiningoms deryboms vesti. Kita vertus, kiti pripažįsta, kad nuodugniai ir atsakingai vykdant atvejų tinkamumo analizę profesionaliems, tinkamą kvalifikaciją turintiems mediatoriams, mediacija galima net ir smurtinio pobūdžio atvejais⁹⁰.

Pagal 2020 m. atlikto projekto „Smurtinės elgsenos artimoje aplinkoje kaita: darbo su smurtautojais instituciniu ir bendruomeniniu lygmenimis plėtros perspektyvos“ duomenis galima pastebėti kai kurių Probacijos tarnybos specialistų mediatorių teigiamą nuomonę dėl mediacijos taikymo smurto artimoje aplinkoje atvejais. Teigiama nuomonė grindžiama mediacijos nauda ne tik atliepiant nukentėjusiųjų žmonių poreikius, bet ir identifikuojant tam tikras problemas bei jų sprendimo galimybes. Tie specialistai mediatoriai, kurie neprieštaruja mediacijos taikymui smurto artimoje aplinkoje atvejais, nurodo, kad kviečia į mediaciją esant smurtiniam atvejui prevenciniam pokalbiui, kurio metu siekia atkreipti dėmesį ne tik į patį kaltininką, bet svarbiausia ir į auką, ją išklausti, kadangi probacijos metu daug dėmesio skiriama kaltininkui, bet ne nukentėjusiajai pusei, ką galima ištaisyti mediacijos procese. Neretai po mediacijos žmonės kreipiasi į priklausomybių konsultantus, nes jiems abiem yra reikalinga pagalba, taip pat mediacijos vykdymo metu išaiškėja motyvacinė nauda, kadangi asmenys, išklause elgesį keičiančią programą iš esmės nežino,

⁸⁸ Restorative Justice in Criminal Matters in Europe – Interim Report for the Penological Council of the Council of Europe Version 11 January 2025, [interaktyvus] <https://rm.coe.int/coe-interim-report-results-european-volume-complete-fd-21-december-202/1680b4e0a3?utm>, p. 70-71.

⁸⁹ MICHAILOVIČ, Ilona, JUSTICKAJA, Svetlana, VAIČIŪNIENĖ, Ruta et. al. (2019) Veiksmingo policijos ir kitų suinteresuotų institucijų bendradarbiavimo link: smurto artimoje aplinkoje atpažinimo, pagalbos ir prevencijos modelis, p. 27.

⁹⁰ MICHAILOVIČ, Ilona. (2022) Mediacijos (sutaikymo) smurto artimoje aplinkoje atvejais galimybės Lietuvoje. Kelyje su Konstitucija: Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. <https://doi.org/10.15388/KSK.2022.10>, p. 231-232

kaip gyventi toliau. Taigi, mediacija gali būti prevencinė motyvuojanti žmones keistis priemonė⁹¹.

Kita vertus, atskirais atvejais mediacija probacijoje smurto artimoje aplinkoje atvejais Lietuvoje yra taikoma. Visgi, tokiais atvejais yra neabejotinai svarbi tinkama atvejų atranka, kuri turėtų priklausyti nuo daugelio veiksnių kaip nusikaltimo padarymo aplinkybės ir jo sunkumas, nukentėjusiųjų asmeninės savybės, šalių santykio ypatumai ir pan.⁹². Taikant mediaciją smurto artimoje aplinkoje atvejais labai svarbu įvertinti kaltininko ir aukos tarpusavio santykį. Tam, kad būtų galima taikyti mediaciją kaltininkas ir auka turėtų savanoriškai ir laisvai dėl to sutikti, taip pat auka neturėtų jausti grėsmės, galios ir pavojaus iš kitos pusės, taip pat jausti, kad kaltininkas neneigia savo padarytos nusikalstamos veikos, dėl jos padarymo gailisi. Taip pat mediacija neturėtų vykti ir su kaltininku, kuris linkęs grąsinti ar užsipulti.

Taigi, sprendžiant dėl mediacijos taikymo kiekvienu atveju turi būti atsižvelgiama į tai, ar atvejis nėra pakartotinis aukos fizinės, seksualinės ar psichologinės neliečiamybės pažeidimas, ar nėra skirtingos aukos ir nusikaltėlio galios, taip pat turėtų būti atsižvelgiama į aukos amžių, brandą ir intelektinius gebėjimus, o nustčius šiuos aukos pažeidžiamumo kriterijus, mediacija neturėtų būti taikoma. Smurto artimoje aplinkoje atvejais mediacija turėtų būtina taikoma tik kiekvienu atveju įvertinus individualią situaciją ir tik tais atvejais, kai matoma galima teigiama mediacijos įtaka, nesukelianti rizikos aukai patirti antrinę ir pakartotinę viktimizaciją, bauginimą ir kerštą.

3.3. Mediacijos taikymas nepilnamečiams

Sprendžiant dėl mediacijos taikymo turi būti atsižvelgiama į nusikalstamą veiką padariusio asmens amžių. Tarptautiniai dokumentai, reglamentuojantys atsaką į nepilnamečių nusikalstamumą, dažnai nurodo mediaciją ir atkuriamąjį teisingumą kaip pageidaujamą praktiką. Pavyzdžiui, Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec(2003)20 valstybėms narėms Dėl naujų elgesio su nepilnamečiais pažeidėjais ypatybių ir nepilnamečių teisenos vaidmens 8 punkte nustatyta, kad aukoms turėtų būti suteikiama mediacijos, atkūrimo ir žalos atlyginimo pagalba⁹³. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec(2008)11 Dėl Europos taisyklių taikant bausmes ir priemones

⁹¹ ibid, p. 231-232, cituojant Projekto Nr. S-GEV-20-4 grupinę diskusiją.

⁹² MICHAILOVIČ, Ilona. (2022) Mediacijos (sutaikymo) smurto artimoje aplinkoje atvejais galimybės Lietuvoje / Ilona Michailovič. Kelyje su Konstitucija: Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. <https://doi.org/10.15388/KSK.2022.10>, p. 232.

⁹³ Europos Tarybos Ministrų komiteto 2003 m. rugsėjo 24 d. rekomendacija Nr. Rec(2003)20 Dėl naujų elgesio su nepilnamečiais pažeidėjais ypatybių ir nepilnamečių teisenos vaidmens.

nepilnamečiams teisės pažeidėjams 12 punkte nustatyta, kad mediacijos arba kitos atkuriamosios priemonės turi būti skatinamos visose kontaktų su nepilnamečiais stadijose. Mediacijos taikymas nepilnamečiams yra itin rekomenduojamas dėl daugelio priežasčių, todėl tikslinga šias priežastis išanalizuoti⁹⁴.

Pirmiausia, nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė turi tam tikrų ypatumų, kadangi taikant baudžiamąją atsakomybę nepilnamečiams pagrindinis dėmesys yra skiriamas asmeniui, kitaip tariant – individualiai (specialiajai) prevencijai. Jauno amžiaus asmenų baudžiamosios atsakomybės ir ją realizuojančių konkrečių intervencinių priemonių poreikis grindžiamas tuo, kad jaunimo delinkvenciniam elgesiui didelę įtaką daro biologinio ir socialinio brendimo procesas, kuriam pasibaigus dažniausiai savaime pasibaigia ir deviacinio elgesio apraiškos, tad toks elgesys paprastai yra laikinas fenomenas gyvenimo raidoje. Be to, bet kokia valstybės intervencija gali turėti ilgalaikį stigmatizuojantį poveikį, kuris per labai trumpą laiką nusikaltusį žmogų gali stumtelėti dar toliau už visuomenės ribų. Siekiant daryti teigiamą įtaką jauno žmogaus elgesiui, pasiteisina jauno žmogaus brandai atitinkamos priemonės, taigi jos turi pasižymėti jaunimui pritaikytais ypatumais, o netinkamos ir per griežtos priemonės skatina ir toliau nusikalsti⁹⁵.

Antra, mediacija teigiamai veikia nepilnamečio asmens asmenybę. Mediacijos procese nepilnametis asmuo susitinka su nukentėjusiuoju, kuris dėl nepilnamečio veiksmų patyrė skausmą ir žalą ir pasakoja savo patirtį. Nepilnametis klausydamasis nukentėjusiojo greičiau supranta savo veiksmų padarinius, dėl jų sąmoningai pradeda jausti kaltę, gėdą ir nori pasitaisyti, tai dažnai lemia, kad nepilnametis po mediacijos yra linkęs mažiau nusikalsti ir mažėja recidyvas. Neformaliame mediacijos procese, kuriame tiesiogiai dalyvauja nukentėjusysis ir nepilnametis, yra sudaromos sąlygos nepilnamečiui aktyviai įsitraukti į savo veiksmams sukeltų padarinių reguliavimo problemas, todėl asmeniškai susitaręs dėl žalos su nukentėjusiuoju, nepilnametis dažniau pilnai ir greičiau atlygina padarytą žalą⁹⁶. Be kita to, mediacijos procese nukentėjusysis, suvokdamas savo neteisėtų veiksmų žalingumą, gali nuoširdžiai atsiprašyti nukentėjusiojo, kas yra labai stiprus psichologinis lūžio taškas, reiškiantis, kad asmuo pripažįsta, padaro išvadas, dėl ko yra didelė tikimybė, kad jauno amžiaus asmuo toliau nedarys nusikalstamų veiksmų.

⁹⁴ Europos Tarybos Ministrų komiteto 2008 m. lapkričio 5 d. rekomendacija Nr. Rec(2008)11 Dėl Europos nepilnamečių teisės pažeidėjų, kuriems paskirtos sankcijos arba poveikio priemonės, taisyklių.

⁹⁵ SAKALAUSKAS, Gintautas. (2013). Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė. *Teisės problemos*, 81 (3), 5–55, p. 11.

⁹⁶ ŽUKAUSKAITĖ, Judita. (2012). Nepilnamečių nusikalstamas elgesys: psichologiniai mediacijos taikymo aspektai. *Teisės problemos*, 76 (2), 96–110, p. 102.

Trečia, nepilnamečių baudžiamosios bylos yra tinkamos mediacijai dėl nepilnamečių nusikalstamo elgesio pobūdžio. Nepilnamečių veiksmai dažnai būna lengvabūdiški, neapgalvoti ar net spontaniški, todėl ir atskleisti jų padarytas nusikalstamas veikas nebūna sunku, jų aplinkybės dažniausiai būna aiškos, sukelia mažiau žalos. Vertinant nepilnamečių nusikalstamumo struktūrą, dominuoja nesunkios turtinio pobūdžio nusikalstamos veikos, taip pat nesunkūs smurtiniai nusikaltimai, dėl kurių padarymo kaltininkas ir nukentėjusysis galėtų būti perduodami mediacijai⁹⁷.

Dar 2000 m. I. Michailovič darė išvadą, kad būtų tikslinga perduoti mediacijai nepilnamečio baudžiamąsias bylas bet kuriuo baudžiamojo proceso etapu. Ikitiesminio tyrimo etapu pozityvus mediacijos efektas gali sąlygoti baudžiamųjų priemonių taikymo netikslingumą ir bylos neiškėlimą arba nutraukimą. Teisminio bylos nagrinėjimo etapu teisėjas galėtų paskirti mediaciją ir sėkmingos mediacijos atveju galėtų skirti įpareigojamą atlyginti žalą šalių susitarimu, o nesėkmės atveju teismas galėtų spręsti dėl kitos auklėjimo priemonės paskyrimo. Bausmės vykdymo etapu mediacijos rezultatas galėtų būti vykdomos auklėjimo priemonės pakeitimo arba panaikinimo galimybė⁹⁸.

Taigi, akivaizdu, kad tiek tarptautiniai dokumentai, tiek teisės doktrina vienareikšmiškai įžvelgia didelę teigiamą reikšmę mediacijos taikymo nepilnamečiams. Lietuvoje mediacijos taikymas nepilnamečiams yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo 6 straipsnio 1 dalies 6 punkte kaip viena iš minimalios priežiūros priemonių. Taip pat dalyvavimas mediacijos procese įtvirtintas kaip pagalbinė priemonė vaiko atstovams, kai vaikui skiriamos minimalios ar vidutinės priežiūros priemonės. Pagal šį įstatymą vaiko minimalios priežiūros priemonės gali būti skiriamos vaikui iki aštuonolikos metų, kuris padarė nusikalstamos veikos požymių turinčią veiką, tačiau šios veikos padarymo metu nebuvo sukakęs BK nustatyto amžiaus, nuo kurio pagal BK galima baudžiamoji atsakomybė už jo padarytą veiką, taip pat vaikui, kuris atitinkamai padarė administracinio nusižengimo požymių turinčią veiką ir jam nebuvo sukakęs ANK nustatytas amžius arba nebuvo taikyta administracinė atsakomybė, taip pat vaikui, kuris nelankė mokyklos ir be pateisinamos priežasties praleido atitinkamą skaičių pamokų (Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo 10 straipsnio 1 dalis).

⁹⁷ MICHAILOVIČ, Ilona, I., BIKELIS, Skirmantas, ČEPAS, Algimantas. et al. (2014) Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje. Lietuvos teisės instituto tyrimai. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, p. 146.

⁹⁸ MICHAILOVIČ, Ilona. (2000) Nepilnamečio kaltininko ir nukentėjusiojo mediacijos galimybės Lietuvoje. *Teisė*, 35, p. 73-75.

Šios priemonės turi padėti vaikui įveikti susiformavusį ydingą elgesį, išsiugdyti prasmingo individualaus ir visuomeninio gyvenimo sampratą (Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo 1 straipsnio 1 dalis). Taigi, nepilnamečiams, kurie dar nėra sulaukę BK nustatyto amžiaus baudžiamosios atsakomybės taikymui, yra taikomos minimalios ir vidutinės priežiūros priemonės. Nevertinant pačių šių priemonių (ne)pagrįstumo ir amžiaus ribos, nuo kurios jos yra taikomos, kelia abejonių toks vangus minimalios priežiūros priemonės – dalyvauti mediacijos procese – taikymas.

Lentelė. Minimalios priežiūros priemonės dalyvauti mediacijos procese taikymas 2020-2025 m.

Metai/mediacijos taikymas	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Minimalios priežiūros priemonės taikymas dalyvauti mediacijos procese	22	23	8	1	12	15
Iš viso skirta minimalios priežiūros priemonių	1039	932	1079	1203	1432	1278
Dalyvavimas mediacijos procese kaip pagalbos priemonių vaiko atstovams taikymas, kai vaikui paskiriamos minimalios ar vidutinės priežiūros priemonės	22	28	14	4	26	25

Šaltinis: sudaryta remiantis Švietimo valdymo informacinės sistemos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros rodikliais. Prieiga per internetą: <https://www.svis.smm.lt/kita/>.

Remiantis lentelės duomenimis matyti, jog per paskutinius 6 metus mediacija buvo taikyta tik 81 kartą iš 6 963, kai apskritai buvo taikytos minimalios priežiūros priemonės. Taigi, mediacijos procesas buvo taikytas tik 1,16 % visų atvejų. Pažymėtina, kad tik 2017 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo pakeitimo įstatymas Nr. XII-25535, priimtas 2016 m. birželio 29 d., kuriuo minimaliųjų priežiūros priemonių sąrašas buvo papildytas mediacija. Iki tol teisės doktrinoje buvo pasisakoma, kad atsižvelgiant į užsienio šalių gerąją praktiką, būtų

tikslinga mediacijos procedūrą numatyti kaip minimalios priežiūros priemonę, taikant ją tada, kai yra ne tik vaikas, kuriam reikia skirti minimalios priežiūros priemonę, bet taip pat ir nukentėjusioji pusė⁹⁹. Visgi, net ir egzistavus poreikiui įtvirtinti šį institutą, jį įtvirtinus jis taikomas ganėtinai retai. Nepakankamai dažno mediacijos kaip minimalios vaiko priežiūros priemonės taikymo priežastys nėra pakankamai aiškios, tačiau manytina, kad tai galėtų lemti tinkamų specialistų trūkumas, taip pat informuotumo apie tai, kad mediacija gali daryti teigiamą reikšmę, ypač tokiems jauniems asmenims, trūkumas.

Visgi, manytina, kad mediacija kaip minimalios priežiūros priemonė turėtų būti taikoma dažniau, kadangi dėl jos neformalaus pobūdžio tai gera galimybė nepilnamečiams gerinti savo bendravimo įgūdžius, suprasti savo ir kitų, tame tarpe ir nukentėjusio asmens, emocijas. Kartu mediacijos metu nepilnamečiai mokosi prisiimti atsakomybę už savo elgesį ir ugdo savo gebėjimus spręsti konfliktus taikiai. Mediacija turi unikalią pedagoginę vertę, nes vykstant procesui dalyviai turi ypatingą progą mokytis iš savo ir kito patirties. R. Uscila, įvertinęs vaiko minimalios priežiūros priemonių taikymo praktiką Lietuvoje, pažymėjo, jog Lietuvoje nėra realizuojama mediacija, kaip viena iš progresyviausių ir naujausių vaiko minimalios priežiūros priemonių, kurią taikant vaikui būtų sudaromos galimybės išspręsti konfliktą, įsigilinti į esamą situaciją, suvokti kilusias problemas, įsisamontinti savo veiksmų padarinius, kilusią žalą ir prisiimti atsakomybę¹⁰⁰.

Taigi, apibendrinant galima daryti išvadą, kad įžvelgiama mediacijos taikymo didelė nauda ne tik traukiant nepilnamečius asmenis baudžiamojon atsakomybėn, bet ypatingai didelė nauda ir nepilnamečiams asmenims kaip minimalios priežiūros priemonė. Atsižvelgiant į mediacijos naudą ir vadovaujantis tarptautiniais dokumentais, galima daryti išvadą, jog Lietuvoje turėtų būti sudaroma galimybė taikyti mediaciją nepilnamečiams asmenims baudžiamajame procese, taip pat turėtų būti skatinama taikant minimaliąsias priežiūros priemones dažniau rinktis mediaciją.

3.4. Mediacijos taikymas baudžiamojo proceso stadijose ir terminai

Tikslinga išanalizuoti, kokioje baudžiamojo proceso stadijoje mediacija galėtų būti taikoma, be jau šiuo metu egzistuojančios galimybės ją taikyti bausmės vykdymo stadijoje, ir kokie turėtų būti jos taikymo terminai bei reikšmė senaties terminams. Tarptautiniai

⁹⁹ BIELIŪNĖ, Simona, BUZAREVIČ, Ana, PRANKA, Darius, et al. (2015) Vaiko minimali ir vidutinė priežiūra Lietuvoje ir užsienyje: teisiniai ir praktiniai aspektai. Vilnius: Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras, p. 92.

¹⁰⁰ USCILA, Rokas. (2020) „Vaiko minimalios priežiūros priemonių taikymo praktikos įvertimas Lietuvoje“. Vilnius: Kazimiero Simonavičiaus universitetas, p. 17.

standartai, kitų valstybių praktika, taip pat tyrimų ir projektų (pvz., 2014–2016 metais vykdyto projekto „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnyboje“) rezultatai rodo, kad mediacijos instituto svarba bet kurioje baudžiamojo proceso stadijoje neturėtų kelti abejonių¹⁰¹. Mediacija yra efektyviai taikoma nepriklausomai nuo baudžiamojo proceso stadijos. Ši praktika gali būti efektyvi tiek įsigaliojus teismo nuosprendžiui ir įstatymą pažeidusiam asmeniui paskyrus bausmę, tiek ir jį įkalinus¹⁰². Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1999 m. rugsėjo 15 d. rekomendacijoje Nr. R(99)19 nurodyta, kad tiek įstatymą pažeidęs asmuo, tiek nukentėjęs turi teisę pasinaudoti mediacija bet kurioje baudžiamojo proceso stadijoje.

Išvengti ypatingai didelę mediacijos proceso nauda ikiteisminio tyrimo metu. Jei baudžiamoji byla atitinka mediacijos taikymui keliamas sąlygas, turėtų būti siekiama mediaciją taikyti dar ikiteisminiame tyrime, kadangi tuo momentu dar nėra praėję tiek daug laiko nuo nusikalstamos veikos padarymo ir dialogas, ko pasekmė galimas susitaikymas, šalims gali būti pats efektyviausias. Nukentėjusysis ikiteisminio tyrimo metu tam tikra prasme yra paliekamas nuošalyje ir turi pats išgyventi dėl nusikalstamos veikos padarymo patirtus išgyvenimus, kai dalyvaudamas mediacijoje dar ikiteisminiame tyrime galėtų užduoti jam rūpimus klausimus nusikaltėliui, išgirsti atsiprašymą bei susitarti dėl žalos atlyginimo. Šioje stadijoje, manytina, mediacija galėtų turėti didžiausią psichologinį poveikį, kol dar proceso šalys nėra nusivylusios ilgo ikiteisminio tyrimo trukme, nežinomybe, kada baudžiamoji byla bus išnagrinėta ir / ar konfliktas išsispręs. Kita vertus, ir nusikalstamą veiką padaręs asmuo greičiau gautų atsaką į jo padarytus neteisėtus veiksmus, pats galėtų suvokti savo veiksmų žalingumą, prisiimti atsakomybę ir greičiau atlyginti padarytą žalą, kadangi pats įsipareigojęs tai padaryti.

Mediacijos nauda matoma ir teismo bylos nagrinėjimo metu. Galimos tokios situacijos, kad ikiteisminio tyrimo metu ikiteisminio tyrimo pareigūnų vertinimu baudžiamoji byla neatitiko mediacijos taikymui keliamų sąlygų, tačiau teisėjas teismo posėdyje gali vertinti skirtingai arba matyti, kad prasidėjus teisminei baudžiamosios bylos nagrinėjimui pasikeitė proceso šalių elgesys ir jų santykis. Tokiu atveju turi būti sudaryta galimybė baudžiamąją bylą perduoti mediacijai. Vėlgi, nors ir bus praėjęs tam tikras laikotarpis nuo nusikalstamos veikos padarymo, tai gali daryti nebūtinai neigiamą

¹⁰¹ Pavyzdžiui, United Nations Office on Drugs and Crime (2020). Handbook on restorative justice programmes (2nd ed.). United Nations. [interaktyvus] https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/20-01146_Handbook_on_Restorative_Justice_Programmes.pdf p. 67; LIESIS, Mantas, MICHAILOVIČ, Ilona. (2018). Mediacija Lietuvos baudžiamojoje ir administracinių nusižengimų justicijoje teisminėje bylos nagrinėjimo stadijoje, Kriminologijos studijos, 5, 91–114. doi: 10.15388/CrimLithuan.2017.5.11734, p. 93.

¹⁰² USCILA, Rokas. (2011) Atkuriamasis teisingumas penitencinėje sistemoje. Pedagogika, Nr. 103, p. 92.

įtaką. Pavyzdžiui, per laikotarpį, kol buvo vykdomas ikiteisminis tyrimas, kaltinamasis turėjo pakankamai laiko apsvarstyti savo veiksmų žalingumą, todėl gali būti, kad atgailaus dėl nusikalstamos veikos padarymo ir norės atsiprašyti nukentėjusiojo, kai tuo tarpu nukentėjusiajam per šį laikotarpį gali tapti nebe taip sunku ir skaudu kalbėti apie nusikalstamą veiką, dėl kurios jis nukentėjo, jis gali norėti užduoti klausimus kaltinamajam ir pan. Kitaip tariant, gali susidaryti tokios situacijos, kad tik teisminėje baudžiamosios bylos nagrinėjimo stadijoje atsirado mediacijos taikymui reikalingos sąlygos ir jos taikymas būtų naudingas. Taigi, turėtų būti įstatyme reglamentuota galimybė baudžiamąją bylą perduoti teisminei mediacijai.

Mediacijos procesas turi padėti kur kas greičiau ir efektyviau nei klasikinis baudžiamasis procesas patenkinti nukentėjusiojo ir kaltininko, kartu ir viešąjį, interesą. Tad proceso šalių perdavimas mediacijai neturėtų sudaryti galimybių baudžiamosios bylos vilkinimui. Visgi, mediacijos taikymo metu turėtų būti sumažinamas baudžiamojo proceso veiksmų intensyvumas ar net visiškai sustabdomas jų atlikimas, todėl pernelyg ilgai užsitiesęs ir nerezultatyviai pasibaigęs mediacijos procesas gali pakenkti ikiteisminio tyrimo sėkmei ir užtęsti galutinio sprendimo baudžiamajame procese priėmimą, kartu pažeisti nukentėjusiojo interesą per kuo trumpesnę laiką gauti nusikalstama veika patirtos žalos atlyginimą, o kaltininkui – užtęsti jam skirtų procesinių prievartos priemonių taikymą ir pažeisti interesą, kad byla būtų ištirta ir išnagrinėta per kuo trumpesnę terminą. Europos valstybėse mediacijai vykdyti numatyti skirtingi terminai, pavyzdžiui, Lenkijoje – 1 mėn., Italijoje – 2 mėn., Vokietijoje – 6 mėn.¹⁰³.

Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymo „Dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo“ 93 punkte siekiant užkirsti kelią bylų vilkinimui siūloma numatyti 1 mėnesio terminą mediacijos vykdymui, taip pat numatyti galimybę šį terminą pratęsti dar iki 1 mėnesio teismo sprendimu, mediatoriaus teikimu. Taigi, atsižvelgiant į užsienio šalių teisinį reguliavimą, laikytinas pagrįstu siūlymas nustatyti 1 mėnesio terminą mediacijai, kartu numatant galimybę šį terminą pratęsti papildomam 1 mėnesiui.

Teisės doktrinoje yra laikomasi nuomonės, kad mediacijos taikymas neturėtų būti pagrindu stabdyti baudžiamąjį procesą ar apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminus¹⁰⁴. Visgi, Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymo „Dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos

¹⁰³ MICHAILOVIČ, Ilona, BIKELIS, Skirmantas, ČEPAS, Algimantas. et al. (2014) Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje. Lietuvos teisės instituto tyrimai. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, p. 121.

¹⁰⁴ ibid, p. 124.

patvirtinimo“ 93 punkte siūloma numatyti, kad vykstant mediacijai yra sustabdomi skundų padavimo ir / ar bylų nagrinėjimo terminai. Sutiktina su teisės doktrinoje išsakyta pozicija, kadangi mediacijos proceso atveju kaltininkas yra ne tik žinomas, bet ir pripažįsta nustatytas bylos aplinkybės, kurios yra aiškos, todėl įstatyme nėra ir nebūtų tikslinga numatyti tokio baudžiamojo proceso sustabdymo pagrindo. Taip pat sutinkama su pozicija, jog mediacijos taikymui reikalingi keli mėnesiai, o mediacijai tinkamų baudžiamųjų bylų aplinkybės turi būti aiškos, todėl prognozuoti, kad tokioms byloms išnagrinėti gali nepakakti įstatymo numatytų senaties terminų, net jei ir mediacija nebūtų sėkminga, nėra pagrindo. Kita vertus, mediacija galėtų būti laikoma svarbia aplinkybe pratęsti ikiteisminio tyrimo terminus¹⁰⁵.

3.5. Mediacijos taikymo galimos teisinės pasekmės

Sėkmingos mediacijos atveju šalys gali pasiekti ne tik psichologinius rezultatus, bet ir formalų susitarimą dėl žalos atlyginimo. Tikslinga išanalizuoti, kokios gali būti teisinės pasekmės proceso šalims dalyvavus mediacijoje ir jos sėkmės ar nesėkmės atveju.

Mediacijos metu gali būti pasiekti trejopo pobūdžio rezultatai: 1) konfliktas visiškai išspręstas; 2) kompromisas pasiektas tik iš dalies, susitarta tik dėl kai kurių klausimų; 3) mediacijos tikslų nepasiekta¹⁰⁶. Priklausomai nuo šio mediacijos metu pasiekto rezultato, turi būti taikomos atitinkamos teisinės pasekmės. Mediacijos rezultatų reikšmė taip pat turėtų būti skirtinga priklausomai nuo padarytos nusikalstamos veikos pobūdžio ir sunkumo, padarytos žalos, taip pat ir nuo proceso stadijos, kurios metu mediacija vyko.

Europos Tarybos Penologinio bendradarbiavimo tarybos 2025 m. sausio 11 d. tarpinės ataskaitos dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamosiose bylose Europoje duomenimis daugumoje Europos valstybių, kurios yra įtvirtinusios mediacijos institutą, sėkmingos mediacijos atveju, t. y. kai pažeidėjas deda rimtas pastangas susitaikyti su nukentėjusiuoju ir taip atlygina dalį ar visą žalą arba siekia tai padaryti, yra galimybė nutraukti baudžiamąją bylą, asmenį atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės arba skirti švelnesnę bausmę. Daugelyje Europos valstybių pokyčiai, susiję su nukreipimu į alternatyvias priemones ir kalinimo mažinimu, ypatingai atsispindėjo jaunimo baudžiamosios atsakomybės srityje, tiksliau, reformuojant atsaką į jaunimo nusikalstamumą. Būtent šios reformos buvo

¹⁰⁵ MICHAILOVIČ, Ilona, I., BIKELIS, Skirmantas, ČEPAS, Algimantas et. al. (2014) Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje. Lietuvos teisės instituto tyrimai. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, p. 124-126.

¹⁰⁶ USCILA, Rokas (2005). Viktimologijos pagrindai. Nusikaltimų aukų socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje. Mokslinis-metodinis leidinys. Vilnius: Mokslo aidai, p. 136.

pagrindiniai veiksniai nulēmę atkuriamojo teisingumo paslaugų įtvirtinimą nacionalinėje teisėje. Reaguojant į nepilnamečių nusikalstamumą, vis dažniau siekiama taikyti švietėjiško pobūdžio priemonės, sutelkiant dėmesį į alternatyvių procesų (siekiant išvengti stigmatizacijos) ir alternatyvių priemonių (siekiant daryti teigiamą įtaką pažeidėjui, kad jis vėl integruotųsi į visuomenę), taikymą, o būtent tokius rezultatus padeda pasiekti atkuriamojo teisingumo priemonių taikymas¹⁰⁷.

Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Nr. R(99) 19 Dėl mediacijos baudžiamosiose bylose 17 punkte nustatyta, kad sprendimas dėl sėkmingos mediacijos nutraukti baudžiamąją bylą turi turėti tokį patį statusą, kaip ir teismo sprendimas ar nuosprendis ir užkirsti kelią baudžiamajam persekiojimui dėl tų pačių aplinkybių. Latvijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 379 straipsnio 1 dalies 2 punktą baudžiamasis procesas gali būti nutraukiamas, sąlyginai atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės, jei asmuo, padaręs baudžiamąjį nusizengimą ar nesunkų nusikaltimą, susitarė su nukentėjusiuoju ar jo atstovu baudžiamajame įstatyme numatytais atvejais. 377 straipsnio 9 punkte nustatyta, kad baudžiamasis procesas negali būti pradėtas, o pradėtas turi būti nutrauktas, jeigu baudžiamajame procese, kuris gali būti pradėtas tik remiantis nukentėjusiojo prašymu, nukentėjusysis ir įtariamasis ar kaltinamasis susitarė, o nusikalstama veika padaryta žala buvo visiškai pašalinta ar atlyginta¹⁰⁸. Pagal Latvijos Respublikos baudžiamojo kodekso 47 straipsnio 1 dalies 3 punktą, sunkių ir labai sunkių nusikaltimų atvejais, teismas, skirdamas bausmę, į susitarimą gali atsižvelgti kaip į baudžiamąją atsakomybę lengvinančią aplinkybę¹⁰⁹.

Pavyzdžiui, Estijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 203¹ straipsnio 1 dalyje yra nustatyta, kad baudžiamasis procesas gali būti nutrauktas, jei aplinkybės, susijusios su antrojo laipsnio nusikalstama veika (už šias nusikalstamas veikas bausmė yra laisvės atėmimas iki penkerių metų arba bauda) yra aiškios ir nėra viešojo intereso tęsti baudžiamąjį procesą, o įtariamasis ar kaltinamasis susitaikė su nukentėjusiuoju mediacijos procese. Taip pat yra nustatyti atvejai, kai proceso nutraukimas yra negalimas: kai kurių nusikaltimų prieš laisvę ir seksualinio apsisprendimo laisvę atveju, nusikaltimų prieš jaunesnius nei keturiolikos nukentėjusiuosius, jei nusikalstama veika baigėsi asmens mirtimi, nusikaltimų žmogiškumui ir tarptautiniam saugumui, nusikaltimų prieš valstybę,

¹⁰⁷ Restorative Justice in Criminal Matters in Europe – Interim Report for the Penological Council of the Council of Europe¹ Version 11 January 2025, [interaktyvus] <https://rm.coe.int/coe-interim-report-results-european-volume-complete-fd-21-december-202/1680b4e0a3?utm>, p. 54.

¹⁰⁸ Kriminālprocesa likums (2005). Latvijas Vēstnesis, 74.

¹⁰⁹ ZIEDIŅA, Diāna (2024). Brīvprātīgs izlīgums kriminālprocesā. [interaktyvus] <https://lvportals.lv/tiesas/362714-brivpratigs-izligums-kriminalprocesa-2024>; Krimināllikums (1999). Latvijas Vēstnesis, 199/200.

nusikalstamo pareigūnų piktnaudžiavimo, nusikaltimų teisingumui padarymo atvejais. Baudžiamosios bylos nutraukimas gali būti inicijuotas prokuroro arba teismo¹¹⁰. Pagal Estijos Respublikos nepilnamečių bausmių įstatymą mediacija taikoma kaip alternatyvi bausmė, kai nepilnamečių veiksmai atitinka Baudžiamajame kodekse nustatytos nusikalstamos veikos požymius, o prokuroras ar teismas sprendžia, kad asmeniui nebūtina skirti bausmės ir baudžiamasis procesas gali būti nutrauktas¹¹¹. Tokiais atvejais baudžiamoji byla perduodama Nepilnamečių komitetui, kuris sprendžia, ar taikyti mediaciją, ar kitą alternatyvią bausmę.

Taigi, viena iš mediacijos taikymo teisinių pasekmių iki nuosprendžio baudžiamojoje byloje priėmimo gali būti baudžiamosios bylos nutraukimas. Manytina, kad ši teisinė pasekmė turėtų būti taikoma tik baudžiamųjų nusizengimų, nesunkių ir apysunkių nusikaltimų padarymo atveju. Kai kuriose valstybėse tokios radikalios teisinės pasekmės gali būti taikomos tik tuo atveju, jei kaltininkas yra įvykdęs susitarimą dėl žalos atlyginimo. Manytina, kad ši sąlyga yra pagrįsta, kadangi baudžiamosios bylos nutraukimas yra pati drastiškiausia teisinė pasekmė, todėl tam, kad ji galėtų būti taikoma, vien kaltininko įsipareigojimo atlyginti žalą nepakanka.

Taip pat viena iš teisinių pasekmių sėkmingos mediacijos atveju, kai baudžiamosios bylos nutraukti negalima, yra bausmės švelninimas, dalyvavimą mediacijoje laikant baudžiamąją atsakomybę lengvinančia aplinkybe arba skiriant švelnesnę, negu įstatymo numatyta, bausmę. Bausmė galėtų būti švelninama tais atvejais, kai mediacija formaliai laikoma nepavykusia, tačiau kaltininkas joje buvo aktyvus dėjo pastangas pašalinti jo neteisėtais veiksmais sukeltus padarinius, tačiau sudaryti susitarimo su auka nepavyko. Be to, bausmė galėtų būti švelninama tais atvejais, kai mediacija buvo taikoma dėl sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo padarymo. Taip pat kitais atvejais mediacijos taikymo teisinė pasekmė galėtų būti atleidimas nuo bausmės ar bausmės vykdymo atidėjimas¹¹².

Sėkmingos mediacijos po apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo atvejais turėtų būti galimybė švelninti ir nuteistojo teisinę padėtį. Mediacijos metu sudarytas susitarimas dėl žalos atlyginimo ir bent dalinis jos atlyginimas turėtų būti vertinamas kaip resocializacijos ženklas ir turėti teisinių pasekmių tolesniam bausmės atlikimui. Pagal Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 82 straipsnį terminuoto laisvės atėmimo bausmę atliekančiųjų nuteistųjų lygtinio paleidimo sąlygos siejamos su nusikalstamo elgesio žema

¹¹⁰ Kriminaalmenetluse seadustik (2003). RT I, 27, 166.

¹¹¹ Alaealise mõjutusvahendite seadus (1998). RT I, 17, 264.

¹¹² MICHAILOVIČ, Ilona, BIKELIS, Skirmantas, ČEPAS, Algimantas, et al. (2014) Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje. Lietuvos teisės instituto tyrimai. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, p. 126.

rizika ir atlikta laisvės atėmimo bausmės dalimi. Visgi, visiškas žalos atlyginimas taip pat galėtų būti vertinamas kaip viena iš sąlygų galimam lygtiniam paleidimui.

3.6. Mediacijos proceso organizavimas

Tikslinga apžvelgti ir subjektą, kuris turėtų turėti kompetenciją priimti sprendimą taikyti mediaciją ir administruoti jos taikymą, taip pat mediacijos taikymo privalomumo aspektą. Ne kartą minėta, kad mediacija vykdoma vadovaujantis savanoriškumo principu, pagal kurį procesas gali vykti tik tuo atveju, jei abi šalys išreiškia sutikimą dalyvauti mediacijoje. Taigi, esant abiejų šalių valiai dalyvauti mediacijoje, jos ir / ar jų atstovai gali netiesiogiai inicijuoti mediacijos procesą, kreipdamiesi į atitinkamus įgaliojimus priimti sprendimą dėl mediacijos taikymo turintį valstybės pareigūną. Kita vertus, pastebima, jog reikia skirti galimybę pasiūlyti taikyti mediaciją ir įgyvendinamą teisę inicijuoti mediaciją, kuri reikštų pareigą atitinkamiems subjektams priimti motyvuotą sprendimą dėl mediacijos (ne)taikymo, kuris tam tikrais atvejais galėtų būti skundžiamas. Remiantis Europos Tarybos Penologinio bendradarbiavimo tarybos 2025 m. sausio 11 d. tarpinės ataskaitos dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamosiose bylose Europoje duomenimis, kaip ir daugelyje kitų Europos valstybių, Vokietijoje nukentėjusieji ir nusikaltimą padarę asmenys neturi teisės aktuose įtvirtintos teisės inicijuoti mediaciją, todėl mokslinėje literatūroje pastebima raginimų tokią teisę įtvirtinti. Rumunijoje nukentėjusieji ir nusikalstamą veiką padarę asmenys turi teisę patys inicijuoti mediaciją, tačiau tokiu atveju mediaciją turi organizuoti privačiai ir patys padengti su šiuo procesu susijusias išlaidas¹¹³.

Nepaisant to, kad proceso šalys pageidauja ir / ar rodo pačios iniciatyvą dalyvauti mediacijoje, dėl jos taikymo sprendimą priimti turi tam tikras baudžiamojo proceso subjektas. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Nr. R(99) 19 „Dėl mediacijos baudžiamosiose bylose“ 9 punkte įtvirtinta, kad būtent tokio sprendimo priėmimas bei mediacijos procedūros įvertinimas turi būti paliktas teisėsaugos institucijų kompetencijai. Taigi, pagal šias rekomendacijas būtent prokurorai bei teisėjai turėtų būti tie subjektai, kurie turi išskirtinę kompetenciją nuspręsti dėl baudžiamosios bylos siuntimo į mediaciją, jos rezultatų įvertinimo, patvirtinimo ir reikšmės tolesnei baudžiamosios bylos eigai. Atitinkamai atsižvelgiant į tai, kad prokuroras vadovauja ikiteisminiam tyrimui, kompetenciją priimti tokį sprendimą prokuroras turėtų ikiteisminio tyrimo metu iki kol

¹¹³ Restorative Justice in Criminal Matters in Europe – Interim Report for the Penological Council of the Council of Europe 1 Version 11 January 2025, [interaktyvus] <https://rm.coe.int/coe-interim-report-results-european-volume-complete-fd-21-december-202/1680b4e0a3?utm>, p. 68.

baudžiamoji byla perduodama į teismą. Baudžiamajai bylai atsidūrus teisme – šeiminiuku tampa teisėjas, tuomet būtent jam pereina kompetencija spręsti dėl mediacijos taikymo baudžiamojoje byloje.

Kai kuriose Europos valstybėse gali būti numatyta galimybė ir kitiems subjektams dėl nusikalstamos veikos kilusio konflikto šalis perduoti mediacijai. Pavyzdžiui, Lenkijoje ikiteisminio tyrimo metu tai gali padaryti ir policijos pareigūnas. Visgi, daugelyje Europos valstybių nėra suteikti įgaliojimai policijos pareigūnams inicijuoti atkuriamojo teisingumo priemonių taikymą. Dažnai tai kyla iš baudžiamojo proceso teisėtumo principo, pagal kurį tokie veiksmai priskirtini prokuroro kompetencijai (pvz., Austrija, Šveicarija, Vokietija, Juodkalnija, Serbija, Slovakija). Visgi, anglosaksų jurisdikcijos valstybėse, taip pat Nyderlanduose, Norvegijoje policija gali taikyti mediaciją mažiau sunkių nusikaltimų atveju. Taip pat policijos pareigūnai gali perduoti bylas bendruomeninėms savanoriškomis organizacijoms, pavyzdžiui, Estijoje bylose, kuomet įtariamieji yra nepilnamečiai asmenys, kreiptis į mediacijos tarnybas gali ir nepilnamečių reikalų komitetai, bet tik po to, kai prokuroras ar teismas nusprendžia, kad nepilnamečiui paveikti gali pakakti ir kitų, priemonių, o bausmės skirti nebūtina¹¹⁴.

Kaip galima suprasti interpretuojant įstatymo leidėjo ketinimus, Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymo „Dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo“ 87 punkte siūloma, kad dėl mediacijos taikymo tikslingumo baudžiamajame procese spręstų ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teismas. Tokį Lietuvos įstatymų leidėjo ketinimą nustatyti kompetenciją spręsti dėl mediacijos taikymo be kitų subjektų ir ikiteisminio tyrimo pareigūnui, galima vertinti pakankamai teigiamai.

Ypatingai mažiausiai pavojingų ir aiškių nusikaltimų atvejais gali nebūti prasmės tęsti ikiteisminio tyrimo ir gauti prokuroro sprendimą dėl mediacijos taikymo, o tokį sprendimą turėtų galėti priimti ikiteisminio tyrimo pareigūnas, kuris iškart galėtų šalis, esant jų norui, nukreipti mediacijai. Tokiu būdu proceso šalys patirtų mažiau ikiteisminio tyrimo sukeliama neigiamo poveikio ir operatyviai išspręstų iš nusikaltimo kilusio konflikto priežastis ir pasekmes.

Be kita ko, nepilnamečių atžvilgiu ikiteisminis tyrimas jau iš savęs daro pakankamai jiems žalos, todėl kuo greitesnis šalių perdavimas mediacijai, esant jos taikymo sąlygoms, sumažintų šį žalingą poveikį. Be to, turėtų būti įtvirtinta galimybė suinteresuotam asmeniui

¹¹⁴ Restorative Justice in Criminal Matters in Europe – Interim Report for the Penological Council of the Council of Europe1 Version 11 January 2025, [interaktyvus] <https://rm.coe.int/coe-interim-report-results-european-volume-complete-fd-21-december-202/1680b4e0a3?utm>, p. 66.

apskusti valstybės pareigūno procesinį sprendimą, jei baudžiamosios bylos šalys nebuvo perduotos mediacijai, nors teisinės sąlygos tam egzistavo¹¹⁵.

Analizuojant subjektą, kuris organizuoja mediacijos taikymą, galima matyti, jog daugelyje Europos valstybių aukos ir nusikaltėlio mediacija užtikrinama valstybės finansuojamų bendruomeninių organizacijų (pvz., Albanijoje, Suomijoje, Italijoje), bendruomeninių organizacijų ir viešųjų įstaigų (pvz., Belgijoje, Nyderlanduose, Turkijoje) arba centrinės tarpininkavimo (mediacijos) tarnybos (pvz., Norvegijoje). Kai kuriose valstybėse mediacijos procesą užtikrina probacijos tarnybos (pvz., Čekijoje, Vengrijoje, Latvijoje, Slovakijoje), socialinės tarnybos (pvz., Švedijoje) arba aukoms teikiamos pagalbos tarnybos (pvz., Estijoje). Dar kitose valstybėse paslaugas teikia privatus mediacijos centrai ir / arba individualūs tarpininkai (mediatoriai) (pvz., Bulgarijoje, Kipre, Moldovoje, Juodkalnijoje, Lenkijoje)¹¹⁶.

Vertinant Lietuvos teisinę sistemą, galima matyti, jog mediacijos administravimu galėtų rūpintis probacijos tarnyba. Šią nuomonę patvirtina ir mokslininkų pozicija, kad Lietuvai būtų naudinga taikyti tokį patį modelį kaip Latvijoje – Lietuvos probacijos tarnyba turėtų administruoti mediaciją visais baudžiamojo proceso etapais¹¹⁷. Kita vertus, pagal Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymo 3 straipsnio 1 ir 6 dalis Lietuvos mediatorių rūmai yra priskiriami mediacijos valdymo subjektams, sudaro ir tvarko Lietuvos Respublikos mediatorių sąrašą, organizuoja mediatorių kvalifikacinį egzaminą, organizuoja kvalifikacijos tobulinimą, įgyvendina mediatorių veiklos vertinimą ir atlieka kitas funkcijas mediacijos srityje. Tad, atsižvelgiant į įstatymu nustatytas funkcijas, Lietuvos mediatorių rūmai taip pat galėtų administruoti mediaciją baudžiamojoje justicijoje. Trečioji institucija, kuri galėtų administruoti mediaciją – Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba, kuri pagal Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymo 3 straipsnio 1 ir 4 dalis taip pat priskiriama mediacijos valdymo subjektams ir parenka bei skiria mediatorius iš Lietuvos Respublikos mediatorių sąrašo bei atlieka kitas įstatymo nustatytas funkcijas mediacijos srityje. Taigi, net trys institucijos turi galimybes administruoti mediaciją baudžiamojoje justicijoje.

Atitinkamo subjekto sprendimas perduoti baudžiamąją bylą mediacijai turėtų būti priimamas tik tais atvejais, kai egzistuoja mediacijos taikymui būtinos sąlygos ir proceso

¹¹⁵ MICHAILOVIČ, Ilona, BIKELIS, Skirmantas, ČEPAS, Algimantas, et al. (2014) Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje. Lietuvos teisės instituto tyrimai. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla. p. 120.

¹¹⁶ Restorative Justice in Criminal Matters in Europe – Interim Report for the Penological Council of the Council of Europe¹ Version 11 January 2025, [interaktyvus] <https://rm.coe.int/coe-interim-report-results-european-volume-complete-fd-21-december-202/1680b4e0a3?utm>, p. 93.

¹¹⁷ TVARONAVIČIENĖ, Agnė, KAMINSKIENĖ, Natalija, RONE, Dana (2022) Mediation in the Baltic States: developments and challenges of implementation’ 4 (16) Access to Justice in Eastern Europe 1-23. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-a000427>, p. 18.

šalys yra išreiškusios sutikimą dalyvauti mediacijoje. Visgi, Prancūzijos mokslininkai išreiškia poziciją, kad mediacija neturėtų būti laikoma tikrąja atkuriamojo teisingumo priemone, kadangi dėl jos taikymo nusprendžia teisėsaugos institucija, o atsisakius ar nedalyvaujant joje, asmeniui taikoma baudžiamoji atsakomybė už jo padarytą nusikalstamą veiką. Taigi, šių mokslininkų manymu šalių sutitikimas dalyvauti mediacijoje yra šališkas, nes jos turi laikytis prokuroro ar teismo priimto ko ne privalomo sprendimo, todėl tai prieštarauja savanoriškumo principui¹¹⁸. Su šia mintimi nėra pagrindo sutikti, kadangi vertinant atkuriamojo teisingumo idėją tradicinės baudžiamosios justicijos kontekste, galima matyti, kad subjekto priimtas sprendimas dėl medicijos taikymo nėra privalomas – sprendimu teisės pažeidėjui ir aukai yra siūloma dalyvauti medicijoje ir šį pasiūlymą turi priimti abi šalys, kadangi kitaip medicija, kuri priklauso nuo šalių valios, visai neįvyks.

Mediaciją gali inicijuoti atitinkami subjektai, tačiau tai nepažeidžia proceso savanoriškumo principo ir nedaro jokios neigiamos įtakos tolesniam procesui, kuriame šalys, padedamos tarpininko, pačios sprendžia iš nusikalstamos veikos kilusį konfliktą. Vis dėlto, būtina pripažinti ir tai, kad tam tikra prasme kaltininko sutikimas dalyvauti medicijoje gali būti tik iš dalies savanoriškas, kai jis žino, kad sėkmingos medicijos atveju gali būti nutrauktas baudžiamasis procesas. Visgi, tai negali būti laikoma pagrįstu argumentu medicijos baudžiamajoje justicijoje netaikymui, kadangi svarbiausia, jog medicijos taikymui bet kuriuo atveju reikalingas abiejų proceso šalių sutikimas, kuris nėra sąlygojamas išorinio spaudimo.

Manytina, kad medicija baudžiamajame procese negali būti privalomoji – baudžiamajame procese medicijos taikymas kaip privaloma procedūra sunkiai įsivaizduojama. Pagal šiuo metu galiojantį teisinį reguliavimą civiliniame procese, o tiksliau, šeimos bylose, prieš kreipiantis į teismą šalys privalo pasinaudoti medicija (Lietuvos Respublikos medicijos įstatymo 20 straipsnio 1 dalies 1 punktas). Šis privalomosios medicijos taikymas šeimos bylose sulaukė gana prieštaringo vertinimo, tačiau nuo jo įtvirtinimo civiliniame procese praėjus keletui metų, regis, pradeda įsitvirtinti kaip veiksminga galimybė šalims iki teismo išspręsti su santuokos nutraukimu susijusius klausimus ir į teismą kreiptis jau dėl sudaryto susitarimo patvirtinimo. Tokio pobūdžio reguliavimas, pavydžiui, jei būtų BPK ar kitame mediciją baudžiamajame procese reguliuojančiame teisės akte įtvirtintos sąlygos, t. y. nusikalstamų veikų rūšys ir baudžiamosios bylos aplinkybės, kurioms esant proceso šalys privalėtų pabandyti

¹¹⁸ Restorative Justice in Criminal Matters in Europe – Interim Report for the Penological Council of the Council of Europe1 Version 11 January 2025, [interaktyvus] <https://rm.coe.int/coe-interim-report-results-european-volume-complete-fd-21-december-202/1680b4e0a3?utm>, p. 67.

pasinaudoti mediacija, manytina, nebūtų veiksmingas. Baudžiamoji teisė dėl to, kad ji yra griežčiausia teisinės atsakomybės rūšis, nėra tinkama privalomosios mediacijos taikymui, be to, būtų praktiškai neįmanoma suformuluoti įstatymo nuostatos, kuri visais atvejais apibrėžtų mediacijai tinkamas baudžiamąsias bylas, ypač atsižvelgiant į būtinybę užtikrinti nuo nusikalstamos veikos nukentėjusio asmens interesų apsaugą.

4. MEDIACIJOS TAIKYMO PRAKTIKA EUROPOS VALSTYBĖSE IR PERSPEKTYVOS LIETUVOS BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE

Nemaža dalis Europos valstybių jau seniai savo nacionaliniuose įstatymuose yra įgyvendinusios mediacijos institutą baudžiamojame justicijoje, todėl tikslinga išanalizuoti, ar mediacijos institutas įsitvirtino kitų valstybių baudžiamosiose justicijose, kaip dažnai ji yra taikoma bei kokius rezultatus lemia. Visgi, Europos Tarybos Penologinio bendradarbiavimo tarybos 2025 m. sausio 11 d. tarpinės ataskaitos dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamosiose bylose Europoje duomenimis didelė dalis Europos valstybių statistinius duomenis renka tik fragmentiškai (23 valstybės) arba jų visai nerenka (16 valstybių). Išsamūs statistiniai duomenys su tam tikrų laikotarpių duomenimis apie mediacijos taikymo atvejus yra vos 9 valstybėse: Austrijoje, Belgijoje, Estijoje, Suomijoje, Vengijoje, Lenkijoje, Norvegijoje, Slovėnijoje bei Turkijoje¹¹⁹.

Pagal statistinius duomenis galima matyti, kad tik kelių valstybių teisinėje sistemoje mediacija vaidina svarbų vaidmenį. 16 iš 48 tyrime nagrinėtų valstybių mediacijos praktika yra labai menkai išplėtotą, tarp šių valstybių patenka Bulgarija, Kipras, Danija, Graikija, Liuksemburgas, Serbija, Armėnija. Nedidelis mediacijos taikymo lygis (mažiau nei 3 proc. visų baudžiamųjų bylų) pastebimas Prancūzijoje, Izraeliye, Švedijoje, Šveicarijoje, Albanijoje, Sakartvele, Airijoje, Portugalijoje nepilnamečių baudžiamosios justicijos srityje. Rusijoje, Ispanijoje ir Švedijoje mediacija pilnamečių baudžiamosiose bylose išvis nėra taikoma. Čekijoje, Italijoje, Maltoje, Lenkijoje ir Slovėnijoje mediacijos atvejų skaičius yra nedidelis tiek nepilnamečių, tiek suaugusiųjų baudžiamosiose bylose. Kai kuriose šalyse pastebima net mediacijos taikymo mažėjimo tendencija, o tokių valstybių, kuriose mediacijos taikymas didėja, nedaug. Pavyzdžiui, Vengijoje iki 2017 m. buvo pastebimas mediacijos taikymo augimas (nuo 2 451 atvejo 2007 m. iki 4 794 atvejų 2011 m. ir net 6 410 atvejų 2012 m.), iki kol buvo įgyvendintos baudžiamojo proceso reformos, kuriomis buvo panaikinta galimybė baudžiamąsias bylas perduoti mediacijai teisminėje stadijoje ir liko galimybė mediaciją taikyti tik ikiteisminio tyrimo metu¹²⁰.

Valstybių grupei, kuriose mediacijos taikymas yra vidutinio lygio (iki 6 proc. visų bylų perduodama mediacijai arba susitaikymo procedūroms), priskiriama Austrija (pilnamečių baudžiamosiose bylose), Kroatija (nepilnamečių baudžiamosiose bylose), Jungtinė Karalystė, Vokietija (nepilnamečių baudžiamosiose bylose), Vengrija (pilnamečių

¹¹⁹ Restorative Justice in Criminal Matters in Europe – Interim Report for the Penological Council of the Council of Europe 11 January 2025, [interaktyvus] <https://rm.coe.int/coe-interim-report-results-european-volume-complete-fd-21-december-202/1680b4e0a3?utm>, p. 95.

¹²⁰ *ibid*, p. 102-103.

baudžiamosiose bylose), Latvija, Slovakija ir Šveicarija. Tarp šių valstybių priskiriama ir Lietuva, kadangi joje didėja susitaikymo atvejų skaičius. Vis dėlto ataskaitoje pažymėta, jog Lietuvoje taikomo susitaikymo instituto negalima tapatinti su mediacija, nes susitarimo tarp nukentėjusiojo ir kaltininko paieškai nevadovauja nepriklausomas trečiasis asmuo – mediatorius¹²¹.

Latvijos Valstybinė probacijos tarnyba mediacijos procesą pradėjo organizuoti ir vykdyti nuo 2005 m. Ši tarnyba iki 2024 m. yra įvykdžiusi 18 287 mediacijos procesus. 2024 m. buvo organizuota ir administruota 1 312 mediacijos procesų, iš kurių 30 % buvo susiję su nepilnamečiais iki 17 metų, 17 % – su 18–25 metų jaunuoliais, 53 % bylų buvo susijusios su suaugusiais nuo 26 metų. 2024 m., palyginti su 2023 m., procesą inicijavusių asmenų prašymų skaičius padidėjo 7 %, nusikalstamą veiką padariusių asmenų prašymų skaičius padidėjo 3 %, o bausmių vykdymo metu organizuotų ir vykdytų susitaikymo procesų skaičius sumažėjo 12 %¹²². Latvijos Valstybinės probacijos tarnybos specialistė pabrėžė, kad dažniausiai mediacijoje dalyvauti atsisako auka, rečiau – nusikalstamą veiką padaręs asmuo. Sunkių nusikaltimų aukos ne visada yra pasirengusios kalbėtis su savo skriaudėju. Visgi, jei šalys susitinka pokalbiui ir sugeba viena kitą išklausti, maždaug 70 procentų atvejų pavyksta susitarti dėl takaus susitarimo. Kartais užtenka atsiprašymo, tačiau dažniausiai šalys susitaria dėl kompensacijos¹²³.

Trečiajai grupei valstybių, kuriose mediacijos atvejų skaičius yra aukštas (daugiau nei 6 proc. visų baudžiamųjų bylų), priskiriama Austrija, Belgija, Estija, Suomija, Nyderlandai, Šiaurės Airija, Norvegija ir Turkija. Austrijoje ir Norvegijoje mediacijai perduodamų baudžiamųjų bylų skaičius mažėja, tuo tarpu Belgijoje ir Estijoje pastebimas jų augimas¹²⁴.

Belgija laikoma valstybe, kurioje mediacija ir atkuriamasis teisingumas per pastaruosius 20 metų tapo įprasta baudžiamosios justicijos dalimi. Mediacijai perduodamų baudžiamųjų bylų skaičius išaugo nuo 800 atvejų 2008 m. iki 8 426 atvejų 2019 m. Apie 40 proc. mediacijai perduotų baudžiamųjų bylų buvo susijusios su viešųjų erdvių teršimu (angl. *pollution of public spaces*), taip pat turto sugadinimu, viešosios tvarkos pažeidimais ir nesunkiais smurtiniais nusikaltimais. Nepilnamečių baudžiamųjų bylų perduotų mediacijai skaičius daugiau nei padvigubėjo – nuo 1 620 atvejų 2005 m. iki 4 027 atvejų

¹²¹ Restorative Justice in Criminal Matters in Europe – Interim Report for the Penological Council of the Council of Europe1 Version 11 January 2025, [interaktyvus] <https://rm.coe.int/coe-interim-report-results-european-volume-complete-fd-21-december-202/1680b4e0a3?utm>, p. 103-104.

¹²² Publiskais pārskaits 2024, [interaktyvus] <https://www.vpd.gov.lv/lv/media/2135/download?attachment>, p. 17-18.

¹²³ ZIEDIŅA, Diāna (2024). Brīvprātīgs izlīgums kriminālprocesā. [interaktyvus] <https://lvportals.lv/tiesas/362714-brivpratigs-izligums-kriminalprocesa-2024>.

¹²⁴ Restorative Justice in Criminal Matters in Europe – Interim Report for the Penological Council of the Council of Europe1 Version 11 January 2025, [interaktyvus] <https://rm.coe.int/coe-interim-report-results-european-volume-complete-fd-21-december-202/1680b4e0a3?utm>, p. 105.

2017 m. 2020-2021 m. mediacijos taikymo sumažėjimas siejamas su COVID-19 pandemijos metu taikytais apribojimais¹²⁵.

Nyderlanduose atkuriamojo teisingumo priemonės taip pat plačiai integruotos ne tik baudžiamojoje justicijoje, bet ir kitose konfliktų sprendimo srityse kaimynystėse, mokyklose, jaunimo priežiūros įstaigose ir pan. Politinę valią plėsti atkuriamojo teisingumo priemonių taikymą, ypač jaunimo baudžiamosios justicijos srityje, rodo didelis šios srities finansavimas – valstybė aktyviai remia su mediacija susijusius projektus, finansuoja medatorių mokymus ir iniciatyvas, susijusias su mediacija¹²⁶.

Estijoje mediacijos taikymo skaičius baudžiamosiose bylose išaugo nuo 0,2 procento 2007 m. iki 7,5 procento 2020 m., 2021 m. – 6,2 procento. Nuo 2014 m. mediacija išsprendžiamų konfliktų dalis išliko gana stabili – šiek tiek daugiau nei 6 procentai visų bylų. Dažniausiai mediacija buvo taikoma baudžiamosiose bylose, susijusiose su smurtu – 2007 m. – 2010 m. jos sudarė 92 procentus, iš jų 58 procentai buvo smurto artimoje aplinkoje atvejai, o turtiniai ir kiti nusikaltimai sudarė mažesnę dalį. Norvegijos Nacionalinės tarpininkavimo tarnybos statistikos duomenys rodo, kad lyginant 2014 m. duomenis su 2023 m. duomenimis, visų mediacijai perduodamų bylų skaičius sumažėjo nuo 49 procentų iki 23 procentų, o bendras tarnyboje gautų bylų skaičius padidėjo 19 procentų¹²⁷.

Galima daryti išvadą, kad yra Europos valstybių, kuriose mediacija yra taikoma plačiai ir jos taikymo skaičiai didėja. Visgi, nemažoje dalyje Europos valstybių mediacija iki šiol nėra įprasta baudžiamojo proceso dalis ir taikoma neplačiai bei nedažnai. Nemaža dalis Europos valstybių mediacijos taikymo statistinius duomenis renka tik maža apimtimi, kas vertintina neigiamai. Galima pritarti nuomonei, kad mediacijos statistika ir sėkmės rodikliai pirmiausia yra pagrindas tolesnei plėtrai, o antra – skatina konflikto šalis rinktis mediaciją ir patikėti jos sėkme. Todėl būtina rinkti ir analizuoti tarpininkavimo praktikoje rezultatus¹²⁸. Kita vertus, valstybėse, kurios renka statistinius duomenis, nedideli kiekybiniai rodikliai savaime nereiškia, kad atkuriamojo teisingumo priemonė – mediacija – nėra veiksminga ar kad dalyvaujant mediacijoje nėra pasiekiami norimi rezultatai. Atvirkščiai, paslaugų kokybė, mediacijos dalyvių pasitenkinimas, žalos atlyginimas ir teigiamas reintegruojantis poveikis teisės pažeidėjui turėtų būti pagrindiniai mediacijos

¹²⁵ *ibid*, p. 105-106.

¹²⁶ *ibid*, p. 106.

¹²⁷ *ibid*, p. 106-107.

¹²⁸ TVARONAVIČIENĖ, Agnė, KAMINSKIENĖ, Natalija, RONE, Dana (2022) Mediation in the Baltic States: developments and challenges of implementation' 4 (16) Access to Justice in Eastern Europe 1-23. [interaktyvus] <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-a000427>, p. 19.

efektyvumo kriterijai. Pritartina pozicijai, kad paslaugų kokybė neturi būti paaukojama siekiant padidinti mediacijos taikymo atvejų skaičių¹²⁹.

Visgi, Europos valstybių patirtis mediacijos taikyme rodo, kad įgyvendinus mediaciją baudžiamojoje justicijoje tai netampa panacėja. Mediacija negali būti taikoma be išimties visų baudžiamųjų bylų atveju, o jei ir galėtų būti taikoma konkrečios baudžiamosios bylos atveju, tai labai priklauso ir nuo nukentėjusiojo bei kaltininko valios.

Lietuvoje mediacija baudžiamojoje justicijoje itin sunkiai skinasi kelią. Galima manyti, kad viena to priežasčių yra išsisknijusi baudimo kultūra ir tradicija. Visuomenėje vis dar gajus suvokimas, kad tik griežtos bausmės yra panacėja, galinti išspręsti visas socialines problemas, ir kad įkalinimas yra svarbiausia bei veiksmingiausia priemonė¹³⁰. Lietuvos penitencinė sistema orientuota į nusikaltusiojo atskyrimą, ilgalaikį įkalinimą, kuris lemia tarpasmeninių bei bendruomeninių ryšių nutrūkimą, profesinių įgūdžių, atskirų kvalifikacinių gebėjimų praradimą, dažnai netgi įkalintojo sveikatos būklės pablogėjimą¹³¹. Tad atkuriamojo teisingumo priemonės visuomenė gali suprasti kaip nepasiekiančias baudžiamosios teisės tikslų, kitaip tariant, kad taikant šias priemones, asmuo išvis nėra nubaudžiamas, todėl nesulaukia atpildo. Be to, visuomenė, turinti tokį suvokimą, neretai pasitelkiama politiniam populizmui, o asmenys, siekiantys įgyvendinti bei skatinti atkuriamojo pobūdžio priemones baudžiamojoje justicijoje, dažnai nesulaukia pakankamo palaikymo.

Kita vertus, priežastimis, dėl kurių proceso šalys nepasitiki mediacijos procesu baudžiamojoje justicijoje, galima laikyti ir abejones dėl paties proceso (proceso šalys mano, kad mediacijoje nebus tinkamai ginamos jų teisės, jos neturės pakankamai įtakos mediacijos eigai ir rezultatui, procesas užsitęs laiko atžvilgiu, baiminasi netekti galimybės konfliktą išspręsti teisme), dėl mediatoriaus (abejoja jo neutralumu, nešališkumu, kompetencija ar gebėjimu užtikrinti konfidencialumą) bei dėl asmeninių dvejonių, susijusių su savo ar priešingos šalies pozicija (bijo nesugebėti tinkamai dalyvauti procese arba kad kita šalis teisme panaudos mediacijos metu sužinotą informaciją)¹³². Atsižvelgiant į įvardintas galimas nepasitikėjimo mediacijos procesu priežastis, matomas akivaizdus poreikis informuoti ir šviesti visuomenę apie šiuolaikines baudžiamosios teisės bei

¹²⁹ Restorative Justice in Criminal Matters in Europe – Interim Report for the Penological Council of the Council of Europe1 Version 11 January 2025, [interaktyvus] <https://rm.coe.int/coe-interim-report-results-european-volume-complete-fd-21-december-202/1680b4e0a3?utm>, p. 108.

¹³⁰ KRAJEWSKI, Krzysztof (2014) Different penal climates in Europe. Kriminologijos studijos. [interaktyvus] <https://www.zurnalai.vu.lt/kriminologijos-studijos/lt/article/view/3678/2637>, p. 109.

¹³¹ USCILA, Rokas. (2011) Atkuriamasis teisingumas penitencinėje sistemoje. Pedagogika, Nr. 103, p. 92.

¹³² LIESIS, Mantas, MICHAILOVIČ, Ilona. (2018) Mediacija Lietuvos baudžiamojoje ir administracinių nusižengimų justicijoje teisminėje bylos nagrinėjimo stadijoje, Kriminologijos studijos, 5, p. 91–114. doi:10.15388/CrimLithuan.2017.5.11734, p. 98-101.

atkuriamojo teisingumo priemonės, pabrėžiant jos veiksmingumą ir dalyvavusių mediacijoje pasitenkinimą.

Mediacijos proceso plėtros baudžiamajoje justicijoje galimybė akivaizdi. Baudžiamajame procese yra vietos mediacijai, todėl ji galėtų papildyti baudžiamąjį procesą ir tapti natūralia viena iš ginčų sprendimo galimybių bei prisidėti prie teisingumo principo įgyvendinimo. Yra visos tinkamos sąlygos mediacijai baudžiamajame procese tapti valstybės suteikiama paslauga, kuri atitinkamos baudžiamosios bylos atveju ir esant proceso šalių norui galėtų būti taikoma.

Visgi, mediacijos baudžiamajoje justicijoje plėtrai reikalingas konkretus ir išsamus teisinis reguliavimas, kuris sudarytų teisinį pagrindą mediacijos taikymui. Tokiu būdu būtų didinamas ir mediacijos prieinamumas. Kartu turi būti siekiama, kad kiekvienas žmogus, ieškantis sprendimo savo ginčui, žinotų apie mediacijos proceso galimybę ir galėtų ja pasinaudoti. Nepaisant to, kad ir dabar matoma, kad atitinkamos institucijos ir teisės mokslininkai bendradarbiauja subūre mediacijos taikymo baudžiamajoje justicijoje darbo grupę, siekdami mediacijos plėtros baudžiamajoje justicijoje, būtina didinti teisminės valdžios, valstybės institucijų, akademinės bendruomenės, teisininkų, mediatorių ir kitų suinteresuotų asmenų bendradarbiavimą, jog mediacija taptų paslauga, kurią norintys gali pasirinkti kaip jų konflikto sprendimo būdą.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Atkuriamasis teisingumas orientuotas į žalos atlyginimą aukai, kaltininko atsakomybės prisiėmimą ir santykių tarp aukos, kaltininko bei bendruomenės atkūrimą. Mediacijoje, kaip viename iš atkuriamojo teisingumo modelių, savanoriškai dalyvauja dėl nusikalstamos veikos padarymo kilusio konflikto šalys – auka ir kaltininkas, o trečioji nešališka šalis – mediatorius – kontroliuoja šalių dialogą ir padeda proceso šalims aktyviai spręsti dėl nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo.
2. BK 38 straipsnyje įtvirtinas kaltininko ir nukentėjusio asmens susitaikymas, nepilnamečiams taikytinas BK 93 straipsnio 1 dalies 1 punkte įtvirtintas institutas, procesas dėl teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo ir privačiai viešo kaltinimo institutas turi atkuriamojo teisingumo elementų, tačiau jų tapatinti su mediacija negalima, nes dėl jų formalumo nesudaromos sąlygos aukos ir kaltininko tarpasmeniniam emociniam kontaktui, be to, procese nedalyvauja mediatorius. Teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procese turėtų būti sudaryta galimybė nukreipti šalis mediacijai, kadangi mediatorius galėtų ne tik padėti šalims rasti kompromisą, tačiau ir padėtų formalizuoti susitarimą dėl žalos atlyginimo. Privačiai viešo kaltinimo instituto taikyme įžvelgiama galimybė prieš kreipiantis dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo šalis nukreipti mediacijai, taip sudarant sąlygas aukai ir kaltininkui pasinaudoti mediacijos procesu, kuriame galėtų išspręsti iš nusikalstamos veikos kilusį konfliktą.
3. Mediacija probacijoje yra pakankamai išsamiai reglamentuojama ir dažniausiai taikoma šiose srityse: žalos atlyginimo, smurto artimoje aplinkoje ir teismo įpareigojimo atsiprašyti nukentėjusiojo vykdymo atvejais. Visgi, būtinas papildomas teisinis reguliavimas, kuris suteiktų teisinį pagrindą kreiptis į teismą dėl probacijoje mediacijos metu nuteistojo ir nukentėjusiojo sudaryto susitarimo patvirtinimo.
4. Baudžiamosios bylos tinkamumą mediacijai nusako šios privalomos sąlygos: yra aukos ir kaltininko sutikimas; aiškios nusikalstamos veikos aplinkybės; kaltininkas pripažįsta kaltę; padarytas baudžiamasis nusižengimas, nesunkus ar apysunkis nusikaltimas; yra konkreti auka. Taip pat kiekvienos baudžiamosios bylos atveju, prieš nusprendžiant taikyti mediaciją, turėtų būti įvertinamas tiek kaltininko teistumo (ne)buvimas, baudžiamojo proceso dalyvių skaičius, nusikalstamos veikos pavojingumas, tiek aukos pažeidžiamumo kriterijai.
5. Atsižvelgiant į nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus, baudžiamajame procese turėtų būti sudaromos plačios galimybės nepilnamečiams taikyti mediaciją, o

sprendžiant dėl minimalių priežiūros priemonių taikymo, mediacija turėtų būti pasirenkama dažniau.

6. Kompetenciją priimti sprendimą perduoti baudžiamosios bylos proceso šalis mediacijai galėtų turėti ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai ir teisėjai, o mediacijos taikymo administravimas būtų priskirtas Lietuvos probacijos tarnybos, Lietuvos mediatorių rūmų arba Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos kompetencijai. Mediacija baudžiamojoje justicijoje neturėtų būti privalomoji, tačiau galėtų būti sudaryta galimybė ją pasinaudoti bet kurioje baudžiamojo proceso stadijoje, dėl ko būtų švelninama nusikalstamą veiką padariusio asmens baudžiamoji atsakomybė. Be to, mediacijos taikymui neturėtų būti sustabdomi baudžiamojo proceso ir apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminai, o mediacijai vykdyti galėtų būti nustatytas 1 mėnesio terminas, numatant galimybę šį terminą pratęsti papildomam 1 mėnesiui.
7. Europos valstybių patirtis mediacijos taikyme rodo, kad įgyvendinus mediaciją baudžiamojoje justicijoje tai netampa panacėja. Visgi, paslaugų kokybė, mediacijos dalyvių pasitenkinimas, žalos atlyginimas ir teigiamas reintegruojantis poveikis nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui turėtų būti pagrindiniai mediacijos efektyvumo kriterijai. Lietuvos baudžiamojoje justicijoje yra vietos mediacijos plėtrai, todėl ji galėtų papildyti baudžiamąjį procesą ir tapti natūralia viena iš ginčų sprendimo galimybių. Matoma mediacijos baudžiamojoje justicijoje perspektyva tapti valstybės siūloma paslauga, kuri atitinkamos baudžiamosios bylos atveju ir esant proceso šalių norui galėtų būti taikoma, tačiau tam reikalingas išsamus teisinis reguliavimas.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės aktai:

Tarptautiniai teisės aktai:

1. Europos Parlamento ir Tarybos 2012 m. spalio 25 d. direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimo aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR. Europos Sąjungos oficialus leidinys, L 315/5.
2. Europos Parlamento ir Tarybos 2024 m. gegužės 14 d. direktyva (ES) 2024/1385 dėl kovos su smurtu prieš moteris ir smurtu artimoje aplinkoje. Europos Sąjungos oficialus leidinys, OL L, 2024/1385.
3. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1999 m. rugsėjo 15 d. rekomendacija Nr. R(99)19 Dėl mediacijos baudžiamosiose bylose.
4. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1999 m. rugsėjo 15 d. rekomendacija Nr. R(99) 19 dėl mediacijos baudžiamosiose bylose aiškinamasis memorandumas.
5. Europos Tarybos Ministrų komiteto 2003 m. rugsėjo 24 d. rekomendacija Nr. Rec(2003)20 Dėl naujų elgesio su nepilnamečiais pažeidėjais ypatybių ir nepilnamečių teisenos vaidmens.
6. Europos Tarybos Ministrų komiteto 2008 m. lapkričio 5 d. rekomendacija Nr. Rec(2008)11 Dėl Europos nepilnamečių teisės pažeidėjų, kuriems paskirtos sankcijos arba poveikio priemonės, taisyklių.
7. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2018 m. spalio 3 d. rekomendacija Nr. CM/Rec(2018)8 Dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamosiose bylose.
8. Europos Tarybos teisingumo ministrų 2021 m. gruodžio 14 d. deklaracija dėl atkuriamojo teisingumo vaidmens baudžiamosiose bylose.
9. Council for Penological Co-operation 2025 January 11 interim report „Restorative Justice in Criminal Matters in Europe“ [interaktyvus] <https://rm.coe.int/coe-interim-report-results-european-volume-complete-fd-21-december-202/1680b4e0a3>.
10. Europos Tarybos konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo aiškinamoji ataskaita. [interaktyvus] <https://rm.coe.int/ic-and-explanatory-report/16808d24c6>.
11. Jungtinių Tautų Ekonominės ir socialinės tarybos 2002 m. liepos 24 d. rezoliucija Nr. 2002/12 patvirtinti Pagrindinių atkuriamojo teisingumo programų panaudojimo baudžiamosiose bylose principai.

12. Jungtinių Tautų moterų diskriminacijos panaikinimo (CEDAW) komiteto Baigiamosios pastabos dėl penktojo CEDAW/C/LTU/CO/5 Lietuvos periodinio pranešimo pagal Jungtinių Tautų konvenciją dėl visų diskriminacijos formų panaikinimo moterims. Priimta 58-ojoje Komiteto sesijoje.
13. Jungtinių Tautų moterų diskriminacijos panaikinimo (CEDAW) komiteto Baigiamosios pastabos dėl šeštojo CEDAW/C/LTU/6 Lietuvos periodinio pranešimo pagal Jungtinių Tautų konvenciją dėl visų diskriminacijos formų panaikinimo moterims. Priimta 74-ojoje Komiteto sesijoje.
14. Jungtinių Tautų moterų diskriminacijos panaikinimo (CEDAW) komiteto Baigiamosios pastabos dėl septintojo CEDAW/C/LTU/7 Lietuvos periodinio pranešimo pagal Jungtinių Tautų konvenciją dėl visų diskriminacijos formų panaikinimo moterims.

Nacionaliniai teisės aktai:

15. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. Valstybės žinios, 2000, 89–2741.
16. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. 2002 m. balandžio 9 d. Nr. IX-785, Valstybės žinios, 2002, 37-1341.
17. Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas. 2011 m. gruodžio 22 d. Nr. XI-1860, Valstybės žinios, 2012, 4-108.
18. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. 2002 m. birželio 27 d. Nr. IX-994, Valstybės žinios, 2002, 73-3084.
19. Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas. 2007 m. birželio 28 d. Nr. X-1238, Valstybės žinios, 80-3214.
20. Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymas. 2008 m. liepos 15 d. Nr. X-1702, Valstybės žinios, 2008, 87-3462.
21. Lietuvos Respublikos pagalbos nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiems asmenims įstatymas. 2021 m. sausio 14 d., Nr. XIV-169, TAR, 908.
22. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2025 m. kovo 12 d. nutarimas Nr. 151 „Dėl devynioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plano patvirtinimo. TAR, 2025, 4651.
23. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2025 m. gruodžio 10 d. nutarimas Nr. 895 „Dėl dvidešimosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plano patvirtinimo. TAR, 2025, 21408.
24. Lietuvos probacijos tarnybos direktoriaus įsakymas „Dėl Lietuvos probacijos tarnybos direktoriaus 2022 m. liepos 1 d. įsakymo Nr. V-184 „Dėl Lietuvos Respublikos

- probacijos įstatymo ir Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo sistemos įstatymo 13 straipsnio įgyvendinimo“ pakeitimo“. 2025 m. sausio 6 d. Nr. V-3, TAR, 2025, 83.
25. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. 1R-268 „Dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo“. TAR, 2015, 13939.

Užsienio valstybių teisės aktai:

26. Krimināllikums (1999). Latvijas Vēstnesis, 199/200.
27. Kriminālprocesa likums (2005). Latvijas Vēstnesis, 74.
28. Kriminaalmenetluse seadustik (2003). RT I, 27, 166.
29. Alaealise mõjutusvahendite seadus (1998). RT I, 17, 264.
30. Att dwar il-ġustizzja riparatriċi (2012). Cap.516.

Specialioji literatūra:

31. BIELIŪNĖ, Simona, BUZAREVIČ, Ana, PRANKA, Darius, et al. (2015) Vaiko minimali ir vidutinė priežiūra Lietuvoje ir užsienyje: teisiniai ir praktiniai aspektai. Vilnius: Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.
32. CHOMENTAUSKAS, Gintaras, DEREŠKEVIČIŪTĖ, Edita, MURAUSKIENĖ, Dovilė. (2015) Psichologinė parama aukoms ir liudytojams bei jų apsauga teismo procese. Nacionalinė teismų administracija. Žmogaus studijų centras.
33. DALY, Kathleen. (2012) The Punishment Debate in Restorative Justice. The Handbook of Punishment and Society. London: Sage Publications, 2012: 5 [interaktyvus] https://www.researchgate.net/publication/268418249_The_Punishment_Debate_in_Restorative_Justice.
34. DRAKŠAS, Romualdas. (2024) Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso sisteminių pokyčių būtinumas. [interaktyvus] <https://doi.org/10.15388/LBJT.2024.5152-176>.
35. GADE, Christian. (2018). “Restorative Justice”: History of the Term’s International and Danish Use. [interaktyvus] https://www.researchgate.net/publication/324190159_Restorative_Justice_History_of_the_Term's_International_and_Danish_Use.
36. GIEDRAITYTĖ-MAČIULIENĖ, Renata, VENCKEVIČIENĖ, Judita. (2016). Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose Lietuvoje. *Teisės problemos*, 92 (2), 69–87.

37. HOLDER, H. Eric, ROBINSON, O. Laurie, et. al. (2010). First response to Victims of Crime: A guidebook for law enforcement officers. U.S. Department of Justice. [interaktyvus]
<https://ovc.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh226/files/media/document/2010firstresponseguidebook.pdf>. P. 2
38. KAMINSKIENĖ, Natalija, SONDAITĖ, Jolanta, TVARIONAVIČIENĖ, Agnė. (2019) Mediatoriaus vadovas: metodinis leidinys. Vilnius: Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija.
39. KLASINSKAITĖ, Arneta, ČIUDALIENĖ, Gražina. (2020). Artimoje aplinkoje įvykusių smurtinių konfliktų mediacija: mediatorių patirtis. Socialinis darbas, 18(1), 80–97.
40. KRAJEWSKI, Krzysztof (2014) Different penal climates in Europe. Kriminologijos studijos, 1, p. 86-111. [interaktyvus] <https://www.zurnalai.vu.lt/kriminologijos-studijos/lt/article/view/3678/2637>.
41. LIESIS, Mantas, MICHAILOVIČ, Ilona (2018). Mediacija Lietuvos baudžiamajoje ir administracinių nusižengimų justicijoje teisminėje bylos nagrinėjimo stadijoje, Kriminologijos studijos, 5, 91–114. doi: 10.15388/CrimLithuan.2017.5.11734.
42. Marshall, T. (1999). Restorative Justice: An Overview. The Howard Journal of Criminal Justice, 38(4), 384-395.
43. MICHAILOVIČ, Ilona. (2000). Nepilnamečio kaltininko ir nukentėjusiojo mediacijos galimybės Lietuvoje. Teisė, 35.
44. MICHAILOVIČ, Ilona. (2001) Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas: mokomoji knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
45. MICHAILOVIČ, Ilona, BIKELIS, Skirmantas, ČEPAS, Algimantas. et al. (2014) Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje. Lietuvos teisės instituto tyrimai. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
46. MICHAILOVIČ, Ilona. (2017). Mediacijos galimybės baudžiamajoje justicijoje priėmus nuosprendį. *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*. [interaktyvus] <http://teise.org/wp-content/uploads/2017/11/Bausmiu-tendencijos-ir-perspektyvos-2017.pdf>.
47. MICHAILOVIČ, Ilona, JUSTICKAJA, Svetlana, VAIČIŪNIENĖ, Ruta et. al. (2019) Veiksmingo policijos ir kitų suinteresuotų institucijų bendradarbiavimo link: smurto artimoje aplinkoje atpažinimo, pagalbos ir prevencijos modelis.

48. MICHAILOVIČ, Ilona. (2022) Mediacijos (sutaikymo) smurto artimoje aplinkoje atvejais galimybės Lietuvoje / Ilona Michailovič. Kelyje su Konstitucija: Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. <https://doi.org/10.15388/KSK.2022.10>.
49. MICHAILOVIČ, Ilona., JAKAITYTĖ, Ugnė. (2024) Terapinės jurisprudencijos galimybės Lietuvos baudžiamojoje justicijoje: kaltininko ir nukentėjusio asmens susitaikymo atvejais. Lietuvos baudžiamosios justicijos teisė. Patirtis ir ateitis : recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys.
50. MICHAILOVIČ, Ilona, POVILANSKAS, Mindaugas. (2025) „Kai kurie atkuriamojo teisingumo elementų turintys institutai ir jų įgyvendinimo problemos Lietuvos baudžiamojoje justicijoje“, Kriminologijos studijos, 12, p. 75–92.
51. RECHES, Ruth. (2010) Psichologinio pasipriešinimo atkuriamajam teisingumui problema. Socialinių mokslų studijos, p. 257-374. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, Nr. 2(6). [interaktyvus] <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/ca8f2587-2ae1-406e-bf2a-28ab22eff4ae/content>.
52. SAKALAUSKAS, Gintautas. (2013). Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė. *Teisės problemos*, 81 (3), 5–55.
53. ŠVEDAS, Gintaras, VERŠEKYS, Paulius., LEVON, Justyna, PRAPIESTIS, Darius. (2017) Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso Bendrosios dalies vientisumo ir naujovių (su)derinimo iššūkiai : monografija. Vilniaus universiteto leidykla
54. TVARONAVIČIENĖ, Agnė, KAMINSKIENĖ, Natalija, RONE, Dana (2022) Mediation in the Baltic States: developments and challenges of implementation’ 4 (16) Access to Justice in Eastern Europe 1-23. [interaktyvus] <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-a000427>.
55. UMBREIT, Mark S. (2001) The handbook of victim offender mediation: an essential guide to practice and research. Jossey-Bass.
56. USCILA, Rokas. (2001) Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos samprata, pagrindiniai modeliai ir jų veikimo principai. *Jurisprudencija: mokslo darbai*.
57. USCILA, Rokas. (2011) Atkuriamasis teisingumas penitencinėje sistemoje. *Pedagogika*. 103(103), 92–98. [interaktyvus] <https://doi.org/10.15823/p.2011.103.13>.
58. United Nations Office on Drugs and Crime (2020). Handbook on restorative justice programmes (2nd ed.). United Nations. [interaktyvus] https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/20-01146_Handbook_on_Restorative_Justice_Programmes.pdf p. 67.

59. VAN NESS, Daniel W., HEETDERKS STRONG, Karen, DERBY, Jonathan et al. (2022) *Restoring Justice: An Introduction to Restorative Justice*. New York.
60. WALGRAVE, Lode. (2008) *Restorative Justice: An alternative for Responding to Crime?* International Handbook of Penology and Criminal Justice.
61. ZEHR, Howard (2002) *The Little Book of Restorative Justice*. Intercourse, PA: Good Books.
62. ZELLERER, Evelyn, GAVRIELIDES, Theo, ARTINOPOULOU, Vasso. (2013) *Realizing the Potential of Restorative Justice*. In *Reconstructing Restorative Justice Philosophy*. Surrey, UK: Ashgate Publishing.
63. ŽUKAUSKAITĖ, Judita. (2012). Nepilnamečių nusikalstamas elgesys: psichologiniai mediacijos taikymo aspektai. *Teisės problemos*, 76 (2), 96–110.

Teismų praktika:

64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-85/2008.
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. vasario 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-24-976/2016.
66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. kovo 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-22-648/2024.
67. Kauno apygardos teismas 2018 m. balandžio 25 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-238-485/2018.
68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-273-788/2020.
69. Vilniaus apygardos teismo 2021 m. rugsėjo 21 d. nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 1S-250-576/2021.

Kiti šaltiniai:

70. Publiskais pārskaats 2024. [interaktyvus]
<https://www.vpd.gov.lv/lv/media/2135/download?attachment>.
71. POVILANSKAS, Mindaugas. (2020). Mediacija baudžiamosiose bylose: ar įmanoma, o gal jau turime? Teise.pro. [interaktyvus]
<https://www.teise.pro/index.php/2020/12/10/m-povilanskas-mediacija-baudziamosiose-bylose-ar-imanoma-o-gal-jau-turime/>.
72. ZIEDIŅA, Diāna (2024). Brīvprātīgs izlīgums kriminālprocesā. [interaktyvus]
<https://lvportals.lv/tiesas/362714-brivpratigs-izligums-kriminalprocesa-2024>.

73. Švietimo valdymo informacinės sistemos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros rodikliai. [interaktyvus] <https://www.svis.smm.lt/kita/>.
74. GUDEIKĖ, Donata, MEŠKAUSKIENĖ, Sigita (2023-10-17) renginių ciklas „LRM Mediacijos savaitė 2023“. Mediacijos baudžiamajame procese diena [video] <https://www.youtube.com/watch?v=fwIQkxRQTrs&t=9526s>.

SANTRAUKA

Mediacijos baudžiamojoje justicijoje galimybės ir perspektyvos Lietuvoje

Viltė Račkauskaitė

Magistro darbe, analizuojant tarptautinius bei nacionalinius teisės aktus, teisės doktriną bei Lietuvos Respublikos teismų praktiką, analizuojamos ir pateikiamos mediacijos Lietuvos baudžiamojoje justicijoje galimybės ir perspektyvos.

Darbe atskleidžiama atkuriamojo teisingumo, kartu ir mediacijos kaip vieno iš atkuriamojo teisingumo modelių samprata, turinys bei nauda. Taip pat darbe yra išanalizuojamas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam asmeniui susitaikius, nepilnamečiui atsiprašius nukentėjusiojo ir atlyginus ar pašalinus žalą, taip pat proceso užbaigimo baudžiamuoju įsakymu, privačiai viešo kaltinimo institutai, kurie, nors ir turi tam tikrų atkuriamojo teisingumo elementų, tačiau negali būti prilyginami mediacijai. Be to, analizuojamos probacijos taikytinos atkuriamojo pobūdžio priemonės. Išanalizavus šiuos institutus pateikiamos išvalgos, kuo mediacija būtų naudinga šių institutų taikyme.

Darbe atskleidžiamos mediacijos taikymo sąlygos ir procesinė forma, o tiksliau, nustatomi baudžiamųjų bylų tinkamumo mediacijai kriterijai bei atskleidžiami aukos ypatumai, ypatingai smurto artimoje aplinkoje atveju, į kuriuos turi būti atsižvelgiama sprendžiant dėl mediacijos taikymo. Darbe atkreipiamas dėmesys į mediacijos naudą nepilnamečiams asmenims. Be kita ko, išanalizuojamas mediacijos taikymas atskirose baudžiamojo proceso stadijose, mediacijai reikalingi terminai bei jos įtaka senaties terminams. Kartu atskleidžiamos mediacijos taikymo teisinės pasekmės bei subjektas, kuris turėtų kompetenciją priimti sprendimą taikyti mediaciją bei administruojantis mediacijos procesą.

Galiausiai darbe apžvelgiama mediacijos baudžiamojoje justicijoje taikymo praktika Europos valstybėse ir daroma išvada, kad Lietuvos baudžiamojoje justicijoje egzistuoja galimybės ir perspektyvos mediacijos procesui plėstis ir tapti natūralia viena iš ginčų sprendimo formų, papildančių baudžiamąjį procesą.

SUMMARY

Possibilities and Perspectives of Mediation in Criminal Justice in Lithuania

Viltė Račkauskaitė

The thesis explores the concept, content, and benefits of restorative justice, as well as mediation as one of its models. It also analyzes the exemption from criminal liability when the offender and the victim reconcile, when a juvenile apologises to the victim and compensates for or remedies the damage, as well as the termination of proceedings by a criminal order and the institution of private prosecution, which, although they contain certain elements of restorative justice, cannot be considered equivalent to mediation. In addition, restorative measures applicable in probation are analyzed. Following an analysis of these institutions, insights are presented on how mediation could be beneficial in their application.

The thesis reveals the conditions and procedural form of the application of mediation, more specifically, it identifies the criteria for the suitability of criminal cases for mediation and highlights the peculiarities of victims—particularly in cases of domestic violence—that must be taken into account when deciding on the application of mediation. The work draws attention to the benefits of mediation for juveniles. Among other things, it analyzes the application of mediation at various stages of the criminal process, the timeframes required for mediation, and its impact on limitation periods. It also examines the legal consequences of applying mediation and identifies the subject who should have the authority to decide on the application of mediation and to administer the mediation process.

Finally, the thesis reviews the practice of applying mediation in criminal justice in European countries and concludes that there are opportunities and perspectives for the mediation process to expand within Lithuanian criminal justice and become a natural form of dispute resolution, complementing the criminal process.